

A HITOPADEŠA BEVEZETÉSE ÉS ELSŐ MESÉJE.

(FORDITÁSKISÉRTMÉNY.)

Előszó.

Hogy jelen műveltségünk alapja a görög- és latinnyelv tanulmánya, azt hiszem, igen kevés kivétellel, általánosan elfogadott vélemény. De ha bővebb magyarázatát s a belőle vonandó következményeket tekintjük, egymástól nagyon is eltérő nézetek nyilvánulnak előttünk. A máséival nem vesződöm, hanem engedelmet kérek a magaménak megemlítésére. Elsőben is a vélemény kifejezése azt a kérdést kelti, vajon a renaissance-korban egyszer mindenkorra letett „alap“-ot értsük-e benne, vagy azt, hogy annak a lerakását maig is és ki tudja még meddig folytatnunk kell? A dolog természetét (akár mivoltát) véve szemügyre, hajlandóbbak leszünk a dilemmának elsőbb ágát pártolni, mert hiszen, az alapnak elkészültnek kell lenni, hogy épületet rakhassunk reá és ha alapvetéssel foglalkozunk untalanul s végetlenül, mikor kerül a sor az épület rakására? No, hiszen erre azt felelhetné kissé kitérőleg valaki, hogy minden intézetben, hol a classicus nyelveket tanítják, az alapot is megvetik s a műveltség épületét is megkezdik derekasan építeni reá. En pedig ismét azt kérdezném attól a valakitől, meg van-e győződve arról, hogy a valóság igazán megfelel az ő szép eszméjének? Részemről attól tartok, hogy midőn Európában minden éven néhány százezer fiatal lélek arra van kényszerítve, hogy egy pár oly nyelvet tanuljon, melyet a közéletben, úton útfélen, ha nem is éppen becsmérlenek, de bizony nagyobbrészt fitymálnak és legalább is kétségbe vonják, hogy hasznosak — vegyük e szót a nemesebb értelmében — volnának, és így annak a fiatalságnak $\frac{9}{10}$ -ede — hogy többet ne mondjak — sem hajlamat, sem kedvet nem viszen magával ama nyelvek tanulására az iskolába; félek mondom, hogy azokra nézve nem

csak az alap nem vették, de még csak a gödre sem ásatik meg kellően és így az épületről szó sem lehet. Ebből azonban ne tessék azt a következtetést húzni, mintha én ellene volnék a classicus nyelvek tanításának. Ó nem! Sokkal többet köszönhetek nekik, mintsem hogy összerontva szeressem látni azt a létrát, mely bármily csekély magasságra is hágnom módot nyújtott. Börne egy cikkében valakivel egy lelkesült, dicsérő beszédet mondat az aristocratiáról, s aztán maga személyében így felel reá: „Uram! azt mi liberálisok mind igen jól tudjuk, helyeseljük s osztozunk az úr véleményében. Csak az a kérdés, hogy az aristocratia kötött vagy kötetlen legyen-é?“ Én is hasznosnak, sőt szükségesnek tartom a görög és latin nyelvek tanítását, csak azt szeretném megérni, hogy ne legyen kötelező tantárgy!

De most már a classica philologia szakemberei állanak elé azzal az aggodalommal, hogy mi lenne akkor a sorsa az ő tudományoknak? Én azzal merem biztatni, hogy egy cseppel se rosszabb mint most. Mert lám, mindazon intézetekben, a hol a latin és görög nyelveket tanítják, az én javaslatom netaláni létesítése után is meg kellene tartani a mostani tanerőt. Tanítványaik száma ugyan tetemesen megkevesednék, de a megmaradottak tanítása annál sikeresebb, kielégítőbb s a tanárok kedélyállapota annál — mondhatni — boldogítóbb lenne. A vélemény, vagy mondjuk igazság akár elv, abban az esetben is sértetlen, sőt csökkenetlen maradna s józan gondolkodású szülők is elegen lennének, kik azt kívánnák, hogy tehetséges gyermekeik a miveltség ide vágó ágában részesüljenek s maguk a fiatalok is megkülönböztetést kezdvéen látni, érezni benne, az a tanuláskedvet fokozná. És még annál inkább igen, ha szorosan meghatároznák, hogy azok, a kik az első évben reményre jogosító elemenetelt nem tanúsítanak, a tanfolyambeli további részvétel alól felmentessenek. A mi a tudomány irodalmát illeti, arra szolgáljon vigasztalóul sőt biztatóul a sanskrit philologia csaknem szemünk előtt folyt történelme.

A XVIII. száz vége felé egy jártasköltés és a maga korában nem csekély tekintélyű író: *Archenholz*, Olaszországról irt könyvében imígy nyilatkozik: „ . . . unnütze Stiftungen sind hier (t. i. Rómában) in Menge zu finden, die zusammengenommen ungeheure Summen erfodern. Es thut mir Leid, dass ich das *collegium de propaganda fide* auch darunter zählen muss. Die dazu gehörige kostbare Druckerey . . . hat Lettern mit allem Zubehör, um in 28 verschiedenen Sprachen Bücher zu drucken, worunter sogar die überaus schwere Sanskritta (sic) Sprache ist . . . . .“

„Die Sanskritta hat besonders grosse Kosten verursacht, ob es gleich nicht wahrscheinlich ist, dass unsere oder die nächste Generation in dieser Sprache zu Rom ein gedrucktes Buch sehen dürfte.“ (England u. Italien. Leipzig. 1785. IV. Theil, 231. Seite.)

És ime, a baljóslat nem teljesedett, mert el sem érkezett a második nemzedék, midőn angol tudósok, névszerint főképp *Colebrooke*, *Wilson*, *Jones* megismerkedtek a „sanskritta“ nyelv gazdag irodalmával, melyet egyenszülöttnék nézhetni a classicaus nyelvekével. A világot nem rejték véka alá, hanem nyelvtanokat írtak angol nyelven, fordítmányokat közöltek, kiadványokat rendeztek s ezek által a sanskrít nyelv ismerete csakhamar eljutott Franciaországba, hol az ismert nevű *A. W. Schlegel* felkapván, Némethonba is átültette. Itt egyszerre nagy kelete lett és ma már, mintegy 90 év alatt, a sanskrít nyelvészeti irodalom annyira meggyarapodott, hogy bátran kiállhatja a versenyt a classicaival, nyelvtanok, szótárok, kiadványok és a szövegkritika tekintetében.¹⁾ Már pedig a sanskrítnek a continensen egy középiskolában sincs tanszéke, Angliában is tudtomra csak Hertfordban.

A nyelv ismertetése, ha bár főbb sajátságait venném is tárgyalás alá, igen messze vinne s még se lenne kielégítő, azért meg kell érnem az irodalma rövid névsorozatával.

A nyelv eredetének, a mennyire irodalmából ismerjük, Kr. sz. előtt 2000 évvel veszjük nyomát. Az irodalom legősibb terméke egy hymnusgyűjtemény, melynek *Rg-Veda*²⁾ a czime. Nyelve a későbbi, úgynevezett classicausétól tetemesebben különbözik mint a *Homeros* görögje, teszem, az *Aeschylós*étól. *Rgveda* a Brahmanok Bibliája vagy Kóránja és a „veda“ nevet még más három gyűjtemény viseli, u. m. *Jadzsurveda*, *Számaveda*, és *Atharvaveda*, melyek már nem hymnusokat tartalmaznak: mintegy commentariusai a *Rgvedának* és jelesen a hymnusok éneklésére s a velők kapcsolt szertartásokra adnak utasítást. Ezekhez

¹⁾ Schlegel (*A. W.*) 1820-ban már folyóiratot indított meg „Indische Bibliothek“ czim alatt, mely a 3-ik kötettel elakadt. A helyett azonban két jeles művet ada ki 1823. és 1829. mind a kettőt bámulatos szép latin fordítással kísérve. *Adelung* „Bibliotheca sanscrita“ czimú bibliographiát szerkesztett, mely 1837. második kiadást ért; de ennél is teljesebb a *Gildemeisteré*: *Bibliothecae sanscriticae specimen*. 1847. A classica philologia irodalmához mérhetni a s. irodalom terjedelmét, ha számba vesszük, hogy *Koehler* lipsiai antiquarius Catalogusaiban az ó-görög 12 lapot, a latin 10-et és a sanskrít szintén 10-et foglal el.

²⁾ A s. nyelvnek két r-je van, egyik hangzó, a másik mássalhangzó, mint a csehnek. Az elsőt az európai s.-tudósok nem bírják kimondani, hanem *ri*-nek hangoztatják: male!

csatlakozik még egy sereg könyv, melyek már nem mind vallás- és hitrege tartalmuak; hanem a világi tudományokba is átesapnak és a melyeknek meddő osztályozásával s névsorával nem fárasztom olvasómat. Keletkezésök időszaka egész a mi aeránk kezdetéig nyúlik. A vedák után legnevezetesebb mozzanat a *Manu* törvénykönyve, melyből meríthetni a Brahmanok társadalmi rendszere ismeretét. — Majdnem harmadfélezer évig két eredeti epost ismert: az Iliast és Odysseat, melyekhez csak némi fenntartással csatolhatni a sokkal későbbi Niebelungent. A sanskrít irodalom két eredeti és kétségtelen epossal köszöntött bé, melyeknek a kisebbike is jóval terjedelmesebb, mint ama három együtt. A nagyobbik, a *Mahábhárata* versenyző két királyi nemzetség küzdelmeit éneкли, számos episodeokkal ispékelve. A másik, a *Rámájana* egy szerencsétlen királyfi, *Ráma* feleségének elrablását és kiszabadítását zengedezi. Kisebb — majdnem csak félannyi mint az első, de szabályosabb és egyöntetűbb.

Vannak még rövidebb, hosszabb elbeszélő költemények, melyek az epos czímet nem igényelhetik. Ilyek sorozatát tartalmazza nevezetesen a *Kathászariszágara* című gyűjtemény. A lyrai költésben nem gazdag a s. irodalom Különös említést érdemel a *Méghadúta* (A felhő mint követ), melyet inkább ódacyclusnak mondhatni. Annál dúsabb a drámai irodalom, melynek gyöngyét a Sakuntalá megismerését (Abhidzsnyána-Sakuntalá) Goethe egy epigrammjában úgy megdicsérte, a hogy még szindarab dicsérve nem volt. Van végre egy különböző alaku költemények nagy csoportja, melynek összesen gnomicus nevet adhatni, minthogy tartalma erkölcsi, rövid jellemzések, intések, és útastítások. Három alakban jelennek meg ezek, u. m. a) egyenként és külön-külön tárgyas rendszer nélkül egymás után sorolva, mintegy közmondások gyűjteményei, mint pl. a *Bartháris sententiae*, *Boethling's Sprüche* czímek alatt Európában nyomtattak. b) Tanköltemények alakjában összeállított erkölcsi és politikai versezések, milyen pl. a *Kámandaka-nítisásztra*. c) Hasonló módon és czélből gyűjtött, de egymásba fogódzó Aesopusi mesék sorozatába vegyített közmondások. Legjelesebb két példája ennek a *Panycsatantra* és *Hitopadésa*, mely utóbbiból van fordítva az itt következő mutatvány.

HITOPADEŚĀ.

(Jó tanács.)

1. Jók sikere tökélyére legyen Śiva¹⁾ kegyelmiből!
Kinek a homlokán újhold díszlik, mint Gangahabvonal.
2. Idves tanácsok hallása ékes nyelvben eléményt,
Változatos beszéd-folyást, erkölcstani tudást adand.
3. A böles akár ne haljon meg, úgy jár érdem s tudás után,
Halál torkába esvén is, tisztét betölti untalan.
4. Minden vagyon között, mondják, a tudás legelélkelőbb,
Rabolhatlan, fizethetlen, elveszhetlen örökre az.
5. A folyó ha csekély is bár, tengerbe ér; a férfiú
Tudománnyal szerencsésen elébe jut királynak is.
6. Hadászat, tudomány, ámbár mind a kettő derék dolog,
Ama vénnek nevetséges, ez mindenha becses marad.
7. Máz új edénybe égetve díszitményképp hozzá ragad;
Mesével gyermekelmébe jó tant is lehet oltani.
8. Szövetkezés, barátságrom, háboruság, kibékülés
Az „Ötkönyv“-ből²⁾ s egyébünnen összeszedve leiratik.

Van Bhágirathí folyó partján Pátaliputra nevezetű város. Ott Szudarsana nevű, minden uralkodói erényekkel ellátott király volt. Ez a fejedelem egykor a háza tetejére felmenvén, hallá, hogy valaki az utcán járva e két verset olvassa:

9. Számos kétséget oszlató, látatlan dolgok tűköre,
A tudás, szeme mindennek; kinek a nincs, világtalan.
10. Ifjuság, telhetetlenség, nagyravágyás s a bárgyuság,
Külön-külön silány dolgok; hát aztán összesen a négy?

Ezeket hallván, az ő tudományban járatlan, mindig tévúton háborgó fainak tudományhoz való viszonyán elszomorodva, elmélkedni kezdte:

11. Mit ér, hogy született gyermek, ha nem erényes és tudós?
Mi haszna van a vak szemnek? Az ilyen szem hanemha fáj!

¹⁾ Eleinte csak főfőtag a Brahmahierarchiában. Későbbre bizonyos korban és felekezetenél főtagya az imádásnak.

²⁾ „Panycsatantra“ a Hitopadesával csaknem azon tárgyú, de terjedelmesebb könyv. Számos versiója van különböző nyelven. Magyarul is van két átdolgozás.

12. Születetlen, meghalt, bárgyu — kettő jobb, mint a harmadik.
Az elsőikkel csak egy bűnk van, de imez untalan gyötör.
és még :

13. Igazán születik, melylyel nemzetsége emelkedik :

Mert a világ fordultával bizony más lesz a halt helyett.

14. Kinek fiát nem számítják a jeles emberek közé,

Ha anya az, mely'k asszonyról mondhatni, hogy gyerektelen?

15. Tudományvágy, vagyonszerzés, sanyar, bőkezűség, erély,

A kit nem lelkesít mind ez, anyjának csak ürülete.

még másképp :

16. Jobb egy jeles gyerek, semmint bár száz boldogtalan fiu!

Egy holdvilág setétséget oszlat, csillagsereg soha.

17. Bármilyen súlyos vezekléssel szerezz magadnak érdemet,

S a fiad engedelmes lesz, boldog erélyes és eszes.

mondják azt is :

18. Tartós egészség, vagyonunk növése,

Kedves beszédű, szerető hűtőtárs,

Parancsra hajló gyerek és gyümölcs'ző

Tudás, ez a hat gyönyör életünkben.

19. Mi nyereség a sok gyermek, bár csúrt rakhatsz velők teli?

Jobb egy fi, ha családtámasz; apja nagy hírné lesz vele.

20. Kölcsönző apa ellenség, kikapó anya sem különb,

Szép feleség is ellenség, tudatlan fiu is csak az.

21. Tudás méreg ügyetlennek, rossz gyomrunak az étel az,

A pör méreg szegényeknek, vénnek méreg az ifju nő

22. Kinek fia tehetséges, az oly apa tiszteltetik ;

Kéziijad¹⁾ bármi jó legyen, mit ér az, ha idegtelen?

23. Hej, fiu, ha tudatlan vagy, bár vígan töltöd életed,

Csak úgy ülsz a tudósok közt, mint a sárba rekedt tehén!

Vajon hát miképp legyenek az én fiaim miveltekké?

24. Alvás, evés és nemi élv, ijedség,

Emberben úgy meg van, a mint baromban.

Erköles az ember kitünő sajátja;

Erkölcshiján csak barom ő, nem ember.

mert né :

¹⁾ Az átesapást a magyarázza, hogy *vansa* (= nád) kéziiját is, nemzetséget is teszen.

25. Erény, vagyon, szabadság¹⁾ és szív: a négy közül,

Kinél egyet se lelhetni, születése haszontalan.

mondják ugyan ezt is :

26. Hosszu élet, tudás, vagyon, tettek s maga is a halál:

Ezek ötön bizony már az anyaméhben fogamzanak.

hogyne? hiszen :

27. Nagyok sorsának is meg kell lennie okvetetlenül

‘Siva im’ meztelen mindig s sárkány az ágya Vishnunak.

aztán :

28. Mi nem végzet, nem is lesz meg s nem lesz egyéb, ha lenni kell :

Megment e szer a gondoktól; mért nem iszszak az emberek?

A bizony csak a munkától iszonyodóknak túnyaság szülte beszéde;
sőt senki

29. Törekvését ne szüntesse, tisztelje bár a végzetet ;

Mert az ember, ha nem fárad, sesam magból olajt nem üt.

30. Egy kerekét ha elveszti, odább nem mehet a szekér ;

Emberi szorgalom nélkül csupán a sors sikert nem ad.

31. Teljes sikert arat a férfi, a mért igyekszik ;

Sorsára bizza; s az elég neki, hogy ha gyáva.

Sorsod ne bántsd; de törekedj lehető erősen!

Lesz bár sikertelen az igyekezés, a nem baj!

másképp is :

32. Születésed előtt tett tény: a sors bizony csak abban áll.

Azért férfiasan, tettel törekedj ernyedetlenül.

33. Miképp agyagdarajából alkot, mit akar, a művész,

Az ember maga tettével a dolgok birtokába jut.

és ismét:

34. A véletlen eléd ötlött drága kincset, ha látod is,

A sors nem veszi fel neked, hanem a te kezedre vár.

35. Mindent csak szorgalommal nyersz, a csupa vágy haszontalan

Mert az alvó oroszlánnak zsákmány torkába nem szalad.

36. Valódi jó s derék gyer’ket növelni kell szülőinek ;

Mert csupa születésével nem lesz tudós a jó fiu.

lám azt mondják :

¹⁾ *Móksza* (= szabadság) a léleknek a szenvedélyek uralma alóli felszabadadását jelöli.

37. Apja, anyja, gyűlölik, ha nem tanítják a gyermeket;
A társaságba' nem fénylik, mint nem hattjuk között daru.
38. Legyen szép, ifju, főrangu, ámde ha tudománya nincs,
Ő tündökleni még sem fog, ő csak illattalan virág.
39. Míg a száját ki nem nyitja s nem szól semmit a bárgyu is,
Ha szépen fel van öltözve, a társaságba fénylhetik.

Imígy tünődve tanácsgyűlést hív össze a király és mondá: „halljátok a szavam tudósok! találkozik-é olyas valaki,

40. A ki tévúton járó fiaimnak tanítsa meg
Az erkölcstudományt s adjon vele második életet.

mert hiszen :

41. Üveg is, ha aranyhoz jut, smaragd módjára tündöklik:
Így, érintkezve a jókkal, tudóvá lesz tudatlan is.

mondják azt is :

42. A léhák társaságában csak elsatnyul az értelem:
Versenyre lép hasonlókka, kitünőkkel magasra hág.

Ezekre Vishnusarmá nevű, Vrhaszpatihszerü, az egész erkölcsstanban jártas nagy tudós így szóla :

Uram király! ezen főfőnemzetségből származott királyfiak az erkölcsstan értésére alkalmasok ; mert ámbár :

43. Hitvány kelmére fordított munka soh'sem gyümölcösöző ;
A darvat, bár miként fáradj, kajdácsképp nem beszélteted.

de másfelől :

44. E háznépben erény nélkül egy magzat sem születhetik ;
Kristálykövet rubin-bánya nem termelhet bizony sehogy.

Én tehát a te fiaidat hat hó folytán erkölcstudósokká teszem. A király viszont udvariasan így szóla :

45. A virággal a rovar is elékelők fejére jut ;
Istenné lesz a kő is, ha felszentelik hatalmasok.
46. Mint keleti tetőn bármi, sűgárt fogva ragyogni kezd,
Úgy a jók társaságában nemtelen is ragyogni kezd.

47. Jó, rossz felett bír okos ítéletet hozni s aztán
Rosz czimborák közibe jutva, eszet veszít majd ;
Édes vízűen fakad folyam a szikla alján,
És majd, ha tengerbe szakad, a vize undorító.

Én hát ezeknek az én fiaimnak a tudományban való gyarapításával kegyedet teljesen megbízom. Ezt mondván a király Vishnusarmá-

nak nagyrabecstülése számos jelét adá s fiai keze alá bocsátá. A tudós ember pedig a háztető erkélyén kényelmesen elhelyezett királyfiak előtt imígy kezde beszélni:

48. Költészet- s tudományokkal tölt időt az eszes, s a bölcs;
Korhelséggel vagy alvással s czivódással a balgatatag.

Én hát kegyeteknek időtöltésül elbeszelem a varju, teknősbéka s a többiek változatos történeteit. A királyfiak mondák: beszélje el, uram! Vishnusarmá mondá: Ezúttal a szövetekezés fog elbeszélleteni, melynek első verspárja (sloka) ez:

I. KÖNYV.

1. A gyengék és szegények, mint a teknős, varju, óz s egér,
Ha eszök van s szövetekeznek, dolgukat nyélbe üthetik.
- I. mese. A királyfiak kérdék: hogy volt: Vishnusarmá meséli: Van a Godávári partján egy terebély Sálmalifa¹⁾, azon mindenfelől öszszecsődülő madarak tanyáznak éjenként. No, s egy hajnal hasadtával, midőn az áldott hold, a lótusok barátja a nyugati hegycsúcsra száll vala, *Laghupatanaka* nevü varju felebredvén, egy vadászt, mint egy halálisten képét látá közeledni. Ezt szemlélve, így gondolkozáék: ma ugyan korán álla elé kedvetlen látmány; vajon micsoda rosztat jelent? Így szólva magában, felháborodva megindula, hogy utána nézzen a dolognak.

ugyanis:

2. Búsító dolgok ezrenként, és százanként a rémitők
Bántják az ostobát gyakran, de korántsem a bölcseket.
Világi embernek azonban mindig résen kell lenni;
3. Felkeltünkkor ügyelnünk kell, közel lehet baj és veszély,
Halál, nyavalya, vagy nagy bú; már ma vajon melyik talál?
- Ekkor a vadász rizsszemeket hintve, hálót feszite ki, s meghúzá magát egy rejtekbe. És bizony éppen akkor Csitragriva²⁾ nevü galambkirály kísérvé sergével együtt a levegőben szállongva, megpillantá a rizsszemeket. Ekkor a rizsre áhítózó galamboknak így szóla: miképp lehetnek ebben a kietlen erdőben rizsszemek? Ezt

¹⁾ Selyemgyapott fa.

²⁾ Tarkanyaku.

meg kell fontolnunk. Én nem vélem valami jónak. A rizsszemek-
re vágyva, úgy járunk, mint egy

4. Aranypercze vágyó s úgy sárba rekedt szegény utas;
Megragadá a vén tigris s vesznie kelle körme közt.

A galambok kérdék: hogy volt? Csitragriva meséli: Egykor, egy dél-
vidéki erdőben száguldva, magam láttam. Egy vén tigris tóban
fürödözve kusa¹⁾ füvet tartott a kezében s a parthoz közel kiál-
ta: Hallod-é utazó? vedd el tőlem ezt az aranyperczet. Ezt a
kiabálást hallva, féltében senki sem járt arra felé. Némi útas
azonban kapzsiságból így gondolkozik: E jó szerencse lehetne;
mindazáltal ily kétséges dologba belefogni nem tanácsos. Ugyanis:

5. Kivántat is gyanus kéztől venni, nem lesz derék dolog;
A nektár is²⁾, ha méreggel kevertetik, halált okoz.

ámde akárminek a megszerzése kétséggel jár, hisz' azt mondják:

6. Ki kétségét le nem győzi, alig s alig arat sikert;
Míg kétségét ha meggyőzi, ha él, láthatja a sikert.

Azonban puhatolódzunk. — Fennszóval mondá: hol a karpereced?
A tigris feltartva első lábát³⁾, mutatja. — Az útas monda:
Gyilkos állat vagy, hogy lehessen neked hinni? — A tigris mon-
da: te gyarló utas! lám, én hajdan ifju koromban erősen elvete-
medett valék. Sok tehenet, embert megölvén, gyermekeim, felesé-
geim meghaltak és most csak egyedül vagyok. Akkor egy valaki
imígy oktata: gyakorolja kegyed magát adásban, jótettekben s
több efélékben. Ezt a jó tanácsot követvén, szent mosakodásra
adtam magamat, alamizsnálkodó, azonkívül, vén, elvászott körmü,
fogu vagyok; hogy ne lehetne nekem hinni?

mert hiszen:

7. Áldozz, olvass, marokkal adj, vezekelj, légy igaz, szilárd,
Telhetetlen ne légy és türj, nyolcz útja az erénynek az.
8. Ámde a négy előbbit sok járja képmutatásból is;
Holott a négy utolsó út a nagylelküké csupán.

és én annyira ki vagyok vetkőzve minden kapzsiságból, hogy ezt a kezem-
ben tartott aranyperczet is akárkinek oda kívánom adni. Nem lehet

¹⁾ Vallásos szertartásoknál használt pázsitfű.

²⁾ Amrta, halhatatlanság ital v. étel.

³⁾ A sanskrót egyenesen „kéz“-nek nevezi.

ugyan hallgatással mellőzni, a mit mondani szoktak, hogy a tigris az embert megeszi; de

9. Az a majom világ még egy kerítőt is, ki jóra int,
Meg egy tehenet ölt brahmant mintának bir mutatni fel.

Én is olvastam az erkölestudományt; hallgasd meg csak:

10a Mi eső kiaszott földnek, éhezőnek az étel az.

Szüksöknek alamizsnát adj: hasznodra lesz, ó Pándufi.

10b Hogy ha kívánatos néked, másoknak is az élet az;

Önmagából kiindulva, jót tesz mindenfelé a jó.

különben is:

11. Akár örül, akár búsul, ha ad holmit, ha megtagad,

Csak önmagából indulva, vesz mértéket a férfit.

és még:

12. Más nejét anyjaként nézi, más jószágát doroncs gyanánt;

Minden lényben magát látja e földön a valódi bölcs.

Te is látom nyomoruságban vagy; azért vagyok rajta, hogy ezt neked adjam;

mert hiszen azt mondják, hogy

13. Fiam, csak a szegényt tápláld, a gazdagnak ne dobj ki pénzt;

Orvosság nyavalyásnak kell; mire gyógyszer, ha nem beteg?

különben is:

14. Adományozni kell, csak hogy ne haszonvágyból adj, hanem

Helyén, időben s érdemért; igazi adomány a lesz.

Ennélfogva a tóban megfürödve, vedd kezedhez az arany pereczet. Az útas híven kapzsiságból a beszédnek, neki indult a tónak, hogy oda úszszék, s azonnal belesüppedvén a mély iszapba, el se futlatott. A tigris látván, hogy belebukott a sárba, mondá: „Áhá nagy sárba estél. No mindjárt kisegitlek.“ Ekkor lassan lassan közeledve végre megfogja a tigris. Az útas pedig imígy elmélkedik vala:

15. Ha olvas-é, vagy nem, a vétkes éthicát;

Ha Veda szent könyveit érti-é, nem-é?

Mindegy! saját indulatát okozzuk.

Magában édes bizony a tehen teje.

Hogy is ne, hiszen

16. Ha féktelen az érzék s ész, a tett csak szerecsenmosás;

Tett nélkül a tudás csak lom, mint megúnt asszony ékszere.

Bizony nem helyesen tettem, hogy ennek a gyilkos állatnak hittem.

Hiszen azt szokták mondani, hogy

17. Folyamnak, fegyveres kéznek s a minek körme, szarva van,
Ne higyj soha se asszonynak, se kiben foly királyi vér.

Egyébaránt:

18. Kinek kinek sajátságát baj nélkül kitalálhatod,
Mert minden más minőséget túlszárnyal a saját való!

Elmélkedése közben a tigris megöle és felfalá. Azért mondom, hogy
„Aranypereczre vágó“ stb. Nem kell semmit tenni, míg jól vé-
gére nem járunk a dolognak. Meg van mondva ugyanis, hogy
(Vansastha)

19. A jól emésztett étel, az igen szemes fiu,
Jól fékezett asszony, a jól kiszolgált úr,
Jól hányt-vetett tett, megügyelve ejtett szó:
A hat dolog, mely soha füstbe nem menyen.

Ezt hallván egy galamb, nagy garral mondá: Hisz azt is hajtják, hogy

20. Vének tanácsa jó mindig, tisztelettel fogadjuk el,
Midőn veszély közelg hozzánk; de ne gátolja ételünk.

Mert hiszen:

21. Kétséggel jár a világon minden, az ital, étel is,
Még is csak neki kell fognunk, mert különben nem élhetünk.

Aztán azt is mondják:

22. Az irigy, dunnyogó, mérges, a kétkedő, a lágy szívű,
Aztán a máson élődő: e hat él ám keservesen.

Ezt mondván, a galambok mindnyájan leszállának a szérűre.

23. Nehézségek feloldói, nagy tudósok, nagy emberek,
Elkapva a mohó vágytól, be könnyen elsikamlanak.

És még másképp:

24. Harag ered mohó vágyból, mohó vágyból szerelmi düh;
Mohó vágy kábit és elveszt; a mohó vágy gonoszt okoz.

Azonban a háló mindnyáját odaboritá. Ekkor azt, a kinek tanácsára
fogságba estek, mindnyájan szidni kezdték, mert hát:

25. Falu élén ne köss kardot: ha siker lesz, csak egy a bér;
De ha a vég szerencsétlen, a vezér lesz az áldozat

A szidalmat hallva, Csitrigriva így szóla: nem az ő hibája:

26. Szerencsétlen eset folytán a jókat is okul vetik.
Tehénfejéskor a bornyu anyja lábához köttetik.

másképp is :

27. Szerencsétleneket bajból a ki kiségit, az barát!

De nem a dohogó s félénk bölcs, a ki nem segít a bajon.

Baleset idején az ijedség gyávaság jele, azért bátorságot véve, gondolkozunk mentő eszközről. Mert ime:

28. Veszélyben bátorság, jóllétben önmérséklet, társaságban szépen-szólás, küzdelemben hősiesség, jó hirre való vágy, tanulásba belémerülés: az erős lelkűek természetes tulajdonai.¹⁾

különben is:

29. Kiirtandó e hat vétek: az álmosság, a kapzsiság,

A túnyaság, az ijedség, a harag s alamusztaság.

Most pedig így tegyünk: mindnyájan egyakarattal emeljük fel a hálót és rebbenjük fel.

30. Kicsinyek összetartása nagyot bir végrehajtani;

Kötéllé font fűszálakkal fékeznek elefántokat.

31. Idves az összetartása férfiaknak, ha csak kevés

Rokon kísérje bár őket; rizszem se kél buroktalan.

Imígy összeegyezve szárnyasaink felemelék a hálót s elrepülének vele.

A vadász pedig távulról látva, hogy vizzik a hálót, utánuk szalada, de gondolá:

32. Az elfogott galambok, lám, a hálómat velök vizzik,

Hanem ha majd leszállandnak, a zsákmány csak kezemre jut.

Azonban a galambok túlhaladtak a láthatárán, s a vadász haza tére üres kézzel.

¹⁾ Igen szoros metrumban irt négy soru vers, melyhez nem birtam alkalmazkodni és prózának hagytam.

BÁNK BÁN JELLEMÉRŐL.

Megjegyzések Dr. Ferenczi Zoltán: „Észrevételek Bánk Bán jelleméről a Katona József tragoediájában“ cz. felolvasására.

„Ha az emberi tevékenység valamely ágában nagy horderejű a társulás: a tudományos munkálkodás terén bizonyára az: hatalmas kelesztője az eszméknek, nélkülözhetetlen támogatója az ismeretek összegyűjtésének. Eszme eszmét szokott kelteni s a gondolatok, hol csoportosan születnek, mint az erdők fái, egymást hozva létre, támogatva, egymást nagyra növelik, az egek felé ragadják!“ Szakosztályunk alakulásáról és eddigi működéséről szóló értesítő e lelkes szavai hadd igazolják e lépésemet, hogy szó nélkül nem hagyom egyik buzgó tagtársunk figyelemre méltó észrevételeit, melyeket Bánk Bán jelleméről tett. Magára vessen, ha értekezésének váratlan és meglepő eszméi csöndes magamba mélyedésre kényszerítettek és hálás vagyok, hogy alkalmat nyújtott nekem arra, hogy Gyulai gyönyörű tanulmányát, Arany mélyreható fejtegetéseit újból átolvassam, Bánk Bán fenséges jeleneit újból átéljem, Hamlet tépelődő gondját újra mérlegetsem, egy világra kiható mélységes szellemével újra elteljem De ha minden szép mű első és alapföltétele, hogy plastikus, szemlélhető világossággal domborítsa ki a költő gondolatát: egy drámai mű homálya kétszeresen hiba. Úgy de, nem csak a szép műnek kell ám világosan érthetőnek lenni, hanem a kritikának is legszebb feladata épen abban áll, hogy a szép eszméjét, melynek ihlete létre hozá a művész vagy költő alkotását, még tisztábban felfoghatóvá és ez által intenzívebbé tegye a széptani gyönyört. — A kritika végelemzésben a szép művek élvezetét teszi öntudatosabbá és így a gyönyört megfosztja esetleges, mulékony, röpké természetétől és megörökíti az öntudatos szellemben. Gyulai Pál Bánk Bán tanulmánya, Arany János fejtegetése ezt teszi és épen ezért maradnak különben sem gazdag műítészetünk legértékesebb gyöngyei.

Ferenczi Zoltán sok buzgósággal, mélyet kereső gondolkodással törekszik behatolni Bánk jellemébe, melyet már Arany és

Gyulai majdnem egy időben irt tanulmányaikban mondhatni túrkörtisztaságra láthatóvá tettek. Arany tanulmánya habozóbb, körültekintőbb, részletezőbb, aggodalmaskodóbb: Gyulaié pedig oly logikus láncolata a lélektani mozzanatok föltüntetésének, hogy a ki a lélektani indokok egymásra hatásának mechanikáját akarná megírni, melyet Paul Janet a „Revue de deux Mondes“ 1875-iki folyamában Racine tragédiáiról irt gyönyörű tanulmányában meg-
 lepő szabotossággal mutat meg, Gyulai tanulmányát jó forrásul tekintheti a bárki sértődés tragikai következményei lélektani indokolására nézve. Ferenczi azzal igazolja föllépését, hogy „a kritika lényege épen abban áll, hogy minden bokrot megüldözzön.“ Nem akarok vele szemben a „bokor megüldözés“ tulságába menni, de megjegyzem, hogy ez nem a kritika lényege, ez csak módszere, eljárása bármely mű homályos helyei földerítésénél. Lényege: a szép mű élvezését öntudatosá tenni. Akár hányszor a „bokor megüldözés“ szenvedélye eltévelyíti a műtést; akár hányszor a megjegyzések és ötletek útvesztőjébe ragadtatik az oly kíváncsi és gondolkodó szellem, milyenek az „Észrevételek“ íróját mindig ismertem. Véleményem az, hogy a Bánk Bánban a hibás pontok föl kutatása, a Gyulai tanulmányának végén összegezett (294—298 l) kérdések megoldása, különösen annak megértése, mit csinált a királyné meggyilkolásának lelket kísértő gondolatával tépelődő Bánk hajnaltól alkonyatig, mely időben a királynét megölte: a kritikai fürkészésnek hálás anyagot nyujtanak vala.

Értekezőnek más volt nagyravágyása: ő a Katona bírálói által emlegetett találkozási pontokat a tépelődő Bánk és „a tetet halványra betegítő gondolatok“ közt habozó Hamlet között komoly, beható vizsgálat alá vette és fölállítá a következő sark-tételt, melyre fut össze okoskodásának minden szála: „Bánk tetteiben Bánkszínű, szavaiban a philosoph Hamlet, a „túl-mivelt“ dán királyfi ajakával beszél igen sokszor.“ Szerinte „Bánk komplikáltabb és ellenmondóbb, mint a minőnek Hamlet látszik. Mert Hamlet csak látszik annak.“ Mintegy okoskodása végeredményét így összegezi: „Azt hiszem sikerült kimutatnom, a mit szándékoztam, hogy a Bánk jellemének előképe Hamlet volt, de csak a szavakban s nem tettekben való elhatározottságra nézve is, melyben Bánk soha sem ingadozik.“ Szerzőt logikája ellenállhatlanul vitte ily előzmények után azon következtetésre, melytől egy kissé megdöbben maga is, mert elismeri, hogy „Bánk a maga módja szerint zseniálisan van alkotva“, hogy t. i. az egésznek harmoniája nincs“. Koncert részleteknek tekinti Bánk Bán nagyszerű jeleneteit, melyek hálás anyagot szolgáltatnak a színésznek, mert alig van tehetsége, „melyet benne ne érvényesíthetne.“ Szerző még egy állítását idézem, hogy azután

megjegyzéseimet a főkérdésre nézve megtehessem. „Katona — így szól — a különböző s gyakran ellenmondó helyzetekkel szemben magának a hős jellemének arczulatát cseréli, változtatja.“ Oly vádak ezek, melyeket ha Arábia minden illatszerével mosná is — Shakespeare-rel szólván, hiszen újra a brit óriással foglalkoztam e sorok írása előtt — tisztára nem mos. Hiába a dicséret hangzatos szavaival dicsérni a legmegragadóbb részleteket, hiába a meleg lelkesedés hevével árasztani el a belénk dobott kétely szűrő fulánkjával szemben; ha Bánk Bán mást tesz, mint a mit beszél; úgy szól, mint Hamlet és úgy tesz, mint Bánk; szavaiban böles, hirtelenkedő tetteiben; habozó elhatározásában és a végrehajtásnál egy monolog kedvéért megáll, mint Hamlet tesz, a ki két monologot mond közel egymáshoz a II. felvonás végén és III. felvonás elején; ha a helyzet által tevékenységre sarkalt lelke a gondolatok ködvilágába tévelyeg, mint a hogy maga mondja egy helyt:

„Mint vándor a hófúvásokban, úgy
Lelkem ingadoz határtalan
Kétség közt s eszem egy nagy oceanban
Lebeg, veszejtve minden csillagot.“

akkor Bánk Bán alapjában elhibázott mű és a műtökély azon magas fokáról, melyre Gyulai felfogása helyezé, aláhull.

Hogy Katona nem vonható ki lelkét Shakespeare hatása alól, melyre a *παρδαύζω* jelző, melyet a görög költészet az álmra szeret alkalmazni, alkalmazható, ez csak a mellett bizonyít, hogy ugyanakkor fölszabadítá magát, mint szellem hőrosz, széttépte azokat a nyögöket, melyekkel a német lovagdráma szilárd lélektani alap nélkül épített kártyaváraiban gyönyörködő romlott ízlés korlátozó: egyént akart alkotni és nem alakokat „velut somnia aegri.“ De hogy egyént alkothasson: a traditio talajából kinőtt történelmi alakhoz fordult. A kor forrongó ellenzéki szelleme, hazafias keserősége, a magyar szabadság fájdalmasan ismétlődő veszedelme, megtermékenyíté szívét és megadá a történelmi légkör felfogását, megadá a távlatot, mely a Bánk alakját a neje gyalázatát megboszuló királyné-gyilkosból egy tragikai nemes célért küzdő és épen tragikai tévedése miatt a küzdelemben elbukó hőssé avatta föl. Itt találja Gyulai a tragikum magvát és bizony nincs is miért más helyt keresnünk. Ha a tragikum Bánkban történelmi hivatásában egyéni hevessége, szerelemföltő indulatossága és a végzet kikerülhetetlen játéka folytán bukik: ily nagy alak bukása megdöbbentő erővel ráz meg, de épen nem olyan formán, mint Othello, kit tévedése öngyilkosságba hajt, sem úgy, mint Hamlet, ki a lelkiösmeret verejtékes útján végre a boszú czélját elérvén, mint az ármány áldo-

zata szúrja le Claudius királyt; nem, egészen más formán. Ha egyéni sértődés alapján nyer is végzetes lökést Bánk elhatározása és rohan is a lejtőn lefelé a cselekvény: az önmagában megsemmisített, minden jó szándékának következtén a csalódások poklára jutott államférfi megaláztatásában tetőződik a tragikai bűnhődés.

Ezért nem tépi szét az egyéni élet lánczait, csak meg-
rázza, de rémesen, szívet megdöbentően. Ő életben marad a kegyelem rabjaképen. Nem gyávaságból, de a tragikai cselekvény lélektani igazsága megdicsőítésére, az erkölcsi világrend egyenes követelményeképen. Lehetne Bánk öngyilkos és ez által büntetésének mértéke megtelnék, de ily hatást nem tenne. Épen itt látom és e megjegyzést újabb meg újabb átgondolás alapján tehetem, a Bánk jellemének mélységes gazdagságát, de épen nem sokféleségét, mint az „Eszrevételek“ írója látni akarja. És, a mit Gyulai és Arany nem érintenek: a cselekvény természetes betetőzéséhez tartozik Bánk életben maradása; mert e nélkül Endre király tehetetlensége, nem is szólván a történelmi hagyományhoz hű felfogásról, nem hagyna hátra oly pregnans benyomást. Aztán legyen e lét bármily silány, bármily pusztaság egy oly bukás után, milyen a Bánké; maga az élet ajándéka, melyet az örökévaló ítélőszék előtt, az erkölcsi világrend foruma előtt a költő Bánknak meghagy: részben egy finom, a lelki hangulat rejtélyes világában elevenen érzett ítélet kifolyása. Bánk életben maradásának okát behatóbban kutatva: aligha nem utunk egyik fölvilágosító részletre, mely a tragikum igazi mivoltára vet fényt. Mikor Bánk Melindára borulva így szól:

„nem ezt akartam én —
nem ezt“ . . .

a tragikai helyzet teljes iróniáját fejezi ki, hogy minden jó szándéka tönkre jutott és iszonyú fordulattal ellene: lelki életének földulására fordult elemi erővel. Ha csak Melindával szemben elkövetett tévedését siratná: akkor e mondásának oly mély jelentősége nem volna. E mondás mennyit nyer azon távlat által, melyet Bánk lelke pusztájára nyit! Az államférfi, ki a forradalmat bűnnek tartja; egy magyar, ki a királyi szék birtokosát a szentség fénykörébe foglalja: egy hazafi, ki hazája elárvult ügyét közbelépésével megmenteni reméli; egy nádor, ki a részrehajlatlan igazság mérlegét ragadja szilárd kézzel kezében és annyira megy, hogy önmagához így szól:

„Szedd rendbe lélek magadat és szakaszd,
Szét mind azon tündér lánczokat,
Melyekkel a királyi székhez és
A hitvesedhez, gyermekidhez, oly
Igen keményen megalál kötözve,“

tehát az örök igazság tolmácsa ígérkezik lenni: minden téren az ellenkező végletbe sodortatik. Forradalmár, királyné gyilkos, a viszály dúló fergetegét hazájára fordító, önmaga ügyében orgvilkos módjára boszut álló. Mivé szegényedik el ez alak, ha Bánk pusztán a neje gyalázatát megboszuló férfi! Ferenczi azon állítása, hogy „ha Bánkot a királyné megölésére nagyobb vagy csak éppen akkora mértékben is ösztönzik a haza szenvedései, mint neje meggyalázása: akkor Bánkban nincs is tragikum“ annyira túlhajtott, hogy ez egy maga összezavarja a lélektani arckép vonásait, melyeket Gyulai remekül szedett össze. Hát a miért a királyné kormánya átkos volt, az fölhatalmazza Bánkot, hogy egy védtelen nőt megöljön? Hiszen egy nemes férfi, egy királyát szerető oligarcha, egy becsületérző és szeplőtlen igazságosságára büszke nádor: nem öli meg oly könnyen azt, ki „kezébe tartja a király szivét,“ kinek „estén szive megrepedjen,“ mint maga Bánk mondja. Hiszen Szigligeti Nadányi György cz. pályanyertes művében az egész tragikumot ily boszura építi és . . . meglehetősen sívár hatású darabot is írt. Az orgvilkosság tudata: lelki marczangolást idézhet elé, de még tragikai bűnhődésnek nem elég. Bánkot övéi (Petur) bélyegzik meg e névvel: oly szép lefelé haladó lejtőjét (megfordított climax) teremti meg Katona a bukó Bánknak, melynek párja lehet, de melynél kitünőbb a világ irodalom összes remekei közt nem található.

De mívé szűkül e descensus ad inferos, e Dante tollára méltó fokozatos egymásutánja a fájdalom és szenvedés belterjes erejének, ha el nem fogadjuk Gyulai Pál állítását, mely mintegy fejtegetése Bánk jellemére vonatkozó részének végeredményeképen tekinthető, mely szerint Bánk „a szenvedélyek egész szövedékéből van összeállítva, melyek egymással hol küzdenek, hol összeolvadnak, most egyik kap túlsúlyra, majd a másik s tettei úgyszólván a különböző hatások összegét fejezik ki.“ Ferenczinek megjegyzése e teljesen igaz és alaptételre, hogy minden tett részleteiben bonyolult előzményekből származik: nem billenti föl Gyulai mély felfogáson alapult állításának súlyát; mert Othello-ban is sokáig küzd végtelen szerelme és kiolthatatlan boszúérzete, míg a mesterien fejlesztett lélektani folyamat végzetes fordulattal Desdemona megfojtására ragadja a vér zubogó hullámozása közt se látó se halló szerelemföltő szerecsent. De nagy különbség van Gyulai állítása és Ferenczi felfogása közt. Gyulai szenvedélyek szövedéke alatt több szenvedély complex alakját érti, melybe a szálak észrevehetetlenül fonódnak egybe; Othellónál nem több a szenvedély, de egy nagy szenvedélynek az értelem, jellemvárát ostromló árja szerepel. Bánkban, mint a magyar szivben, leggyakrabban a honszeretet is szenvedélylyé fokozódik, mely tü-

relmetlenségében a forradalom karjaiba dobta Bánk legjobb barátait és őt, e lázadó környezet közt álló sziklavárat megostromolja. Megostromolja és legyőzi, mikor a Bánki sértődést megtörténtnek hiszi feldúlt és nyugalalmát vesztett szive.

És itt kell kiemelnem a Bánki sértődés mély jelentőségét a tragédiában. E sértődést az összeesküvőkkel szemben mondja ki Bánk nyugodt fenséggel, csak megáradott, de meg nem hasonlott keble sajátos izgalmával a jellemerő tudatában. Szavai így hangzanak :

„Hogy Bánk leüljön a sötét szövetség
Gyászasztalához, ahhoz nem csekélyebb
Mint Bánki sértődés kívántatik.“

Gyulai a művészettel kivitt rajzban felülő, hibás, vagy legalább érthetetlen helynek tartja e részletet. Arany anticipálásnak véli, melyet a szerelemföltés tekintetében Melinda fenséges visszautasító válaszában hallattára megnyugodott Bánk a jövő fejleményekből előlegez. Én e passust Bánk jellemének kulcsául tekintem, mely az I. felvonás zárjelenetét alkotó magánbeszéddel együtt a tragikai örvényt mutatja meg a fenség magaslatára emelkedett Bánk lábai előtt és épen azért nem hogy hibáztatnám, sőt az egész helyzet hangulatának komor színéhez, vészteljes jelleméhez, teljesen találónak tartom. És Paul Janetnak ez elmefuttatás kezdetén idézett értekezésének egy tételét hozom föl állításom megvilágítására. Paul Janet a szenvedélyek mekhanikájának két rugóját magyarázza meg Racine *Andromache*-jában és *Britannicus*-ában: az egyik a visszahatás, másik a rávezetés (*suggestion*) vagy eszmebecsempészes törvénye. *Britannicus*-ban ez utóbbit mutatja ki Janet. Valamint van eszmetársítás, van a szenvedélyek, érzelmek és akarásoknak is társulása. A rokon érzelmek felköltése által vezeti rá őt a rokonszenvtől ment esel-szövő, hogy vak szenvedély rabjává essék. — Így működik Shakespeare *Jágója*, így Racine *Narcissusa* és így Katona *Biberechja*. A kétely fulánkja Bánk szívében van. Fél valamitől szerető szive. Érzí, látja az eseményeknek előre vetett árnyát, mely nemes szívét bátorítja a legemelkedettebb pillanatban. — Az indulat-társulás — ha szabad per analogiam ily kifejezéssel élnem — megindult. Nem tola-kodhatott-e Bánk lelkébe e gondolat, e sejtelem a békétlenek felett gyakorolt nyugott fölényének nemes tudata mellett is?

Aztán igen érdekes tünemény a lelki *suggestio*, lelki sugalmazás e faja. Már a görög dráma kizsákmányolja. Nem csak az eposz mondja el gyermeteg következetlenséggel, a mi be fog következni, hanem a drama is. Szofokles „*Antigonéja*“-ban Kreon

tilalmába miért csuszik bele a fenyegetőzés, hogy lenne bár hozzá legközelebb álló az, ki a merényt elköveti, a törvény egész szigorát fogja alkalmazni.

Oidipus lázas türelmetlensége megtudni, hogy ki volt atyja gyilkosa — nem az előérzet oly neme, mely az indulattársításhoz számítható? Ennek magyarázatát egy lélektani tüneményben találom. A jellem ősegységet mutat, holott a különböző érzelmi körök találkozási pontja az értelem „látó“ szemlélete által jutván öntudatra, mi eszköze volna a költőnek, ki a jellemalkotó tényezők szövedékébe pillant arra, hogy a néző elé varázsolja annak képét, mit ő is az ihlet sugalmazása alatt lát és ért? Ő csak az értelem ajtaján juthat a szív szentélyébe. Innét van az az antici-pálás. Nem tudom, elég világosan fejeztem-e ki magamat, de úgy érzem, hogy a Dante purgatoriumának az a sajátos berendezése, hogy a tisztulás hegyén emelkedő körökben mindég előre vett képét látja a jövőnek a költő: lélektani mély igazság háttérével bir. Életünkben sok babonás hitet keltő találkozásai vannak az események világának és a lelki világnak. Jól mondja Horatius:

„Format enim natura prius nos intus ad omnem
Fortunarum habitum.“

E belső hangulat: előhang a symphoniához, előjáték a lelki drámához, melyben mintegy az alaphang csöndül meg szívünkben.

Bánk Bán ki sértődése sehol inkább helyén, mint épen ott, hol Bánk győzedelmeskedett önmagán ép az által, hogy megkisérte meggyőzni a magyar ékesszólás legszebb termékét teremtve meg, a forradalmi hangzatos jelszó varázsa alatt álló magyart. Bánk nádori magaslatra emelkedett és ekkor zsong keblébe a fájdalmas hang, mely elnyomott szívéből önkénytelenül tör fel ajkaira.

Ferencai abban, hogy Peturt kész elfogatni, egyik bizonyítékát látja Bánk heves természetének, hirtelen cselekvésének, mivel szembe állítja beszédeinek hamleti tünődéseit. Bánk ugyancsak nem hirtelen cselekszik. Petur már kész a királyné elleni merényt elkövetni, midőn így szól:

„magam is tudok
Hohérja lenni azon utálatosnak.“ —

ekkor egy nádor, midőn a király helyetteseként lép föl, tehet-é meggondoltan is egyebet, mint a mit tesz?

A Gyulai és Arany által is felhozott hely, hogy:

„Ne engedj jönni annyira —
Úgy is felelned kell még egyre-egyre,
Mely örülésre hoz.“

Ujra az indulat-társítás egy újabb rohamra, mert a párt-ütőket is ép azért akarta kérdőre vonni, a miért Peturt, de fenséges elhallgatással Peturtól külön akarja ezt megtudni, azt hogy Melinda mocsoktalan neve, mint lett a sötét szövetség jel-szava. Belopozik hát a sötétség e jelenetbe is. A Bánki sértődés felkísértő árnya itt is megjelen Bánk lelkében. Ez Arany által előlegezés-nek nevezett vonást nehéz a költőnek kikerülni, ki a jellem mély rejtekébe akarja belevezetni a nézőt. Hát Shakespeare Cymbeline-jában nem majdnem egy sakkjátszma ját-szi szántszándékosságával vettetik föl a lélektani problema, mely a női hűség próbáját teszi szükségessé. Sokszorosítani kell a jellem finom vonásait, hogy erősebb színnel nyomódják be a lélekbe.

A kérdés lényege abban áll, hogy Bánk Bán jelleme a szenvedélyek szövedékét alkotja. És itt rátérünk Ferenczi által felhozott találkozásokra Bánk és Hamlet között.

A gyilkosság nagy jelenetében Bánk vonja kardját és a királynét, ki neje után elsiet, még sem öli meg, pedig már hiszi a királyné vétkességét az Izidora igazi eszmebecsempészést előidézett szavai után, melyekkel megvetett szerelméért boszút áll:

„És kegyelméből csaknem kijött (a királynénak)
De majd Melinda megbékélteté.“

Ferenczi ebben annyira megbotránkozik, hogy egészen hamleti másolatnak látja. Hamlet sem öli meg a királyt, midőn hálószobájába besurran, mert imádkozva leli és így még megtisztulva égbe küldené a pokol helyett. Bánknak Ferenczi szerint e halogatásra egyéb oka nincs „minthogy egy pompás párbeszédre alkalom legyen, mintha egy bűnös királynét sok szó nélkül meg sem lehetne ölni.“ Nem bizony olyanak, kinek jelleme túlemelkedik azon közönséges mértéken, mely megelégszik azzal, hogy a meggyaláztatást a kerítőnek hitt személy megölésével boszulja meg. Még egyszer át meg át olvastam Bánk magánbeszédét, melylyel készült a gyilkosságra a Tiboreczzal folytatott gyönyörű dialogon kívül, mely maga is a magánbeszéd tépelődéseivel van megszakítva, mely felér egy görög dráma nagyszerű kommatikus részletével, mely a hős és a kar között foly le, mint Gyulai Tiborecz szerepét hasonlítja is a görög tragikai kar szerepéhez. Bánk nem hamletizál. Hamletet finom összhangzó lelke nem engedi hamar belesodortatnia a cselekvésbe; Bánkot a tényleges akadályok: a nejében megingatott, de helyre állt bizalom: a haza érdeke; a honfiu kötelessége, nádori állása, igazság őrzete, mely a királyné részessége felől még mindig bizonyosabb akar lenni, gátolják abban, hogy gyorsan cselekedjék. És legszebb diadalát aratta Katona a lélektani finom észrevételnek, midőn

Bánkot oda sodorja, hogy úgyszólván a pillanat hatalmas fölindulásában ölte meg a királynét. Ép ez által válik nemes férfiúvá, ép ez által emelkedik a közönséges boszút álló felébe, ép ez által válik az igazságérzet mátyrjává, ép ez által lesz rá nézve tragikus bűnhődés . . . a kegyelem. Gyulainak van igaza, hogy „Bánkban alig van valami Othellóból, vagy Hamletből. Kötelye nem hasonló a túl-művelt dán hercegéhez, a féltékenység jellemében csak halvány vonás, melynek nincs érintkező pontja Othello óriás szenvedélyével.“

Olvassuk el Hamlet magánbeszédeit, mint Ferenczi is felhívja azokra figyelmünket és ezekben azon konkrét célból, melyet Bánk első magánbeszéde teljes erővel kifejez, semmit sem találunk. Bánk nem haboz, de valóságosan küzd. Gyulai megjegyzi, hogy a habozás nem küzdelem-é s a drámában csak a tett drámai-é s nem egyszersmind, sőt még inkább a küzdelem?“ Göthe is ugyanezt hozza föl Iphigéniaja védelmére, melyet Lewes módosítva elfogad, de Saint-Marc Girardin egyáltalán nem. A belcselekvényben gazdag Iphigénia mellett Bánk belcselekvénye kiállja a versenyt. Ott is Iphigénia igazságérzetének imbolygása idéz elő hosszú beltusát, de Bánknál a külső események egymásutánja hat közre, míg Ottó véletlen megjelenése és Bánk által való megátkozása következtében önmagáról megfeledkezett királyné orv támadása élettelen közvetlenségben idézi elő a katasztrófát.

Bánk első magánbeszéde határozottan megjelöli a lélektani feladványt, melynek megfejtése az egész darab :

„Két fátyolt szakasztok el
Házamról és becsületemről“

kell-e ennél világosabb beszéd? Hamlet a híres „A lét vagy nem lét kérdése ez“-ben a wittenbergi egyetem iskolapadjain bölcselmi reflexiókkal táplálkozott, a világ pesszimistikus bírálatáig eljutott és a keserű végzet által e pessimismust legiszonyubb alakban igazoló romlott udvar léha körében a való lélettel először megbirkózó bölcsész-királyfi lelki állapotát festi, de nem elhatározott célját, kitűzött feladatát jelzi. A kitűzött cél akadályai feltartóztatják Bánkot: benső és külső akadályok, de ha Bánk is Hamlet, akkor minden töprengő hős az, ki nem kéri meg az általa meggyilkolt királyi férfi nejét a koporsó mellett, mint III. Richard. Machbeth sem öli meg Dunkant, ha neje azon emlékezetes éjen nem viraszt, sőt ki nem ragadja a tört kezéből és így a férfit büszkeségében alázván meg, még épen maradt öntudatát el nem veszi és a szenvedély elemi hatalmának árjába nem taszítja.

Katona lélekbuvár . . . a lelki akadályokon nem ugrik át, hanem szemmel láthatóan szakítatja szét a szenvedély túlsulyra erő-

sődött hullámai által. De Hamlet önmagát is korholja gyávaságáért, Bánk férfias ereje a nő által lekötve van és csak Gertrudis büszke parancsára:

Maradj te!

szédül bele az örvénybe, melyet mintegy jelképez a költő utasítása e szavakkal:

Bánk (falhoz támaszkodva):

Vége! vége már neki!

A bűv, mely a nádor, a honfi, a férfi, a lovag előtt körüvette Gertrudist, megtört és ekkor jön az a megrázó párbeszéd, melynek hasonmását — ha már érkekező a Hamlettel való egybevetést akarta keresztül vinni, elmulasztá szembeállítani a Hamlet és anyja közötti jelenetben előfordulóval.

Még egy felette fontos mozzanatot szintén figyelmen kívül hagyott érkekező. Hamlet azon nevezetes éjjelen, melyen a túlvilági felhatalmazást vétkezni féltő érzékeny lelkiismerete megkapá, mint Orestes az Apolló biztatását úgy Arany, mint Gyulai által is felhozott következő váratlan fordulattal a lelkében megvillant gondolatot elleplező szavakat mondja Horationak:

„Nincs oly gazember Dániában, ki (mint a király helyett) megrögött czinkos ne volna.“

Ezt érkekező szerint Bánk Izidorával szemben majdnem szó szerint átvette:

„Ha engemet Prometheusom csak egy
Hangyának és az égi tüzet talán
Még abban is sajnálva, egy hideg
Szerszámnak alkotandott volna — úgy
Szolgálatodra tán lehetne hangom, —

a helyett, hogy félbe nem szakítva beszédét így végezze: „még akkor is boszut kellene állnom.“ E meglepő találkozást Arany és Gyulai is észrevették. De ez és még egy más szójátékos fordulat lehet Shakespeare-i reminiscencia, de azt már tagadom, hogy azért helyzetszerű ne volna. Hamlettel a pessimismus fölkelő kétye, bizalmatlansága adatja még Horatióval szemben is e furesa fordulatot, mely elleplezi a lelkében megvillant gondolatot, Bánkkal a legnagyobb felindulás dühében még önmagának is be nem vallott eszme váratlanul ajkára tör és ez úgy meg zavarja, hogy utána már a királyné árnyát látja sejtő lelke és önmagában nem bizva, kiáltja Izidorának:

Ki innen!

mintha féltene titkát, melyet épen az Izidora belépte előtt tartott magánbeszédében fejezett ki eképpen:

„Mely gondolat lesz agyvelőmben első
Zsengéjekor már meghatározás?
Épülj! Izmosodj meg, gondolat!
Veled épül ismét csak, örök lenyugtom
Felett, megéllendő becsületed!”

Ha tovább megyünk Lady Machbet magánbeszédében, midőn elolvassa férje levelét, mely a boszorkányok jóslatát elbeszéli, e szavaknak is feltaláljuk eredetét.

De hát egy pár hasonló fordulat, de teljesen a helyzethez alkalmazva: elegendő-e az utánzás vádjá megállapításához? Vergilius egész lapokat szakít ki Homérból és fordít át: de azért az Aeneis merőben önálló műremek, mely úgy nőtt ki az Augusztus korszakból, mint az Iliász, a hőskor emlékéből, hagyományából. Aztán feledte azt is az „Észrevételek“ írója, hogy Hamlet mily módszert követ az igazság kipuhatolására és milyet Bánk? Hamlet egy szellemi műveltség emléiről csak most elszakadt mély gondolkodó nagyon is theoretikus módhoz: egy általa irt darab színi hatásához folyamodik. Örültet játszik, gazdag szellemével megzavar mindenkit, eltapossa mint útjába nyílt virágot, Opheliát, csakhogy lelkiismerete nyerje meg a felhatalmazást, mert a bölcsész Hamletnek a babonás hatalom: atyja lelkének intése nem volt elég. Bánkot visszahívják, mert neje veszélyben forog. Biberach czélzásai útba igazítják. Izidora kétértelmű szavai megzavarják, midőn már úgy is Melinda tönkrejutott leki világa előtte tört széylel: így jut reá nem az igazra, a valóra, mint Hamlet, hanem így vész el az igazságnyomozó úton és sodortatik a tragikai tévedésbe. Hol van ez Hamletben? Nála a tévedés abban áll, hogy a boszú sívár világát teremti meg igazságszeretetből, melyben kedélye összetör. De Bánknál a tévedés egészen realis. Ő igazán téved, mert a királynét bűnösnek tartja. Ha ellentétet keres vala szerző: megtalálja, de a rokonságot egyáltalán nem. Aztán Hamlet fölfedezvén az igazságot: le is rontja a király álarczát. Bánk szemrehányást tesz a királynénak, elmondja mit róla tart és hisz a Melinda megejtésében, de a két eljárás közt az ellentét szembeszökő. Bánk hazája összes sérelmét felhossa és ehez fűzi a bujálkodásnak „lábat adó“ királynő ellen felhozott magánsérelmét. Hamlet boszuja személyes elégtétel jellegét viseli, Bánké több: a boszú önfelédtt igazságszolgáltatása a jogtipró királynéval szemben. Értekező azon megjegyzése, hogy Bánk nem szól egy szót sem a hazáról ama magánbeszédében sem, mit a IV. felvonásban épen a gyilkolás előtti jelenetében tart,“ tehát boszuja egyenesen összezúzott boldogságáért fordul a királyné ellen, igen helyes észrevételen alapszik, de e magánbeszéd szoros összefüggésben van a királynénál váltott rövid szavaival, melyek

után a királyné a boldogtalan Melinda után elsiet. Kivel foglalkoznék, ha nem Melindával, a kit keresni ment a palotába? Aztán a drámai izgalom által elfoglalt lélek felemelt állapotban van, ki gondolatait nem kormányozza, ki a véletlenül felhozott eszmék körébe mintegy holdkóros vonatik, kétségbeejtő biztossággal jár az örvények felett, míg alázuhan

Az „Észrevételek“ írója azt mondja, hogy egy pár véletlen összhangzásért nem volt érdemes oly zajt ütni. Iparkodtam kimutatni, hogy a lényegesnek vélt hasonlat sem az. „Az észszerületlen és szembeötlő utánzás“-t pedig mint indokolatlan vádat megkísértém elhárítani Katona „Bánk Bánjára“-ról, habár Gyulai remek tanulmánya a vitát meglehetősen eldönté, úgy hogy a sub judice lis est nem mondható el Bánk Bán jellemére nézve. Azonban még egyszer kifejezem szerzőnek köszönetemet, hogy felolvasása Shakespeare és Katona gondolatvilágába vezetett. Nem a czáfolási viszketeg iratta velem e sorokat, de azon erős meggyőződés, hogy az „Észrevételek“ írója több figyelmet érdemel, mintsem figyelemreméltó megjegyzései viszhang nélkül hangozzanak el.

Kolozsvártt, 1884. ápril 18.

HEGEDÜS ISTVÁN.

PETŐFI HATÁSÁNAK PÁR TITKA.

Motto: Dalold el mind, mivel szived teli,
S minden hang, mely ajkadon kijő,
Lelked darabja légyen! . . .

Petőfi (Adorján Boldizsárhoz.)

Szokásos panasz, hogy a nagy közönség újabban elfordult a költészettől, s egészen rendén valónak kezdi találni, hogy a vers idejét múlta, s helyét mindenütt a próza foglalja el. Az egyes lapokban megjelenő költeményeket megszokta egyszerűen helypótlóknak tekinteni, s legtöbbször tudomást sem vesz róluk. Az újabb francia drámák hatása alatt: a színpadon sem kíván költészetet; és sokszor nagyobb hatást tesz egy ügyesen scenirozott s előre kiszámított csattanós helyzetekben bővülködő szindarab, mint egy oly költői mű, melyben a hideg számítás helyett a szív örök törvényei döntenek, s az egyszínű próza helyében lendületes versek kölcsönöznek szárnyat a szóknak.

A költő megszűnt korának „vates“-e lenni; a közönség megelégszik hirlapi cikkekkkel. E cikkek stylje pedig, vagy mondjuk, a prózai styl általában, napról-napra hanyatlík, mert a közönség a próza és a költészet fejlődése közt levő szoros összefüggésre nem reflektálván: ünnepli a pongyola-nyelvű tárczák szerzőit, s bizonyos eredetiséget lát benne, ha valaki túlteszi magát a mügönddal járó fáradságokon, s hétköznapi nyelven adja elő szegényes mondandóját. Ez irány bizonyára nem helyeselhető s ha létrejövetelének okát kutatjuk, nem annyira a közönségben, mint inkább a költőkben találjuk meg. Ezek tévedtek le az igaz útról s az olvasó csak a természet törvényeinek hódol, midőn visszariad műveiktől, mint az egészségtelen tápláléktól, s inkább a kevesebb igényű prózához fordul, mely — legalább tartalmilag — kielégíti. De kérdés: melyik hát ez az „igazi út“, s mi módon lehet feltalálni? A feleletet mindkettőre megtaláljuk egy valódi nagy költő műveiben. Be kell pillantani egy ilyennek titkos műhelyébe, hol a gondolatok születnek és nyernek megfelelő alapot; meg kell figyelni a teremtés pillanatában és rámutatni azon körülményekre, melyek közre játszanak, hogy művei bevégeztek

és tökéletesek legyenek. Ezzel ugyan még nem lesz valaki nagy költővé, de a valódi tehetségre nézve ép oly szükséges ez, mint a természet törvényeinek ösmerete, melyek életünkben sok veszélytől óvnak meg és sok cselekedeteinknél adnak útmutatást.

Újabb költők olvasása és sikertelensége ösztönöz minket is, hogy bepillantsunk Petőfi titkos műhelyébe, kinél ép oly öntudatlanul nyilvánulnak az örök-szép szabályai, mint a természetben a törvények. És ezúttal különösen azon közetlenségének titka érdekel, melylyel rögtön eltalálja az útát sziveinkhez, s a melylyel életében annyira el tudta ragadni kortársait. E titok pedig első sorban nála is csak az, a mi minden nagy szellemnél, t. i. az egyszerűség. És ez Petőfinél nem frázis, a melylyel az „Úti levelek“-ben tett nyilatkozata után nem is lenne szabad élni, midőn róla van szó.¹⁾ Erre ő — a természettől sugallt benső ösztönön kívül — hosszas kísérletezés²⁾ és remekírók tanulmányozása után jött rá, úgyannyira, hogy ez elv később egészen öntudattossá válik nála. Bizonyítja ezt Kerényihez intézett úti leveleinek azon helye, hol a többek közt így kiált föl: „Mily egyszerű a puszta, s mégis mily fönséges! De lehet-e fönséges az, a mi nem egyszerű?“³⁾ Hasonló szellemben nyilatkozik akkor is, midőn Kazinczy Gáborról és Kúthy Lajosról mondván el véleményét, e szavakkal végzi: „Föl nem érem észszel, hogy vannak a nem mindennapi emberek közt is olyanok, kik nem tudják, vagy nem hiszik, hogy az egyszerűség az első és mindenekfölötti szabály; s hogy a kibén egyszerűség nincs, abban semmi sincs.“⁴⁾

Ezeket, mint Petőfi érett esztétikai felfogásának példáit, különösen Toldy azon vádja ellenében volt szükséges fölhozni, hogy Petőfi „kifejeletlen értelmiséggel“ bírt, — s hogy „a művelt világh behatásaitól érintetlen primitív magyar költő“ volt.⁵⁾

Azokban visszatérve az egyszerűségre, legelőször is a fogalommal kell tisztába jönnünk. Definiók helyett világosabbak lesz-

¹⁾ Petőfi vegyes művei. Kiadja Gyulai Pál. Bpest, 1863. III. k. 85 l.

²⁾ Zsengéiben és korábbi költeményeiben ugyanis még számos elvont és mesterkélt kifejezés fordul elő annak bizonyítékául, hogy sokáig küzködött, még érzelmeit és gondolatait keresetlenül tudá kifejezni. Ilyenek péld: Esküszegte lányka. (*A hitetlenhez*); Ádáz koporsó zordon éjjele. (*Lenke sirján*). A kellem gazdag ifjúságnak Elhulla báj virulata. (*Tünődés*); s a néptömeg varázslatánál Kéjtengerré leszen... (*Színés való*); s a porba tipratott kebel Fojtott dühéreményivel A hős előbbre lépett... (*Lehel*); Vagy ha van szív, mely kéjben Föllobogva érzene, Mért reám e jégtekintet? Boldogságnak istene!... (*Halálvágy*); Ki vagy nyomornak embere! Kit sújtoló istenharag Ily könyörötlén megvere? (*Az utolsó alamizsna*) stb

³⁾ Vegyes művek III. k. 56. l.

⁴⁾ Vegyes művek III. k. 94. l.

⁵⁾ A magyar nemzeti irod. tört. rövid előadásban. Harmadik javított kiadás. Bpest. Athenaeum. 1873. 154. és 156. l.

nek a példák. Igen sokszor hallám e jelzöt Aranyra alkalmazni, de részemről úgy találom, hogy Toldyt s még egy pár kevésbé emlegetett kisebb költeményét leszámítva; nála sem nyilvánul ez oly tisztán, hogy minden körülmények közt alkalmazható lenne reá. Tagadhatatlan, hogy a felfogást tekintve még egy oly homályos és bonyolult tárgy műben is, mint a „Buda halála“: egyszerű és természetes. Azonban a kivitelte illetőleg másként áll a dolog. A „Buda halála“ egyes helyei pl. magyarízát nélkül már nem érthetők, s balladái közül a „Szondi két apródja“ s a legutóbbiak némelyike a szerkezetben is annyira complicált, hogy a beszélőket sem könnyű megkülönböztetni bennök. Ezenkívül általános ismeretes, hogy mily előszeretettel vegyít régies és tájszavakat költeményeibe, a melyek többé-kevésbé mind az érthetőség rovására esnek, holott az egyszerűség első és egyik leglényegesebb feltétele éppen az érthetőségben áll.

Ime a nagy válaszfal Petőfi és Arany között e kérdést illetőleg. Petőfi sohasem mesterkélte sem a nyelvben, sem a verselésben, sem a compositióban; — s éppen ezért annyira világos és közvetlen, hogy a legigénytelenebb ember is megértheti. S úgy lehet, hogy műveinek éppen e könnyen-érthetősége, valódi egyszerűsége okozza, hogy az egykorú kritika általában kicsinyelte, s a mai sok fentartással hajlandó elősmerni érdemeit; mert emberi természetünkben rejlik, hogy a sok utánjárást igénylő dolgokat nagyobbra tartjuk a kezünk ügyében lévőknél.

Hogy mit tartottak pld. Petőfiről némely korabeli irodalmi körökben, kitűnik két Hiadorról szóló bírálatból, melyek eredetileg a „Honderü“-ben és „Budapesti Hiradó“-ban adattak közre, de reclam-gyanánt lenyomatva olvashatók még az 1848-ban megjelent „Hattyudalok“¹⁾ című vers-cyculus előtt is. Ezek ugyanis míg egyfelől igen jelentékeny s tudtommal eddig még föl nem használt észléásokat tartalmaznak Petőfire: érdekes világításban tüntetik föl azon körök műizlését is, melyek a szó rosszabb értelmében vett aristokratikus érzelmeket az esztétikába is át akarták plántálni. Eltekintve ugyanis attól, hogy 1848-ban így írnak Hiadorról: Ő irodalmunkban úgyszólván tulajdonképpen legvalódiabb képviselője a tiszta lyricának²⁾, s hogy különös érdemül rójják föl neki a „plasticai elevenségű“ Byronnal szemben, hogy „elmosott, homályos, ködszerű“, s mint ilyen „egyetlenül, habár egyedül is, áll irodalmunkban“, — így folytatják az említett bírálatok: „Hagyja tehát Hiador az apró szellemeket,

¹⁾ Hattyudalok. Irta Hiador. Pest. 1848. Heckenast Gusztáv sajátja. 8-adr. 80 l

²⁾ A ritkán szedett szavak az eredetiben vannak úgy szedve.

kik óriás talentomán foltot kutatva erőlködnek felkapaszkodni, lábai alatt nyugton dongani. Vannak költők, kik a néphez leszállanak és mint Kotzebue, Bürger Németországon, hamar népszerűekké lesznek; de azért a nemes költér- király Goethének is megvan a maga aesthetikai becse, ámbár a népnek előbb föl kellene hozzá emelkedni. Azért, hogy Vörösmarty dalait minden kocsis és pórcseléd ajkairól nem halljuk, azért Vörösmartytól senki sem fogja elvitázni a költér nevet. Mi szívesen megadjuk kinek-kinek a maga helyét kritikái pantheonában irodalmunknak, csak hogy a szolga ne tolakodjék az úr elé, a csárdák fia a szőnyegfedte szalonokba. Kinek szitok ül ajkán, az csak maradjon az erdőben, ott künn megadjuk neki az illető tiszteletet, s odaitéljük a díjt a veszekedés terén; de ha lelkesült dalmokok babérkoszoruért zengetnek „föllengő éneket“: ott valódi dalokat várunk, ott ne sértsen bennünket az aljasság hangja, . . . ott az elvontan szép fogalmak szerint ítélünk, és mindent kárhoztatunk, a mi a „valódi műszéppel“ ellenkezik.“

De legújabban is meglepő volt, midőn Gyulai Pál „Arany János emlékezeté“-ben párhuzamot vonván közöttük, azt mondja, hogy „Petőfi izlése és szívnemessége nem mindig egy erejű képzelme szárnyalásával; Arany képzelme ha talán lankad is, izlése és érzelmi nemessége ugyanaz marad“; — továbbá, hogy „Petőfi csak a népköltészetre támaszkodott, Arany a régi költőkre is, egész a középkori maradványokig“ stb.

E két fontos váddal szemben azonban önként kínálkozik ugyanesak Gyulai Pálnak az 1854-iki „Új Magyar Museum“-ban¹⁾ megjelent „Petőfi Sándor és lyrai költészetünk“ című értekezéséből két erre vonatkozó hely, hol azt mondja Petőfiről, hogy „kikelhettek szenvedélyessége ellen, de becsülniök kellett nemes szívét“²⁾ (36. l.) — később pedig, hogy: „A költői tanulmány: az élet, önmaga a költő s a világirodalom nagy szellemei. Nem volt nagy költő, ki e három iskolából ne került volna ki, s Petőfi is, mikép élete és művei bizonyítják, járta mind a hármat.“ (U. o. 112.)

E kis kitérés után azonban vizsgáljuk egy kissé közelebről: miben nyilatkozik nála más költőkkel összehasonlítva ez egyszerűség, melyből remélhetőleg egyszersmind ezek csekélyebb sikereinek oka is ki fog tűnni.

¹⁾ Új Magyar Museum 1854. I. fűz.

²⁾ Toldy is elősmeri róla, hogy: „Teremtő képzelemmel, s mély erkölcsi érzés mellett szilaj daczczal“ stb. birt. (Magy. nemz. irod. tört. Harmadik kiad. 154. l.)

Először is a képletek (tropi) és elvont kifejezések aránylag csekély számában. Számos költeményt lehet felhozni Petőfőtől, még pedig a szebbek és népszerűbbek közül, melyekben csak itt-ott fordul elő egy-egy tropus, vagy metaphorikus kifejezés.¹⁾ Nyelve és kifejezési módja is ép oly tiszta és közvetlen, mint érzései, s valamint ezeknél nincs szükség erőltetés- vagy mesterkélésre, úgy kifejezéseit sem kell komplikálnia, mert a valódi érzés könnyen megtalálja a valódi hangot. Oly tisztán folynak a költemények lelkéből, mint a havasi forrásból szakadó patak, melynek mélyén a legkisebb homokszem is tisztán kivehető. Ellenben ha kedve jön képekben beszélni, akkor annyira beleéli magát ezek világába, hogy ép oly egyszerűnek és természetesnek tűnik fel, mint ha azok nélkül beszélne. Így bármelyiket vegyük is ilyes költeményei közül,²⁾ egyikben sem találunk távolról vett hasonlatot, homályos vagy éppen elképzelhetetlen, s a természetről való ösmereiteinknek ellentmondó képet. A valódi költőnek ugyanis minden természetből vett képe, vagy hasonlata épp oly közvetlen tapasztalaton alapult s így ép oly igaz is, mint minden érzése. Innen van, hogy az ilyenek műveiben soha sem akadunk fenn egy-egy képtelen képen, elhibázott hasonlaton, — és soha sem is jut eszünkbe, midőn valamely érzésének ad kifejezést, hogy ez nem igaz, vagy: hogy nem történhetett így meg. A gyengébb költő azonban épen abban különbözik a valóditól, hogy érzései, valamint képei sem alapulnak mindig közvetlen, hanem legtöbbször csak köleszöngött tapasztalatokon, s így másod- vagy harmad kézből lévén átvéve: nem is hathatnak olyan közvetlenül.³⁾ Ez a fő hibájok — Aranyt természetesen nem értve ide — mindjárt a Petőfi után következő költőknek is, kik közül a jelesebbekkel, minthogy távolabb esnek, ez alkalommal kizárólag foglalkozunk. A gondolatok, képek és érzések mesterkélése ugyanis mesterkéltté teszi nyelvöket is, mert nem akarván elárulni az őszinteség és igazság hiányát: kénytelenek homályosan kifejezni magukat. Innen a sok abstractio a nyelvben, mely a nagy közönség előtt élvezhetetlenné teszi őket. Nagyobb baj, hogy ez általános szellemi szegénység majdnem stereotíppá tévé a költői nyelvet, úgyannyira, hogy ma már egy kis gyakorlattal bárki is hangza-

¹⁾ Pál mester. Két sóhaj. Katona élet. Megy a juhász. Hull a levél a virágról. A jó öreg kocsmáros. Halvány katona. Mi nagyobb a Szent Gellért hegynél? Pusztán születtem. Hej Büngözdsdi Bandi. Csokonai. Paripámnak az ő színe fakó. Zöld leveles fehér. Három fiu. Birom végre Juliskámat. Anyám tyúkja. Szülőföldemen. stb.

²⁾ Az én torkom álló malom. Szerelem vándorai. Verseim. Szerelmem zugó tenger. Esik, esik. Kéket mutatnak még. Mint felhők a nyári égen. Ki a szabadba. stb.

³⁾ L. erre nézve Tain „A művészet philosophiája“ II. fejezetét.

tos versecskét írhat, mert új nem igen teremvén, minden gyakrabban előforduló érzés-, kép- vagy ötletre meg van az állandó formula. Egy-egy ilyen kép vagy hasonlat aztán egész vándorútat tesz az egykoru költőknél vagy verselőknél, s némelyik oly kedvelt, hogy akkor is alkalmazzák, mikor semmi szükség reá.¹⁾ De ennél is kárhózasabb, midőn a gondolatbeli szegénység tropusok hajhászatában nyilvánul.

Akkor tűnik ki valóban a költő és költő, s igazság és igazság közti különbség, ha Petőfi mesterkéletlen, s a mint egy jó ismerősöm kifejezé: sem a chemia, sem a physika ellen nem vétő képeit az 50-es évek egyik-másik költőjének igazán képtelen képeivel hasonlítjuk össze.²⁾ Mi minden van ezeknél összehalmozva

¹⁾ Mint a harmat a virágos ágon:

Ugy csügg rajtad egész életem.

(Szelestey L. „Tündérvilág“. Bpest. 1856. Müller Gy. 21. l.)

Egyetlen kincsem a könyv még e világon,

Reszket, mint harmat az elhervadt ágon.

(U. o. „Bár örömmhez“ cz. költ.)

— — — — —
Arany hullám voltál a szép rózsaaágon,
De mosolygó képed elenyészett, miként
Harmat a virágon...

(U. o. pár sorral alább.)

Ne reszkess úgy gyönyörű galambom,

Mint a harmat a rengő falombon.

(Tóth Endre „Zengő bokor“. Pest. 1853. Müller Gy. I. k. 53.)

Elhullottál — — — — —

— — — — —
Mint a harmat a leveles fáról,

Ha a szellő sebesen megfújja.

(U. o. II. k. 33. l.)

²⁾ — — — — bárhova tekintsek,

Múltamnak setét sírja domborul,

S fölötte a fekete sírvirág

Szakgatott lelkem czimbalomdala.

(Tóth Endre „Zengő bokor“. II. 9.)

Bokrétámat, e fehér virágot,

Azt a kis lányt ott rejtettem el én...

Értte nyilnak fekete virágok

Szenvedésem márvány-tengerén.

(U. o. I. 87.)

Kikelet a te kebeled,

Az én keblém kihült sohaj:

Félek reád lehelleni,

Hogy elborulsz hideg hóval.

(U. o. I. 77. *Physikai költészet!*)

Sugáros szellő, szép emlékezet:

Meghalt szív könnye rózsaaág felett...

(Szelestey L. „Tündérvilág“. 2. l.)

csak egy pár sorban is! Sírvirág, czimbalomdal, márványtenger, rózsaaág felett meghalt szív könnye, délibábos róna, szárnyrakelt tenger, az álmok piros rózsáin kelt gyöngy, fájó meleg sugár, éneklő madár és mezitelen lábön pengő sarkantyú... Hogy higyen neki, vagy hogy érezhessen együtt az olvasó egy-egy ilyen költővel!

Másik nagy titka Petőfi hatásának a költeményeiben nyilvánuló keresetlen őszinteség. Csak akkor ír, ha belső ösztön hajtja rá, s csak azt, a mit igazán átértett, vagy átélt. Nem énekel mástól kölcsönzött fájdalmat, s nem ujjong más által érzett örömen. Nem kölcsönzi a helyzeteket, hanem maga teremti saját élményeiből, s ezért mindig magát adván költeményeiben, egész világosan áll előttünk, s nem áztatja az olvasókat folytonosan álutakkal, homálylyal, titkolódzással. Ezért nem is kapható nála egyetlen ilyes czimű költemény sem, mint: „A titok“, vagy „a sötétség dalaiból“ stb. a milyenekkel később gyakran találkozunk. E keresetlen őszinteség míg egyfelől érdeket kelt a költő iránt, másfelől bizalmas viszonyt eredményez költő és olvasó között, s okozza, hogy az olvasó őszinte jó barátta válik, s egyenlően osztozik költője érzelmeiben. Más szóval: a költő ilyenformán azonnal megtalálja az utat, mely az olvasók szívéhez vezet.¹⁾ Mit tesznek azonban mindjárt Petőfi után az 50-es évek ünnepeltebb költői is? oly titokzatos homályba burkolják magokat, hogy egészen elvesznek az olvasó szemei elől s irnak oly dolgokról is, melyeket aligha átéltek, vagy átéreztek valaha. Lépten-nyomon ajkaikon lebeg az olyan eskü, a melyről

Az én gondolatom délibábos róna
Végig ragyogja az emlékezet napja,
Virágok nyílnak benne meszsi-távol,
Csillagok esnek rá az éj homályából,
Szárnyra kelt tenger, mely gyöngyeit hullatja.
(„Tündérvilág.“ Az én gondolatom cz. költ.)

És... oh szerelem! te ifjuságom lenge
Álmainak piros rózsán kelt gyöngye!
Mit szóljak te rólad? fájó meleg sugár,
Szivem levegője... légy majd sírom felett
Kis éneklő madár...

(U. o. Bár örömimhez cz. költ.)

Legérdekesebb azonban a következő:

Mezítláb sétálgatsz, mint a kevély páva,
S örülsz sarkantyuid vidám pengésének...

(U. o. A könnyelműséghez.)

¹⁾ Petőfi őszinteségére minden költeményében találunk példát, itt hát csak a szembetűnőbbek közül legyen felsorolva egy pár: Egy estém otthon... A jó öreg kocsmáros... Az volt a nagy munka... Kinn a kertben voltunk... Állj meg feleségem stb.

előre tudjuk, hogy eszökbe sem jut megtartani, s minden kis dologért ígérnek, hogy meghalnak, szívök megreped, vagy megőrülnek stb. Szenvedélyök nincs, csak panaszuk. Nem elragadni, magukkal röpíteni igyekeznek, hanem csak szájalmat akarnak gerjeszteni maguk iránt. E végből aztán a végletekig megalázzák magukat s oly torzalakokat rajzolnak saját személyeikből, hogy inkább visszatetszést, mint szájalmat keltenek.¹⁾ Az ily modorba aztán annyira beleélik magukat, hogy ott sem tudnak menekülni a hihetetlen mondásoktól, a hol nincs okunk kételkedni őszinteségökben.²⁾ De legkényelmesebben érzik magukat akkor, ha átláthatlan fátyollal takarják el az olvasó szemei elől azt, a miről irnak. E tárgy nélküli szavak — különben kifogástalanul szépen csengő — halmazából aztán az olvasó megsejti, hogy egy nőről is van szó, kit a költő „álmai virágá“-nak (Szelestey), „dalai elpedett vágá“-nak, vagy ha „népiesen“ akar szólani: „aranyfüstös rozmarinszál“-nak (Tóth Endre) nevez; — meg egy csalódott költőről is, kit a kötet végén vádolni kezdvén a lelkiösméret, hogy mind abból, a mit irt, az olvasó mit sem ért, így kiált föl a legutolsó versben:

Ne kérdezzétek titkát bánatomnak... (Szelestey.)

Ezek azonban talán mind türethetőbbek annál az őszinteségnél, a mely pld. Lisznyainál már-már tolakodássá fajul. Ő éppen abban a hibában szenved, mint a modern realisták, t. i. a valót magát akarja élénk állítani egész ridegségében, nem pedig annak „égi másá“-t. (Arany.) Így aztán ha elbeszél, egész költészete alig egyéb az események krónikaszerű felsorolásánál,³⁾ melyekben még az is meg van, hogy, midőn valakit meglátogatott, a csaléddel mit beszélt; s a „Komló“-ban a kellnerek mit csináltak, s a szárdelli hogy esett, stb. Ha a népéletből vesz tárgyat: tele van provinczialismussal. mert azt hiszi, hogy úgy jellemzi leg-

¹⁾ Elöttem áll a jövő

Irtóztató képe:

Szétszórt hajjal bujdosom

Örökké egy végbe!

Nevetni fog a kilát...

Csak te sirsz majd értem...

(Tóth Kálmán „Sorsunk“ cz. költ.)

²⁾ Van egy-két cimborám, el-el iszom velök,

Hanem minő kedv ez!... Mint az elitélté,

Az is tánczol sokszor, mikor halni viszik.

Hej, csak ott tudtam én igazán mulatni,

Hol egy cigány húzta, az is csak féllábon stb.

(Tóth K. Honvagy cz. költ.)

³⁾ Degré arczképe. Egy költő barátom szerelme. Komlókerti cimboradalok. Látogatás, stb. (Dalzongora. Pest 1858. Heckenast.)

jobban a népet, ha különös kifejezéseit hajhászsa és tanulja el,¹⁾ vagy tetteiket a magok pongyolaságokban foglalja versbe.²⁾ Ha Petőfinél fordul elő egy pár különösebb költői nagyítás, mint pl. Ha a föld isteu kalapja . . . stb. ő még tovább megy, s az „isten pipájá“-nak mondja; s Mátyás királyt olyan „letedhet országgra szóló legény“-nek festi, ki előtt a szivárvány letérdepelt:

Hogy vegye fel, ha másnak nem
Hát csak nyakravalónak . . .

(*Palóczdalok LXI.*)

Sőt, ha Homérosz „rózsa ujjú hajnal“-t merészelt mondani, Lisznyai egyenesen „rózsa csecső“-t mond. (*U. o. XXIX.*)³⁾

¹⁾ A ribizli pirosogyik,
A galambom ház asogyik,
Zsindely alatt beráczázva,
Faluvégén lesz a háza. stb.

(*Palóczdalok. Pest. 1851. Különben az egész „Palóczdalok“-nak ez a tendenciája.*)

Tóth Endrénél is:

Egy szem vasra vannak verve,
Aligség, hogy mozoghatnak.

(*Zengő bokor I. 19.*)

Madarai az erdőnek

Csittatok egy keveset. (*U. o. II. 134.*)

Eredetiség hajhászatra sok példa található Székely Józsefnél is:

Van nekem egy rongyos könyvem,
Csak úgy gatyába kötve.

(*Szeszélydalok. Pest. 1853. Müller Gy. 57. l.*) stb.

Nem megyek én sehova se,

Elég vas a halál keze.

Gyurjon össze a markába,

Bagó leszek a szájába. (*U. o. 214*) stb.

²⁾ Palóczdalok XLII. dal. (*A kappancsinálás költészete.*)

³⁾ Ilyes nagyításokra érdekes példák a következők is:

De hogy ezt a szép virágot eldobtam,
Még a föld is megreszketett alattam;
Az égtől meg oly nagyon messze estem,
Hogy boltját egy pipa kupaknak néztem.

(*Székely J. Szeszélydalok. 24.*)

Na csillagok, fényes, hideg csillagok!

Jó lesz, ha előre lemasiroztok,

És pediglen kettőztetett lépéssel —

Szórnyúség lesz, a mit haragom mivel.

Mert megrántom azt a hosszú kötelet,

Mit az ógen tejút néven ismerék,

Nyakamra kötöm végét, úgy rántom meg:

Hogy a világ velem együtt fuljon meg.

(*U. o. 36-ik l.*)

Az ilyenekből aztán természetesen következik, hogy az olvasót nem érdekli az olyan költő, ki a természetet és tüneményeit nem képes mint egészszet fölfogni, hanem még a részletek közül is egyoldaluan csak a legközönségebbeket s a még csak nem is együvé illőket kapja ki. Világos tehát, hogy méltán sorozhatjuk Petőfi hatásának titkai közé a sok-oldalúságot is, mely egyszersmind a valódi nagyságnak egyik fő-fő jellemvonása. Maga Petőfi is érezte ezt, s szól is róla a „Vegyes művek“ 180-ik lapján. E tulajdon nála egész teljességében nyilvánul. Ő nem „dolgozza belé“ magát egy eszme, vagy érzés körbe, s nincs kötve semmi chablonhoz. Érdekli minden, s szíve nemcsak egy kis körért, hanem az egész emberiségért dobog. — Ezért költészetét nem is lehet egyetlen szócskával jellemezni, mert valamint a bibliában vagy Shaksperében találhat magának mottót az istenhívő és istentagadó; idealista, vagy materialista is; — úgy Petőfiben is megtalálja a lelki állapotához illő hangot mindenki. Ő ember, mint a hogy Napoleon mondá Goetheről; még pedig egész ember, ki, mint a faj egyik legtokéletebbje egyesíti magában az ebben foglaltató egyedekek összes jellemző sajátságait.

Szóval ő nem „szakember“ a költészet terén, s épen azért, helytelen felfogás őt akár egyszerűen „népies“-nek, akár „genre“ költőnek stb. nevezni), mert ő népies, lyrikus, genre-költő, elbeszélő, drámaíró, philosophus, kritikus, balladairó, — s ezenkívül szomorú, vig, kétségbeesett, szeszélyes, satyrikus, humoros, stb. stb. egy személyben. Innen van, hogy bárki fogjon olvasásához: talál benne magának valót; s hogy soha sem válik unalmassá. Képeiben, hasonlataiban, tárgyában, nyelvében, formáiban egyaránt változatos; úgy, hogy neki nincs megszokott „modor“-a, s így legfeljebb csak trüvestállható, de az ő modorában úgy trüfából, mint komolyan egyaránt lehetetlen verset írni. Tőle csak tanulni lehet, mint minden nagy költőtől, de a ki utánozni próbálja: épp oly ízetlenné válik, mint a Shakspere vagy Verther-utánzó.

Olyan nagy az én szerelmem,
Mint egy négy emeletes ház. (U. o. 39.)

Énekek rólátok
Fehér, piros virágok
Szőke, barna leányok!
Nagy, tüzes szerelmet,
Mint egy pékkemence. (U. o. 79.)

1) Salamon Ferencz „Petőfi újabb költeményei.“ Budap. Szemle. Szerk. Csengery Antal. 1859.

Ezekkel szemben újabb költőink látköre aránylag nagyon szűk. Rendszerint mindenik választ magának egy-egy eszmekört, a melyben mozog, s tovább nem igen gondol. Beleéli magát egy bizonyos chablonba, s egy időn túl aztán nyelve, kifejezései, érzései, gondolatai egyaránt megállapodnak. A szenvedély megrázó hangja helyett finoman kicsiszolt, gördülékeny, szépen csengő, de erőtelenségtelen, és sokszor vajmi keveset magokban foglaló sorokkal kell megelégednünk. A szintelen, egyhangu, bádjadtt versek aztán természetesen kevés érdekléssel bírnak az olvasó előtt, ki egészen közönyös a burkolt szavakban elébe adott burkolt viszonyok, s az ezekkel kapcsolatos tárgytalanoknak feltűnő érzelmek iránt. Ilyen formán tehát a várt hatás elmarad, s a közönség olvasó része a prózához, vagy az idegen és régibb költőkhöz fordul.

E kérdéssel szoros kapcsolatban áll Petőfi hatásának egy másik és igen fontos titka: hogy t. i. ő le tudta bilincselni saját korának figyelmét korát visszatükröző költeményei által is. Es ezekben is épp oly sokoldalú, mint egyebekben. Ilyes költeményei t. i. korántsem közönséges alkalmi versek, hanem egy, a lényegét mindenben kiérző lélek mély reflexiói. Sasszemeivel áttekinti korát; szívével átérzi szenvedéseit; felfogja, s ha kell kigúnyolja félszégességét és hibáját; — de a magasba szárnyal nemes lelkesültségében, ha valami szépet és nagyot fedez föl benne. A nélkül, hogy kicsinyességekbe bocsátkoznék: annyira hű képét adja kora úgy társadalmi, mint szellemi és részben politikai életének is, hogy a történész ilyes költeményeiből fogja legjobban kiérezhetni az akkori kor valódi szellemét és hangulatát.¹⁾ Különben is „a költészet philosophusabb és igazabb, mint a történelem“ — mondja Aristoteles.²⁾ Mily messze maradnak mögötte e tekintetben is mindjárt az utána következő költők. Az 50-es évek reményvesztett zsibbadtságát, elfojtott fájdalmát, látszólagos közönyét Aranyon és Tompán kívül egyik sem tudja kifejezni. A nemzet fejlődésére nézve oly nagy jelentőségű korszaknak jóformán csak egy oldalára fordítanak figyelmet: a sírva vigadásra. Csak a felületen tudnak lebegni, s külsőségekben vélik feltalálhatni mind azt, a mi korukra nézve jellemző; de a nemzet szívébe temetett fájdalmára, kinzó kételyére, fel-fel lobbánzó, s megint kialvó reményére nincs hang hurjaikon. Az olvasó lelkét sivárrá teszik a magok porgyolaságukban elbeszélt dáridók, s a „Huzd

¹⁾ Pinty urfi. Magyar nemes. Külföld magyarjaihoz. Gyors a madár. A magyar nemzet. Deresre huzták a gazembert. Magy. ifjakhoz. A XIX. sz. költőihez. A nép nevében. Szájhősök. Katona élet. Pató Pál ur. Olaszország. Vasuton. Okatootáia. 1848. stb.

²⁾ *διό και φιλοσοφώτερον και σπουδαιότερον ποιησις ιστορίας εστιν.* Arist. Poet. Ed. Susemihl. Leipzig. 1874. IX. 108. l.

rá hé' Patikárus" kezdetű muzsikáltató dalok, a melyeknek, mint-hogy költészet nem nyilvánul bennök, s nagyon is helyhez és időhöz kötött alkalmi darabok: maradandó becsök úgy sincs. E körülmény mig egyfelől azt bizonyítja, hogy nem volt érzékek koruk valódi hangulata iránt, s nem tudának a kicsinyes külsőségek fölébe emelkedni: eszmékben és gondolatokban való szegénységökről is tanuskodik. Mig Petőfi még gyengébb költeményeiben is csak játszik a gondolatokkal, szebbnél szebb képekkel és hasonlatokkal¹⁾: addig utódai elhasznált képeket és hasonlatokat próbálnak újból kifestegetni, s gondolatok helyett csak ötleteket adnak költeményeikben. Sőt még ezekkel is fősvénykednek, mert ha valakinek egy ötlete, újszerű képe, vagy hasonlata támad, azonnal hangulatot keres hozzá, s aztán egy kis bevezetés, festés, pár szép jelző és ügyes rím: s készen van a költemény. E módszer annyira átalánossá lett, hogy némely költemény-füzetben a hány költemény, annyi ötlet, s megfordítva. Hát még ha a compositióra tekintünk, mely a valódi költőt a legközelebb hozza a teremtőhöz! Ez is egyik nagy titka a Petőfi hatásának, mert az olvasó bármily igénytelen legyen is, azonnal felösmeri a teljest és bevégzettet, habár okát adni aztán nem mindig tudja.

A jó compositió olyan, mint egy arányosan nőtt fa, vagy szépen kinyílt virág, s lelkünkre nézve kellemes megnyugvásban és teljes összhangban nyilvánul. Petőfi az ilyenekben is valódi mester, s költeményeit forgatva lépten-nyomon találkoznak egy-egy ily remekkel²⁾, sőt arra is van eset, hogy compositió tekintetében az egyébként gyenge költemény is sikerült.³⁾ Erre azonban elkerülhetlenül szükséges az eszme, vagy gondolat, mely a költő lelkét is teljesen betöltse, hogy miután itt kellőleg megérelődött: tökélyesen jöjön a világra. Úgyde újabb költőink gondolatbeli szegénységéről már előbb volt szó, s mi ezzel hozzuk kapcsolatba a jó compositió hiányát is. Sok költő műveiből ugyan is az tetszik ki, hogy midőn irni kezd, még nincs tárgyával teljesen tisztában, hanem csak homályosan zsong lelkében valami. Így tehát nem azon czél lebeg előtte, hogy a lelkében már élő egészet még jobban kidomborítsa, hanem, hogy az érzett bizony-

¹⁾ A búbanat szivetrágó ürgeji . . . halál, te nagy kérdésjel. Az álom ablak, melyen által Lelkünk szeme jövőbe néz . . . Fürdik a holdvilág az éj tengerében. Nyugodt a táj, mint arc, mely küzdött A halállal s már kiszelve. stb.

²⁾ Hortobágyi kocsmárosné. Halál vágy. Én. Szeget szeggel. A virágnak megtiltani nem lehet. Egrí hangok. Vizen. Ivás közben. Csokonai. Volnék bár. Az én szerelmem. Szivem, te árva rabmadár. Pál mester. Hatalmas orvos az idő. Képzetem. Búcsú Kun-Szt.-Miklóstól. Az utolsó ember. stb.

³⁾ Est.

talán hangulatból hozzon ki valami egészet. Természetes, hogy így nagy munkával, a szó szoros értelmében sorról-sorra kell kiszemelnie költeményét; — s míg egyfelől ilyen formán compositióról szó sem lehet; másfelől a hangulat sem képes egy egészszé össze kapcsolni az ily soronként mesterkéltné költeményt.

Fel lehetne itt még említeni a leírásokat is, melyek Petőfinél soha sem vesznek el a részletekbe, vagy lapulnak el pusztá descriptióvá, hanem egészen a Lessing követelménye szerint¹⁾ tiszteletben tartván a festészet határait, cselekvény van öntve beléjük; vagy más szóval: az egyes részletek idői egymásutánban következnek.²⁾ Ezúttal azonban még csak egy tükörrel legyen szó Petőfi hatásának: a nyelvről. Már az előbb elmondottak is sok tekintetben vonatkoznak erre, de most különösen azt értem, midőn a nyelv az érzésekhez és gondolatokhoz símulva úgy tűnik fel, mint egy bűbájos zenekíséret, melynek accordjai még sokáig, sokáig visszhangoznak lelkünkben.

Sokan Petőfi nyelvről felette keveset tartanak, sőt vádolják, hogy a pongyolaságot és választékosság hiányát ő honosította meg költészetünkben. Nem tudom, hogy a kik ezt állítják: olvasták-e valaha figyelemmel Petőfit, de részemről a nyelvben is épp oly sokoldalúnak és választékosnak találom, mint a milyennek egyebekben bizonyult. Azt hozzák fel különösen ellene, hogy fölötte erőteljes és „porias“³⁾, s nem tudja magát elég gyöngéden, vagy a mint egyik ösmertetője kifejezé: „a finomabb ízlés“ követelményei szerint kifejezni.⁴⁾ Erre nézve legyen elég csak annyit megjegyezni, hogy Petőfi mindenütt olyan nyelvet használ, a melyet a tárgy természete megkövetel.

Ő ezt könnyen is teheti, mivel birtokában van a magyar nyelv legfinomabb árnyalatának is. Ha akart volna, írhatott volna tájnyelven, vagy akár a Tinódi nyelvén is, a mint meg is kísérté keeskeméti tájszólás szerint és Gvadányi-féle nyelven verselni, még pedig oly sikerülten, hogy bármelyik is bátran magáénak vallhatná.

A mi pedig különösen a gyöngédséget és zengzetességet illeti: akárhány oly példát hozhatni fel költeményeiből, melyek

¹⁾ Laokoon XVI-ik fejezet. Különben már a VI-iktól kezdve erre vonatkozik.

²⁾ Alföld (5-ik és 6-ik str.) Est. Ki a szabadba. Az erdei lak. Falun (5-ik str.) Kutyakaparó (Asztal, kemence, minden él és cselekszik. Még a harangzó is csak meghalni jár ide.) Tisza. Téli estvék. A pusztá télen. stb.

³⁾ Toldy „Magy. nemz. irod. tört.“ III-ik javított kiad. 154.

⁴⁾ „Főleg a finomabb ízlés követel levonásokat (a P.) érdemeiből.“ (Salamon F. *Budapesti szemle*. V. k. 1859.)

öt minden költők közt egyik leggyöngédebbé és zengzetesebbe avatják.¹⁾

Mily keveset érnek az ilyenekkel szemben az 50-es évek költőinek szépen csengő szavai, egymásra halmozott jelzői és ke-
resett kifejezései

Ime, e titkokról óhajtam kissé föllebbenteni a fátylat. Nem mintha ezekkel kimerítettnek gondolnám a tárgyat, — mert hiszen Petőfi hatásának a felsoroltakon kívül még igen-igen sok olyan titka van, a melyekről szintén feladatom köréhez tartozó lett volna megemlékezni. Sőt az itt felsoroltak is oly természetiek, hogy minden egyes pont egyszersmind egy-egy külön értekezés tárgya is, — de ezúttal mintegy contour gyanánt csak lehetőleg rövidre vont alapelveket szándékoztam adni: a részletesebb kidolgozás más alkalomra maradt. Különben úgy hiszem, hogy az épen itt tárgyalt elvek azok, melyek egy költőt valóban nagygyá tehetnek. A közetlenül Petőfi után következő költőkre ugyanis, épen az érintett okokból, már nem illenek azon szép szavai, hogy:

Újabb időben isten . . .
Lángoszlopoknak rendelé
A költőket, hogy ők vezessék
A népet Kanaán felé . . .

Kevesen hallgatnak rájuk, mert nem tudják magokat központokká tenni. Zászlójokon nincs semmi jelszó, s működésükben

¹⁾ Hervadt rózsaszála tizenöt tavasznak . . . mondja Etelkéről.

Csak úgy lézengek, mint az ős virága,
Mely minden szellő érkezésével
Egy-egy megszáradt szírmot hullat el.
(*Beh szomorú ez az élet én nekem. . .*)

De a halál majd szemeinket
Szelid, lágy csókkal zárja be,
S virág kötéllel, selyem párnán
Bocsát le a föld mélyibe . . . (A XIX. sz. költői.)

Ha én kedvesemről gondolkodom,
Egy-egy virág minden gondolatom. . .
(*Ha én kedvesemről. . .*)

Mint szelid tavaszi
Esző a rózsára,
Úgy hulldogál csókok
Ajkamra, orcámra:
Mindenik cseppjéből
Egy-egy virág terem . . .
Csókszaporos tavasz,
Virágos szerelem . . .

Továbbá, a „Virágok“, „Szeptember végén“, „Búcsú“ stb. ez. költemények.

sem lehet megjelölni valami határozottabb irányt. Épen ezért a nagy közönség könnyen nélkülözheti őket, s naponként több és több híve lesz a prózának, úgy annyira, hogy ma már gyakran olvashatni egyik kitűnő prózairónkról, hogy ő az ország első „korszorus költő“-je. Pedig tehetség elég van, s a közönség is hálás szokott lenni a legkisebb szívből fakadt hang iránt is, ha úgy van mondva, hogy megértheti. Bizonyítja ezt különösen a Tóth Kálmán példája, ki öt-hat kedves dalának, s néhány általánosan kedvelt jelzőjének köszönbeté sirjáig tartó népszerűségét.¹⁾ Lehet, hogy az átmeneti korszak rázkódásai, s a kor túlhajtott realismusa is káros hatással vannak a költészetre, de mi egyébben látjuk a valódi okot. Mind addig, míg a költészetre nincs tárgya, hanem céltalan álmadozásban, s üres ábrándozásban vész el: nem kap közönséget, a mely érdeklődjek iránta. A míg a költő elkülöníti magát a világtól, s kimért formákon csiszolt nyelven és elvont képeken gondolkodik, a helyett, hogy valóban elmélkednék, s keble őszinte érzéseire hallgatna: nem kap olvasót, a ki megértse, vagy vele együtt érezzen. S hogy e körülmények tényleg léteznek, egyszersmind annak is bizonyítékai, hogy Petőfi mindeig ideig csak külsőleg hatott költőinkre; azaz csak utánózták, a helyett, hogy tanultak volna tőle. Így, költőinket tekintve alig is lehet még szó Petőfi valódi hatásáról, de ha idővel nagy szellemi rokonaival egyetemben valójában is hatni fog: bármily „kalmár idöket éljünk“ is, a költő újból „szép szellemrésze lesz a hitvány anyagnak,“ s ismét uralkodni fog a nemzet szívében.

DR. CSERNÁTONI GYULA.

---

¹⁾ Hegedülnek, vigan muzsikálnak . . . Befűtta az útát a hó. . . Búza közé száll a dalos pacsirta . . . Benyújtottam a kalapom . . . Lemondani, lemondani, Könnyű nektek azt mondani . . . Minek is van a szív, s a szívbene szerelem? . . . stb. Jelzői közül pedig különösen szépek Búzavirág-szemű kis lány; Menyasszonykoszorus fejed stb.

CATULLUS

MINT SAPPHO ÉS CALLIMACHUS UTÁNZÓJA.

Annak, hogy Catullus a görög költőket latinra fordította és utánozta, legbiztosabb tanúsága maga Catullus, midőn Q. H. Or-
taluhoz így ír (C. LXV. v. 15.):

„Sed tamen in tantis maeroribus, Ortale, mitto
Haec expressa tibi carmina Battiaadae.“

„De még ily nagy fájdalmak között is, Ortalusom, küldöm
számodra ezen Callimachusból fordított verseket.“ (v. ö. C.
CXVI. 1. 2.)

A midőn mi is Catullus módja szerint „animo studioso“ akar-
juk kutatni, mi módon és minő művészettel utánozta a görög költők
közül Sapphót és Callimachust, szükségesnek tartjuk először is

a Catullus görög tanulmányáról

emlékezni, bár kevésben.

Midőn Catullus görög tanulmányáról szólunk, nem tagad-
hatjuk, hogy ebben a tekintetben igen nagy hátrányul szolgál,
hogy a régi írónál nem maradt fenn semmi adat, hogy mikor
írta Catullus egyes költeményeit. Azon férfiak pedig, kik a Ca-
tullusi költemények időrendjét megállapítani igyekeztek, annyira
eltérnek az egyes költemények keletkezési ideje meghatározásá-
ban, hogy nyomozásaikat egyáltalán nem vehetjük segítségül;
nem is akarunk szólni ez úttal róluk. Mert azt hisszük, hogy a
mikor Catullus költeményeit először adta ki, azon elv szerint, ha
nem is azon sorrendben rendezve, bocsátotta nyilvánosságra, a
hogy most találjuk az egyes kiadóknál, azaz: a költeményfüzet
első részében az u. n. lyrai, a második részében az elegiai köl-
temények voltak összefoglalva, tekintet nélkül keletkezési idejökre.
Nem fogadhatjuk el Bähr feltevését sem, hogy Catullus két fű-
zetben bocsátotta volna nyilvánosságra költeményeit,¹⁾ mert Ca-

¹⁾ Bähr. Röm. Litt. Carlsruhe 1844. 403 l.

tullus is csak „libellus“-t említ Corn. Neposhoz írt ajánló költeményében (c. I. 1.) s ellene szól a régiek összes hagyománya is, mivel hogy Catullus költeményei második könyvét sehol sem idézik.¹⁾ Azon kívül figyelemre méltó itt is a régiek szokása, hogy költeményeiket részint versmérték, részint tárgy szerint osztották könyvekre. Az alexandriai tudósok, mikor a régiek költeményeit rendezve, javítva kiadták, e szokást megtartották s utánozták maguk is mint költők. S alig tehetjük fel Catullusról, ki az alexandriaiak szokásával minden tekintetben ismeretes volt, hogy költeményei rendezésekor és kiadásakor más elvet követett volna. E feltevést igazolja az, hogy a mely költeményekben boldog szerelmét énekli, vegyítve vannak azokkal, melyekben Lesbia hűtlenségét s a maga szerencsétlenségét panaszolja. A dolog természetes rendje szerint elsőben azok a költemények irattak, melyekben boldogságát énekli meg; s mivelhogy ezekben lelünk némi Sapphói valódi utánzatokat, nem helyeselhetjük azt az általánosan elterjedt véleményt, mintha Catullus először és csak az alexandriaiakat tanulmányozta volna. De mivelhogy a Callimachus hatása ezekben is sok helyt nyilvánul, azt hisszük, hogy mind az alexandriaiakat, mind az aeol költőnőt azon egy időben forgatta és tanulmányozta. S ez nézetünk szerint nagyon is megfelel Catullus érzületének.

Egyébiránt, hogy mikor kezdett Catullus görög tanulmányaihoz, biztosan megállapítani nem bírjuk. De igen valószínű, hogy már kora ifjúságában, mikor a praetextat levetette, tehát már szülői házában megkezdette és költött verseket. Ez igen világosan kitetszik Manliushoz írt leveléből (c. LXVIII.), melyben nézetünk szerint mintegy életképét tárja szemünk elé. Manlius t. i. a hitvese halála után a sorsot s ennek kegyetlen csapását panaszolja egy levelében, s azt írja Catullusnak, hogy „őt sem a szent Venus nem engedi csendes álomban nyugodni elhagyatva nőtlen ágyában, sem a költők édes költeményei: a Muzsák nem gyönyörködtetik“ és barátjától kér orvosságot betegsége ellen: „Munera Musarum et Veneris.“ Midőn a költő erre a levélre válaszol, felemlítvén, hogy őt is nem kevesebb fájdalom bántja, s e miatt Manlius kérésének nem tehet eleget, a múlt időkre emlékezve azt mondja:

Tempore, quo primum vestis mihi tradita purast
 Jocundum cum aetas florida ver ageret,
 Multa satis lusi: non est dea nescia nostri,
 Quae dulcem curis miscet amaritiem.

azaz: míg ifjúsága tavaszát élvezte, míg nem hányta-vetette a sors viharja, egész élvezettel költött, s szorgalmasan tanulmá-

¹⁾ Riese Rhein. Mus. XXI. 498 l.

nyozta a régiek iratait. S ez nagyon is valószínű, mert nem sokkal, hogy Rómába jött, a Cicero korabeli költőkkel megismerkedett s velök barátságos viszonyban kezdett élni, ha heves természeténél fogva közte s ismerősei között barátságról egyáltalán lehet szó, a többieket szellemi tehetségével, ismeretgazdagságával s görög irodalombeli jártasságával felülmulta s ezt egész haláláig megtartotta annyira, hogy kora legjelesebb költőjének tartották.¹⁾

Ezen a helyen egy kissé kitérni szükségesnek látszik. Mert midőn Catullus magyarázói, mint L. Schwabe Quaestionum Catullianarum lib. I. 136 l. és Bernhardy Grundriss d. Griech. Litt. 515. lapján, hogy csak ezeket említsem meg a többi kiválók közül mint legtekintélyesebbeket, az idézett verseket Catullus szerelmi viszonyaira vonatkoztatják s azt hiszik, hogy bennök, eltekintve a Lesbiával folytatott viszonyától, más szerelmi viszonyok vannak kifejezve, véleményünk szerint nem helyesen értelmezik. Mert ha a gondolatfűzést vesszük figyelembe, aligha megállja helyét ez a következtetés. Mit kért Manlius Catullustól? „Munera Musarum et Veneris,“ hogy azokban örömet, szórakozást találjon, azaz verseket, akár sajátjait, akár mások munkáit. S midőn a költő válaszában saját bajait hozza fel okul, kérdés, tehetett-e említést szerelmi viszonyairól? Kétségen kívül igen, de csak oly módon, hogy barátja kérelme is bennfoglaltassék. Tehát minden esetre meg kellett említnie az okot, a miért barátja kérelmének nem tehet eleget, s nem küldhet költeményeket. Tehát a költemények játszák a főszerepet. A miért azt hisszük, hogy e versekben költészeti tanulmánya s költészete iránya nyomai vannak kifejezve.

Fivére halála után elvesztette kedvét a költészet iránt, mint írja Manliusnak: (c. LXVIII. 19.)

Totum hoc studium luctu fraterna mihi mors
Abstulit.

Ehez járult s mondhatni ezt a tétlenséget nagyban idézte elé a Lesbia hűtlensége, ki előbbi költeményeibe lelket lehel. Nem sokkal fivére halála után Bithyniába utazott, honnan visszatérve Veronában s kedves Sirmioján²⁾ a falusi élet örömeinek adta át magát.³⁾ Ez barátai s az irodalom kedvelői előtt nem maradt titokban. Hanyagságát szemére hányták, a mit tett Manlius is, a mint az említett költemény 27. s köv. soraiból kilátszik. Ezt tette Ortalus is, kinek azt írja válaszában (c. LXV. 17. s köv.)

¹⁾ Corn. Nep. Att. 12. L. Julium Calidum... post Lucretii Catullique mortem multo elegantissimum poetam nostram tulisse aetatem vere video posse contendere.

²⁾ Sirmio: Fél-sziget „in Gallia Transpadana“ a Garda tó partján.

³⁾ Lásd a különböző véleményyt a bithyniai útról: Schwabe I. 177.

Catullus, hogy azért küld Callimachusból fordított verseket, ne-hogy azt higgye, hogy szavait, mint semmit érőket, szélnek bocsátotta; ezt tette Gellius is, ki nek azért küld Callimachus verseket, nehogy fütykösökkel agyba-főbe verje (c. CXVI. 2. 3.)

Ezek ösztönzésére valószínűleg részint fordított Callimachusból, részint modorában költött nem egy versezetet. Az első rendbeliekből a „Coma Berenices“ (c. LXVI.) az utóbbiakból „Epithalamium Pelei et Thetidis“ (c. LXI.) című költemények maradtak fenn.¹⁾

Catullus tehát kora ifjuságától kezdve szorgalmasan forgatta a régi íratát, tanulmányozta, fordította s felhasználta költeményeiben. Miként tette, azt kifejthetjük a következőkben.

Mig Rómában élt, nem volt jó könyvek hiányában, sőt magán könyvtára is volt, a mint éppen a Manliushoz írt költeményből kitetszik. A bithyniai út előtt, mert még ekkor valószínűleg nem volt villája Rómában, könyveit az atyjától örökölt házához szállította Veronába. Mikor innen barátjai unszolására ismét Rómába utazott, könyveit otthon hagyta, a mint ugyancsak a Manliushoz írt költeményéből (33 s köv. vv.) kitetszik:

Nam quod scriptorum non magnast copia apud me
Hoc fit, quod Romae vivimus.

és 36. versben:

Huc una ex multis capsula me sequitur.

Élte hátralevő részét valószínűleg Rómában töltötte.

Az említett hely biztos adat, hogy Catullus a jó könyveket nem kevésbé szerette, mint Horatius, kiről tudva van, hogy könyveit mindenütt magával hordotta. (Sat. II. 3, 11. II. 6, 59; Epist. I. 2, 35. I. 7, 45.) Ezt tudni a Catullus eredetiségének megállapításánál szükséges.

Látjuk tehát, hogy Catullus utazása alkalmával nem hordotta magával könyveit, de annál valószínűbb, hogy azokat otthon anynyira elsajátította volt, hogy adott alkalommal egész biztonsággal használhatta idézeteit. Hogy ezt mily művészettel teszi, leginkább kitűnik a Manliushoz írt költemény második részéből, melyet némelyek az első résztől elválasztva egészen külön versezetnek tartanak, mint a melyet egy bizonyos Alliushoz írt volna. E költeményt Catullus, mint a költemény sajátképi tárgyalásánál ki fogjuk mutatni, nem sokkal írta azután, hogy Rómába jött, a mikor még könyvei Veronában voltak, mégis minden saját hasznára szükségést oly eszmegazdagsággal használ fel, hogy mindjárt az átolvasásnál szembe ötlük, hogy éppen nem volt szokása Catullusnak a görögöktől kifejezett eszméket κατά πῶδα lefordítani. S ha

¹⁾ Ezt a nézetet részben Schwabetól vettem; lásd I. 354 l.

a költemény szerkezetét tekintjük, nem kételkedhetünk, hogy az minden tekintetben az alexandriaiak művészete mintájára van szerkesztve, s hogy ebben a művészetben Catullus egészen jártas volt. De erről bővebben később fogunk szólni. Most lássuk, mennyire sajátította el a görög irodalmat s miképpen igyekezett ezt hasznára fordítani.

Doering Catullus kiadása¹⁾ előszavában (XLI. lap) ezt írja: „Graecis litteris non leviter imbutum fuisse Catullum ex eo colligi potest, quod suavissimam oden poetricae Sapphus et Callimachi elegiam de Coma Berenices mundissimis carminibus latine reddiderit, ob id etiam fortasse a Tibullo, Ovidio, Martiale doctus appellatus est.“ Ezzel szemben nem kételkedünk nyilvánítani, hogy aligha éppen ezekért a fordításokért kapta a tudós melléknevet, ámbár azt sem akarjuk tagadni, hogy ezekben fordító művésztének oly tanubizonyosságát bírjuk, a minőt aligha találunk az egész latin irodalomban. Sőt ellenkezőleg a Catullusi költeményeknek a görög eredetiekkel való összehasonlításából az tűnik ki, hogy azokban oly jártas volt s annyira fel tudta használni, hogy a későbbi latin költőktől, kik nagy részt az ő hatása alatt állottak, méltán megérdemelte a tudós nevet.

Értekezésünk első soraiban mondtuk, hogy maga Catullus a legvilágosabb tanuságul szolgál, hogy callimachus-i verseket latinra fordított. S itt legyen szabad kifejeznem azt a sejtelmemet, ámbár biztos adatokkal ez alkalommal tüstént nem okadatolhatom, hogy az „expressa Battiadae carmina“ kifejezés alatt nem kell éppen csak fordítást értenünk, hanem a Callimachus mintájára írt verseket. Erre a feltevésre engem a Callimachus-féle költeményeknek a Catullusiakkal való összehasonlítása vezetett, mert a mint az illető fejezet alatt látni fogjuk, igen sok, a mit Catullus Callimachustól átvett, de igen sokra akadunk olyanra is, melyekben tőle határozottan különbözik, a melyekben őt felülmulja. Catullus nem mondja ugyan, mely költeményeket fordított Callimachusból, nem nevezi meg tehát forrásait, de sejteni enged, nem egy helyen, hogy idegen példát tart szemé előtt. Több helyen jelzi az átvételt vagy az utánzást, egyes szavakkal, mit az összehasonlításnál okvetetlen szükséges szem előtt tartanunk s hasznunkra fordítanunk. Jelzi az átvételt valamely particulával; utánzattal él többnyire a hasonlatokban, a melyeknél gyakran az az eset fordul elő, hogy vagy a mondat értelmében, vagy valamely odavetett szócskában nyilvánul az átvétel jelzése.

Jelzi pedig az átvételt legtöbbször:

I. Nam particulával. A nam igen gyakran valamely mondást jelentő igével: dicunt, ferunt, fertur van összekötve. Ide sorolandók azok a helyek is, melyeken nem annyira ösz-

¹⁾ C. Valerii Catulli carmina. Guill. Doering. 1820.

szezhasonlítás mint inkább okadatolás kedvéért vezeti be az átvett gondolatot, mondást jelentő igével. Tehát az idegen gondolatot, eszmét igen sokszor beszokta vezetni a) csak a nam particulával vagy nam particulával összekötve mondást jelentő igével, b) csak mondást jelentő igével.

Hogy világosabban kitűnjék, egynehány példát összehasonlítva a görög eredetivel ide igtatunk.

a) Az első pont alá tartoznak:

Carm. XXX. 4:

Nec facta impia fallacum hominum caelicolis placent.

E költeményt Sappho mintájára szerkesztette a költő. Ugyanaz az alaphangulat, mely Sappho 68. fragmentumában (Bergk) nyilvánul. Sappho sok tekintetben utánozta Homért; átvett tőle egyes kifejezéseket, gondolatot. Homérnál az istenek igazságosságáról ugyanezt a sanyarú elvet találjuk kifejezve

Od. XIV. 83:

οὐ μὲν σχέτλια ἔργα θεοὶ μάκαρες φιλέουσιν.

Carm. XXXIX. 16:

Nam risu inepto res ineptior nullast.

Összehasonlítható a mit a gnomicusoknál találunk (Brunck kiadásában a 224 lapon.)

γέλως ἄκαιρος ἐν βροτοῖς δεινὸν κακόν.

LXIV. 52. s köv. vv.

Namque fluenti sono prospectans litore Diae

Thesea cedentem celeri cum classe tuetur

Indomitos in corde gerens Ariadna furores.

Ugy látszik, hogy az egész leírásban a Theseus ravaszságáról, hűtlenségéről és az Ariadna dühöngő fájdalmáról valamely Callimachus-i költeményt tartott szeme előtt a költő. Theseus meséjét Callimachus nagyon kedvelte s Naek szerint (Hecale 55. l. 65. l.) nem egyszer tárgyalta is. Catullus ezek közül valamelyiket választotta mintául. Azért vezethette s azért kellett bevezetnie az Ariadna és Theseus meséjét nam particulával. Igazolja ezt az állítást a nehézkes átmenet is, minőt másutt nem találunk.

b) A második pont alá tartoznak:

Carm. III. 11—12:

Qui nunc it per tenebricosum

Illuc unde negant redire quemquam.

Doering összehasonlítja Oppianus Halieut. IV. 394 versével. Inkább összehasonlítandónak véljük Antipater epigrammájával: (Anal V. P. Gr. 90. T. II. p. 37. Brunck kiad.)

*ἐς γὰρ ἀκάμπτου
ἐς τὸν ἀνόστητον χώρον ἔβης ἐνέρων.*

Carm. LXIV. 1—2 :

Peliaco quondam prognatae vertice pinus
Dicuntur liquidas Neptuni nasse per undas
Phasidos ad fluctus et fines Aeetaeos.

Dorville összehasonlítása: Chariton Manetho II. 104 Helyesebb ennél Doering nézete, ki Apollonius Rhodius II. 119 s köv. verseivel hasonlítja össze:

τὴν γὰρ Ἀθηναίη τεχνήσατο καὶ τάμει χαλκῶ
δοῦρατα Πηλιάδος κορυφῆς παρὰ σὺν δὲ οἱ Ἄργος τῷξεν.¹⁾

u. o. 4 s köv. vv.

Cum lecti iuvenes Argivae robura pubis etc.

E verseket Mitscherlich nagyon kiemeli²⁾ s Apollon. Rhod. IV. 831 verseivel hasonlítja össze:

λεκτοὺς ἥρώων δηλήτιστα: (t. i. Σκύλλη.)

Azt hiszem, hogy sokkal inkább összehasonlíthatók Theocritus verseivel: (Idyll. XIII. 16—18)

ἀλλ' ὅτε τὸ χρύσειον ἔπλεε μετὰ κῶας Ἰήσων
Αἰσονίδας οἱ δ' αὐτῷ ἀριστῆες συνέποντο
πασᾶν ἐκ πολλῶν προλελέγμενοι.

lásd u. o. 24. versben θεῖος ἄωτος

ἥρώων.

u. o. 124. s köv. versek.

Saepe illam perhibent ardentem corde furentem

Clarisonas imo fudisse e pectore voces. etc.

egészen a 131. versig. Ezeket az idézett verseket Riese Callimachus 507. fragmentumával (Blmf.) hasonlítja össze: ἰούρων δ' ἄν ὄρος s ehez hozzákapcsolandónak tartja a 236-dik fragmentumot: ἀλλ' ἐπακουσὺς Οὐκ ἔχεν. Ezt az utolsó fragmentumot Buttman az Acontion című költemény részének tartja. Dilthe szerint (Cydippa 88. l.) Callimachusnak e szavait éppen oly joggal mondhatta Hercules is, midőn Hylast elvesztve az erdőn bolyongva ennek nevét kiabálja szüntelen. Az 507-ik töredéket pedig határozottan Herculesnek tulajdonítja. Tehát mindkét töredéket, Riese kivételével, Hercules szavainak tartják. De még ez sem elég bizonyos. Mert Dilthe még azt is mondja, hogy épp úgy lehet Phyllisnek is tulajdonítani. A dolog tehát oly bizonytalan, hogy még a valószínűségéhez is kétely fér. S ez nagy mérvben megczáfolja Riese állítását, hogy a költemény Callimachuséból van fordítva.

II. Hasonlatait nem egyszer görögből veszi, melyekben vagy az értelemre vagy a szavakra nézve jelezve is van az átvétel; például:

¹⁾ Teubner-féle kiad. 1811.

²⁾ Mitscherl. Lectiones Catull.-ben.

Carm. II. 11. s köv. vv :

Tam gratumst mihi quam ferunt puellae
Pernici aureolum fuisse malum
Quod zonam soluit diu ligatam.

Ezeket a verseket Doering Callim. Hymn. in Dian. 216. s köv. vv. hasonlítja össze. De im ezekben semmi említés az arany almáról Ámbár a régieknél az alma a szerelem symboluma volt (Boettiger Kunstmyth. 251. l. Dilt. 113. l.) azt hisszük, hogy Catullus ezen verseiben Cydippára czéloz, kit Aristaenetus szerint (Paraph. I. 10. Dilt. kiad. 128. l.) Acontius cydoni almával gyujtott szerelemre. (v. ö. Ovid. Her. XX. 650. XXI. 107. s köv. vv.) Ugyanerről szól Catul. a LXV. 19. ben :

Ut missum sponsi furtivo munere malum
Procurrit casto virginis e gremio,
melyeket szintén görögből vett át.

De kérdés, miért nevezi kitartónak (pernicem, pernitor-ból) ha Cydippát kell érteni? Nemde háromszor került ki az összekelést azzal a férfival, kit akarata s beleegyezése nélkül szemeltek volt ki számára szülői (l. Ovid. XXI. 43. vv. 155. vv.)

Carm. LXVIII. 63. vv :

Hic velut in nigro iactatis turbine nautis
Lenius aspirans aura secunda venit
Iam prece Pollucis, iam Castoris implorata.
Tale fuit nobis Allius (Baehrens) auxilium.

Igen helyesen jegyzi meg Santenius, hogy ez összehasonlításnál Homér II. VII. 4 s köv. vv. szolgáltak mintául :

ὥς δὲ θεὸς ναύτησιν ἐελδομένοισιν ἔδωκεν
οὖρον ἐπεὶ κα κήρωσιν ἐυξέστης ἐλάτησιν
πόντον ἐλαύνοντες καμάτῳ δ' ὕπὸ γυῖα λέλονται.
ὥς ἀρὰ τὸν Τρώεσσιν ἐελδομένοισι φανήτην.

u. o. 73. s köv. v :

Coniugis ut quondam flagrans advenit amore
Protesilaeam Laudamia domum.

A Protesilaus mondáját igen sokan tárgyalták (l. az Eurip. Prot. fragm. Nanck. Fragm. Trag. Graec. 443. l. Hygini Fab. 103. A. P. VII. 385). Homér Protesilausról csak a hajónévsorban tesz említést II. II. 698. s köv. vv. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Catullus is legtöbbször annyira sajátjaként használja az idegent, hogy inkább észben mint szemmel lehet az átvételt észrevenni. Tehát semmi esetre sem szolgálai utánzó. S ebben tűnik fel, mennyire jártas a görög irodalomban.

Az említett catullusi sajátosságok nagy mérvben vannak segítségünkre kutatásunknál.

Ezek megemlítése után át is térhetnénk tárgyunkra. De nehogy a következőkben lépten-nyomon kénytelenek legyünk Homérra visszatérni, legalkalmasabbnak tartjuk szólani ezen a helyen a

Catullus Homéri tanulmányáról.

Ambár Catullus elegiai költeményeiben mind a szerkezet, mind a kivitel dolgában hív követője Callimachusnak, mégis nem tartotta magát oly mereven távol Homértól, a mint tette Callimachus. s követelte tanítványaitól is. Mert Callimachus, Dilthe szerint, a bőbeszédű Homértól (*magniloquus Homerus Stat. silv. V. 3. 62.*) s festői leírásától nagyon tartózkodott; a hol végezték Homér s a cyclicusok, ott kezdette ő a mythusok tárgyalását. Catullus a tévedést észrevette; más elvet követett; a Homéri költemények kellemét, a leírás báját s méltóságát utánozni igyekezett, de csakis oly helyeken, hol tér nyílt az epikai színezetnek, de nem hatott gátlólag a fejlődésre. Nem egyszer vesz át egyes gondolatokat is Homértól, s azokat legtöbbszörre *argumentum* gyanánt használja. Ebből látszik, hogy Homért nagyon becsülte s szorgalmasan tanulmányozta. Hogy nem azokat választotta tárgyal, miket Homér s a cyclusok megénekelték, függ kora szellemétől egyrészt, másrészt pedig saját érzelmeitől, melyek sokkal inkább megegyeztek az alexandriaiak költeményeikben tárgyalt eszmékkel. Az epicus költészet ideje már lejárt volt. Arra, hogy újra éledjen, egy Vergil kívántatott meg, hogy a nemzet ajkán élő mythusokat a görögökével egyesítve egy szerves egészbe foglalhassa; kívántatott egy Vergil nyugodt, higgadt gondolkozása, melyet a felmerülő napi események nem zavarnak meg, hanem visszarepülhet a mult hagyományaihoz; kívántatott a kor is, mely a harcok zajában kimerülve, vágyik a béke után s az elvesztett szabadságért a mult dicsőségében keres kárpótlást.

Catullus a mindennap embere: felveszi s extasisba hozza a mindennapi esemény; kezében a toll a mindennapi esemény s élte nevezetesebb körülményei húrja, mely magasan és édesen hangzik, míg fel van hangolva, míg a hatás tart, de mihelyt a hatás lanyhul, a húr tágul s csak zeneg, de báját elvesztette. Catullus kora a válság ideje; a nép kedélye a körülmények szerint változó, de mindig izgatott; s ő maga, a költő érzi leginkább ez izgatottságot. Ehez járul élte lefolyása, mely, mint kora, változatoságban gazdag. A változatoság nem engedett nyugodt szállongást a mult felé; elég tárgyat szolgáltatott a megéneklésre. S ha mégis Homérhoz is visszatért ottan-ottan, ez részint a *reminiscentia* eredménye, részint pedig azért történt, hogy előadását kedvesebbé te-

gye. S így felismerte a helyes útat, melyen magát Callimachust is, az ő tulajdonképi mesterét, felülmulta. Ezért mondja Bernhardt görög irodalomtörténelme I. 558. lapján (III. kiad.), hogy Catullus s a többi római költők, kik az alexandriaiakat utánozták, őket felül is multák. Mert, a mint mondja: „treffen sie (die Römer) den Ton glücklich und lebhaft in malerischen Skizzen und Stilleben, die sie (die Alexandriner) — wie Callimachus in seiner Hecale — mit sauberen Fleiss im kleinen Detail ausführten.“ Ez minden esetre a homéri költemények hatásának tulajdonítandó.

Azt kell még megemlíteni, a mi említést érdemel, mint-hogy fontosan nyilatkozik benne Catullus sajátja, hogy az u. n. lyrai költeményekben kevés a homéri utánzat. Oka ennek, hogy ezekben hosszabb leírásokra, a költemény természetéből folyólag, nem volt szükség. Ellenben a Peleus és Thetis Epithalamiumában többször találunk homéri utánzást. Ebből az következik, hogy Catullus a görög eredetit a versmértékben is utánozni igyekezett.

a) Homéri utánzás nyilvánul a következő helyeken:

Carm. LXIV. 204 s köv. vv.

Adnuit invicto caelestum numine rector,
Quo motu tellus atque horrida contremuerunt
Aequora concussitque micanti sidera mundus.

Ezeket a verseket Doering s utána Haupt is¹⁾ Homér II. I. 528 és köv. vv. fordításának tartják. Azt hisszük, hogy csak utánzás. A hely így hangzik:

ἢ καὶ κρανέησιν ἐπ' ὄρησι νεῦσε Κρονίων
ἀμβρόσια δ' ἄρα χαιται ἐπέβρωσαντο ἀνακτοῦ
κράτος ἐπ' ἀθανάτοιο, μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλυμπόν.

Vergil Aen. IX. 106 és X. 115. csaknem szó szerint fordítja: „adnuit et totum nutu tremefecit Olympum.“

Hasonlóképpen utánzásnak s nem fordításnak tartjuk u. o. a 269—275 sorokat:

Hic, qualis flatu placidum mare matutino
Horrificans Zephyrus proclivas incitat undas
Aurora exoriente vagi sub limina Solis,
Quae tarde primum clementi flamine pulsae
Procedunt (leni resonant plangore cachinni)
Post vento crescente magis magis increbescunt
Purpureaque procul nantes a luce refulgent,

Haupt Hom. II. IV. 422—26 fordításának tartja:

¹⁾ M. Hauptius. Catullus qua arte poetas expresserit Alexandrinos. Ind. lect. Ber. 1855.

ὡς δ' ὅτε ἐν αἰγιαλῷ πολυήξει κύμα θαλάσσης
 ἔρυστ' ἐπασσύτερον Ζεφύρου ὑπὸ κινήσαντος
 πόντω μὲν τε πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα
 χέρσῳ ῥηγνύμενον μέγ' ἀλα βρέμει, ἀμφὶ δὲ τ' ἄκρας
 Κύρτον Ἴον κορυφοῦται ἀπ' ὀπύει δ' ἄλως ἄχρη.

v. ö. még Hom. II. II. 144—148. VII. 63. Od. V. 295.

b) Homéri reminiscentiát mutatnak: LXIV. 20. v. ö. II. XVIII. 433--4. (Doering); u. o. 63. v. ö. Hom. Hymn. in Cer. 40—41 (Mitsch.); u. o. 105—111. v. ö. II. IV. 482. XIII. 389. XVI. 482; u. o. 155. v. ö. II. XVI. 34; u. o. 163. II. III. 411. (Lavius in Spec. ad Doering) és Od. III. 403. VIII. 347; u. o. 176. v. ö. Od. XVIII. 223; u. o. 284. v. ö. Hom. Hymn. in Cer. 13—14. (Haupt.); u. o. 306—7. és 322; v. ö. Hom. Hymn. in Merc. 552. u. o. 368. v. ö. II. XVI. 100. (Doering). LXVIII. 56—60 v. ö. II. XV. 681—2. (Ellis.) LXXIII. 3. v. ö. Od. IV. 695. (Naudet).

A felhozott s idézett példákból az tűnik ki, hogy a hol tér nyílt az epikai színezetnek, de nem hatott gátlólag a fejlődésre, szívesen utánozta Homért.

Ezeket szükségeseknek tartottuk előre bocsátani, hogy annál világosabban megismerhessük Catullus utánzási eljárását, költészete művészetét. S így áttérhetünk tulajdonképi tárgyunkra s lássuk:

I. Catullust, mint Sappho utánzóját;

hogy mely helyeken utánozta Sapphót s mit kell ezekről szólnunk?

Sappho költészete, mint az Alcaeusé is, a sziv mélyéből fakad. Tárgyai az emberi szenvedélyek s a szerelem. Költészete a legnagyobb szellemi gyorsaságot s mélységet tükrözi. Pegasusa szárnyát sem a nyilvános dolgok, sem a cultus nem szegik. Költeményei metaphorákban s a természet leírásában gazdagok. S mégis sehol sem nyilvánul az, mit az újabb költészetben sentimentalismusnak szoktak nevezni. Hymnusaiban megtartja a mythusst úgy, a mint a nép száján él s csak a formát adja meg. Az istenek hájlékai: templomai s a mellettök fekvő folyók, mezők, rétek leírásával a költemény hosszúra nyúlik; vagy ha csupasz név szerint számláltatnak elé, akkor az előadás nehézkes; mindkét esetben pedig meglátszik, hogy leírásaiban inkább az emlékezet, mint a költői ész segíti. Ellenkezőleg áll a dolog a többi költeményeiben. Mert még a mikor közönséges dolgok említésére van is kényszerülve, feltalálja azokban is a szépet s ki is fejezi; képzelete gazdagságával feldiszi s metaphoráival még hatályosabbakká teszi. Leírásában szavait igen alkalmasan tudja meg-

választani, midőn csak a legfőbbeket említi meg, hogy a hatást annál inkább fokozza: ezeknek, legnagyobb választékossággal, teljes egészébe való tömörítésében a fenségést éri el.¹⁾ A természetet tisztán szemléli, metaphoráit tiszta érzékkel tudja megválasztani s a nőiesség határát soha kifejezéseiben át nem lépi.

Metaphorával leggyakrabban él epithalamiumaiban. S éppen ez a sajátosság szolgál kiinduló pontul annak vizsgálásában, hogy mely költeményeiben tartotta Catullus a Sappho költeményeit mintául szeme előtt. S jöllehet Sapphot csak egy helyen említi CXXXV. 16. versében, mikor azt mondja:

Ignosco tibi Sapphica puella
Musa doctior²⁾

ebből látszik, mennyire tiszteli Catullus az aeol költőnőt. Tisztelete nyilvánul abban is, hogy kedvesét Clodiát a költőnő hazájáról Lesbianak nevezi. Irja már Vossius *Observatioi* 189. lapján: „Catullus quantus Sapphus fuerit amator vel exinde colligere licet, quod Lesbiae quovis alio potius nomine suam ornaverit amicam.“ E névre annál inkább érdemes volt Clodia, mert az irodalomban jártas volt s Sallustius szerint (Catil. 25. c.) költészettel is foglalkozott. (L. Schwabe. I. 76.)

Catullus már kora ifjúságában Sapphot szorgalmasan tanulmányozta. Világosan kitűnik ez abból, hogy legkedveltebb költeményei tendenciájában, habár nem is tudta a Sappho erejét s hatását mindenütt érvényre juttatni, leginkább megközelíti Sapphot; egy a tárgy mind a költőnél s egyenlők az argumentumok is. Az említett költeményeket nem sokkal azután kellett írnia, hogy Rómába először jövéen, már ismeretségbe lépett Clodiával. Ez kitűnik az érzelem hevéből, mely bennök nyilvánul. Ebben az időben fordította valószínűleg, vagy nem sokkal ezután az LI költeményt is Sapphotól Lesbianja számára.

A Catullus költeményei leginkább abban térnek el a sapphoiaktól, hogy metaphorákkal ritkábban él, s mikor él is velök, legtöbbször mások észrevételei alapján. E szokása biztos útmutatónk, hogy mely költemények készültek idegen behatás alatt, vagy melyekben követ idegen példákat. Mert lehet következtetnünk, hogy a mely költeményekben metaphorával gyakrabban él, habár a hagyomány esekélyése miatt az eredetivel nem állíthatók is szembe, a legnagyobb valószínűséggel görög utánzatok. Ezt állítva Catullus jeles költői tehetségét legkevésbé sem kisebbitjük, mert a római költők a görög költőktől általában igen gyakran vesznek

¹⁾ Longinus, de subl. c. X.

²⁾ Ezeket a verseket Schwabe I. 75. Lesbianára vonatkoztatja.

át és sem a kölesönzés, sem az utánzás éppen nem vált a költő kisebbségére.

Catullus a Sappho költeményei közül némelyeket latinra fordított, s a fordításban az alakot is megtartotta, némelyeket csak utánzott. A fordításban szabadon járt el. Valódi és valószínű utánzatokat különböztethetünk meg.

1. Valódi utánzatok az LI. és LXII. költemények.

Az LI. költemény latin fordítása Sappho költeményének, melyet Longinus őrzött meg (de subl. c. X. Bergk. fr. 2), de csak a három első versszaka van fordítva (Lachman ad Frankii Fast. Hor. 237. l.). A költemény utolsó versszakát, nézetünk szerint, az előbbiektől elválasztani, s töredéknek tartani, a mint Mueller teszi a kiadásában, nem helyes, mert Catullus itt is követi Callimachustól tanult elvét, hogy a költeményt vagy általános, közmondásszerű mondatokkal fejezi be, vagy önmagára vonatkoztatja a fent elősoroltakat. Azonkívül a 7. versben Lesbíáról szól, kinek számára fordította ezt a költeményt. Ez az egyetlen egy eltérés az egész három versszakban az eredeti szövegtől. S ha kedveséről szólott, szükségképp magáról is meg kellett emlékeznie. Azonkívül az utolsó versszak „Otium, Catulle“ stb. a hatás eredményét fejezi ki, s igen találóan fűződik az előbbiekhez.

Ugyancsak Sapphonak ezt a költeményét utánozták: Horatius Carm. I. 13, 3—5, I. 22, 23—24. és Lucretius III. 155.

A LXII. költemény tárgyalásánál, mivel az eredeti nem maradt fenn, kérdésbe jöhet: α) fordítás-e vagy eredeti? hogy kell a költeményt részekre osztani? itt kérdés: α) vajjon a 14. vers Catullus sajátja-e vagy sem? β) hány vers esett ki a 32-ik vers után? γ) az 58. vers után az ἐφύμιον kiegészítendő-e vagy sem?

A mi az α) pontot illeti, igen helyesen látta már Vossius át, hogy a költemény Sappho valamely epithalamiumának utánzata. Mert a természetes festést egy költeményében sem találjuk oly szépen, meghatóan kifejezve; az pedig nem catullusi sajátosság. Ennek következtében ezt a költeményt Sappho valamelyik epithalamiuma utánzatának, sőt éppen fordításának tarthatjuk. Valószínűleg ebből az epithalamiumból maradtak fenn a 95. és 97. töredékek, melyeket a latin fordítással összehasonlítva ide igtatunk:

Sappho 95 tör. (Bergk.) ἔσπερε,

[φέρεις ὄν, φέρεις αἴγῃ] φέρεις ἀπὸ μᾶττοιο παιδα

20 vers. Hespere

Qui natam post complexu avellere matris.

Sappho 97 tör. (Bergk.) δότυμεν ἡσι πάτηρ.

60. vers. pater cui tradidit ipse.

Rosbach a kiadása XI. lapján s Ellis a költeményt eredeti-

nek tartják. Ellis ezenfelül a 295. lapon Theocritust tartja, hogy Catullus utánozta volna. Ez mindenestre téves, mert ellentmond a Catullus sajtáságának, melyről fennebb szólánk.

A mi a β) pontot illeti, hogy miként kell e költeményt versszakokra felosztani, a legkülönbözőbb nézetek állottak elé, melyeket ezennel közlünk.

Naeck így osztja fel:

Juv. 1—5   Juv. 11—19.   str. α. Pu. 20—25   str. β. Pu. 32—?
 Pu. 6—10   antstr. α. Ju. 26—31   antstr. β. Ju ?—38.
    str. γ. Pu. 39—48.   Juv. 59—66.
    antstr. γ. Ju. 49—58.

A 14. verset nem tartja Catullusénak, s hány sor esett ki a 32. vers után, nem mondja.

Lachmann ezt a schemát állítja fel:

Juv. 5.   Juv. 8.   Pu. 6.   Pu 8.   Juv. 7.   Juv. 8.   Juv. 9.   Juv. 8.
 Pu. 5.   Juv. 6.   Pu. 7.   Pu. 11.   Pu. 9.
                                  Juv. 9.   Juv. 8.   Pu. 10.   Pu. 8.
                                  Pu 9.   Juv. 10.

E schema szerint a strophák és antistrophák versei számban egyenletesen emelkedő viszonyt mutatnak, holott a stasimon versei mindenütt egyenlő számúak. A 32. vers után nézete szerint 60 vers esett ki. (I. kiadás.) Haupt szerint (Quaest Cat. 48.) a 32. v. után 30 vers esett ki s ezt a schemát állítja fel:

Juv. 5.   Juv. 9.   Juv. 6.   Pu 9.   Juv. 10.   Juv. 8.   Pu. 10.   Pu. 8.
 Pu. 5.   Pu. 6.   Pu. 10.   Juv. 10.

Hermann pedig (Jahn Jahrb. XXI. 309.) így osztja be:

Prooem.   Proodus   Mesodus.   Epodus.
 Juv. 5.   Pu. 5.   Juv. 9. | Pu. 6.   Juv. 6.   Pu. ?   Juv. ?   Pu. 11.   Juv. 11. | Juv. 9.

Az 58-ik vers után az ἐπιόμιον-t első toldja be. Így az antistrophában 11 vers levén, a strophában pedig 10, a 41. vers után lacunát constatál s azt mondja, hogy onnan egy vers kiesett. Elfogadta e nézetet Haupt is és kiadásában ezt alkalmazta. Egyetértének Hermannal, a beosztástól eltekintve, Frölich, Leutsch, Pleitner. O. Ribbeck, (Jahn Jahrb. LXXV. 70.) Schwabe, Richter és Franke.

Frölich így osztja be:

Juv. 5.   Juv. 8.   Pu. 6.   Pu. 8.   Pu. 11.   Juv. 8.
 Pu. 5.   Juv. 6.   Juv. 8.   Juv. 11.

a 14. verset elveti, s a 32. v. után nézete szerint kiesett 9 vers (7 + 2.)

Leutschnak ez a beosztása:

Juv. 5.   Juv. 9.   Pu 6.   Pu. 10.   Pu. 11.   Juv. 8.
 Pu. 5.   Juv. 6.   Juv. 10.   Juv. 11.

a 14. verset elfogadja, s a 32. v. után 13 esett volna ki, (9 + 4.)

Pleitner így osztályoz:

Juv. 5. Juv. 9. Pu. 6. Pu. 9. Pu. 11. Pu. 10. (9+1.)
Pu. 5. Juv. 6. Juv. 9. Juv. 11.

elfogadja a 14. verset, s kiesettnek tart a 32. v. után 11 verset (8+3) s a végén 1 verset.

Richternek ez a beosztása:

Juv. 5. Juv. 9. Pu. 6. Juv. 9. (7+2) Pu. 11. Pu. 9. (8+1)
Pu. 5. Juv. 6. Juv. 11.

s így három részre osztja a költeményt, mindenik részben van két stropha s antistropha.

Frankenak ez a beosztása:

Juv. 5. Juv. 8. Pu. 6. Pu. 7. Pu. 11. Juv. 8.
Pu. 5. Juv. 6. Juv. 7. Juv. 11.

elveti a 14. verset, s a 32. v. után kiesettnek tart 7 verset (6+1.).

Ellisnek ez a beosztása:

Juv. 5. Juv. 9. Pu. 6. Pu. 8. Pu. 10. Juv. 9.
Pu. 5. Juv. 6. Juv. 8. Juv. 10.

a 14. verset elfogadja, a 32. v. után nézete szerint 9 (7+2) vers esett ki; az ἐφόρων bevételét az 58. v. után ellenzi.

Ezektől egészen eltérő Rosbachnak a véleménye, mely szerint a költemény négy és öt soros strophákból áll, hozzájárul ezekhez az ἐφόρων, de csak ott, hol a női és ifju félkarok megszűnnek; mivelhogy a széphangzatra egyáltalán semmi befolyással nincs s a strophák keretén kívül áll. Az 59. v. után, nézete szerint, egy sor kiesett, s így a 11—19. és 59—66. sorok egymásnak megfelelőnek. Ezt a schemát állítja fel:

II. str. amoeb.

négy soros versekből

II. str. iuv.

VIII. str. amoeb.

II. str. inv.

négy soros versekből

öt soros versekből

négy soros versekből.

A VIII. váltakozó strophát ifjak és nők énekelnek felváltva s ennek a beosztása e lenne: str. α', antistr. α', str. β' antistr. β' str. γ' str. δ' antistr. γ' antistr. δ'. A strophákat a nők, az antistrophákat pedig az ifjak énekeltek. Ezeket megelőzi és követi két-két négy soros stropha, melyeket csak az ifjak énekeltek. S kezdődik az egész költemény két strophával, melyekben a nők s az ifjak egymást. illetőleg saját feleiket, a zeneversenyre buzdítják.

Az előadottakból kitűnik: a) hogy a költeményt amoebeumnak (felelkezőnek) tartják, a mely úgy van szerkesztve, hogy mindenik résznek egy másik ugyanannyi soru versszak felel meg. b)

a 32. sor után bizonyos mennyiségű sorok kiestek; a sorszám az egyesek véleménye szerint különböző: c) a kik a 14. sort Catullusénak tartják, az utolsó strophában (56—66), Leutsch kivételével, hézagot vesznek fel. ellenben, a kik azt elvetik, az utolsó strophát tisztán megtartják, Pleitner pedig mindkettőt alkalmazza, azaz: a 14. sort is megtartja s az utolsó strophában hézagot is veszzen fel.

Nézetünk szerint így áll a dolog:

a) A 14. sor csak a Thueanus codexben van meg, még a Veronensis sem adja; de hogy Catullusé, semmi okunk nem lehet kételkedni, a mondatszerkezet is megkívánja: a kik elvetik is, csak a versszerkezet kedvéért vetik el; pedig, ha megtartjuk, a versszerkezet is tisztább, arányosabb; mert a 11—18 sorok két négysoros részre oszlanak, ehhez járul az ἐξόμμιον; mindkét rész magára teljes egész. (Ellis 261. l.) Ez azonban az 59—66. sorok között legkevésbé sem tételezi fel a lacuna felvevését, mert a constructio sem kívánja meg. Tehát mind a 14 sort, mind az utolsó strophát tisztán meg kell tartanunk. b) A 33. sor előtt a strophából csak egy vers hiányzik; többet a mondatszerkezet nem kíván; így az antistrophában az ephymnionnal együtt lesz hét vers, tehát a strophában kiesett 5 vers s 6-ik az ἐξόμμιον. c) A költeményt mi is amoebaeumnak tartjuk. Az 1—19 sorokat a két karvezető énekelte; az 59—66. sorokat mindkét kar egyszerre. d) Az ephymniont a kar énekelte e) A 19. sor után mind a gondolatmenet, mind a szerkezet hosszabb pausát tétet fel; az 58. sor után az ἐξόμμιον pótlendő; a 41. sor után egy sor kiesett, mert a szószerkezet ha nem is hiányos, az értelem többet kíván. Csak egy sor eshetett ki, mert sem az értelem, sem a versszerkezet nem kíván többet.

Lássuk a költeményt. Az első részben a karvezetők szólítják az ifjakat és szüzeket a dalversenyre. És pedig az 1—5 sorokban az ifjak karvezetője figyelmezteti az ifjakat, hogy már ideje felkelni a rakott asztaloktól, megérkezett Hesperus is, jön a menyasszony is, most illik énekelni a hymenaeust. Az 5—10 sorokban a szűz-kar vezetője figyelmezteti társnőit, hogy készüljenek dalra, illő versenyre az ifjakkal, kik már készek dalt énekelni Hesperus dicsőítésére. Erre az ifjak karvezetője figyelmezteti az ifjakat, hogy most minden figyelmüket a dalra fordítsák, mit ha nem tesznek, nem tudnak helyesen megfelelni s legyőzetnek; figyeljenek tehát, mert a győzelem gondot igényel. (10—20). Eddig tart az exordium.

Most a két kar versenye következik. A szüzek gáncsolják Hesperust, az ifjak védik. A szüzek azzal gáncsolják, hogy elszakasztja a leánykát anyja kebléről, s a szerelmes ifju keblére tüzi;

ellenben az ifjak dicsőítik mint a ki megerősíti a házasságot, s összeköti a szerelmeseket. (20—31). Ezután ismét a szüzek gáncsa következett, de ebből csak egy sor maradt meg a codexekben. (32). Hasonlóképp hiányzik az ifjak megfelelő dicsénekének első sora. Bizonyos ez abból is, hogy a következő (33) sor nam particulával kezdődik. A szüzek gáncsa valószínűleg azt fejezte ki, hogy Hesperus mint valamely tolvaj lopja el a szerelmes leánykát, ő a tolvajok védnöke, kinek feltüntével előbujnak rejtekeikből a tolvajok, hogy elrabolják az emberek kincseit. Ő a legfőbb tolvaj, a szülők legdrágább kincsét rabolja el. Ellenben az ifjak védik Hesperust, mert feljöttével elfoglalják az örök helyeiket, elrejtőznek a tolvajok is, mert félnek tőle, hogy megváltozott névvel mint Eous (hajnalcsillag) rablánczra fűzi, ezen igen helyesen s ta.álóan alkalmazott versekkel:

At libet innuptis ficto te carpere questu
Quid tum si carpunt tacita quem mente requirunt!

(Hadd gáncsoljanak téged költött (ráfogott) panaszokkal a hajadanok; mi lesz akkor ha azt gáncsolják, a kiért titkon epednek?) a karok versenye véget ér s mintkettő a menyasszonyt kezdi dicsőíteni (39—59). Az epithalamiumnak ez a része a legszebb, s legnagyobb műgoddal van szerkesztve. Kezdi a leányok kara egy szép s igen alkalmas hasonlattal a virágról: „mint a virág, mely bekerített kertben titkon kél, nem ismeri nyáj, nem érinti eke, melyet édesget a szellő, erősít a nap, nevel az eső, . . . sok ifju s leány epedett érette: de ha gyenge körömtől leszakítva elvirágzott, egy ifju s egy leány sem kívánta: így a leány, míg szüz marad, míg kedves óvéinek; midőn pedig fertőzve teste elvesztette szüz virágát, nem marad kedvese sem ifjaknak sem lányoknak. Hymen o Hymenaeus, jövel Hymen o Hymenaeus!“ Az ifjak kara hasonlóan egy szép hasonlattal felel a szőlővenyigéről; mint a szőlő-venyige, mely a kopasz földön kél, soha sem emelkedik fel, soha sem érlel édes szőlőt, hanem a könnyű suly alatt meghajló gyenge törzs már-már a gyökérbe fogószik végső kacscsával, nem becsülik a földészek, nem a borászok de ha szilfa támaszhoz van kapcsolva, becsüli sok földész, sok borász: így a lány is, ha érintetlen marad, ha szüzen öregszik; míg ha érett idejében megfelelő házasságra lépett, igen kedves a férjnek s kevesebb gond a szülőknek. Hymen o Hymenaeus stb. A hátra levő részt mindkét kar egyszerre énekli; felhívják a menyasszonyt, hogy kövesse férjét, neki engedelmeskédjék, mert nem illik czivódnni azzal, kire szülői bízták. Ez a rövid tartalma a költeménynek, melyben figyelemre méltó a fokozás gondolatmenetben és előadásban egyaránt. Tekintve a költemény

szerkezetét világosan megkülönböztethető az a négy rész, melyet Terpander használt encomiumaiban ¹⁾. Tehát ez a schema:

ἀρχή 1—20; τροπή 21—38; ὑμῶνος 39—58 és ἐπίλογος 59—66 melyekben az egyes részek így oszlanak meg:

a bevezető részben } ifjak karvezetője 4+1. } ifj. karv. 8+1.
} szüzek karvezetője 4+1.

a fordulásban } szüzek kara 5+1; szüzek kara 6+1.
} ifjak kara 5+1; ifjak kara 6+1.

a középső részben } szüz. kar. 10+1.
} ifj. k. 10+1.

a befejező részben: mindkét kar 7+1.

II. A második osztályba azokat az utánzatokat sorozzuk, melyeket Sapphó mintájára irt, s valószínű utánzatoknak tartunk. Ide tartoznak a LXI. XI. XXXIV. XXX. költemények. Mert a) azon mértékben vannak írva, melyeket Sappho igen gyakran használ; b) metaphorákat, természetleírásokat gyakran találunk bennök. És pedig α) a Manlius és Julia epithalamiuma cz. költeményben eltekintve a természetleírásoktól, gyakran él hasonlatokkal (lásd 16. s köv. 21. s köv. 34. s köv. 87. s köv. 192. s köv. sorokat) épp úgy mint Sappho (l. 91.5; 92; 93; 94; 104.2; 111. tör. Bergk.) Ettől eltekintve az ismert négy, s alig csalódunk ha azt állítjuk, hogy a 7 részt, melyet Pollux hagyományozott, a legtisztábban megkülönböztethetjük; β) a mi a fennemlített többi (XI. és XXXIV.) költeményeket illeti, az utánzás igazolására nem hozhatunk fel ily biztos okokat, csak azért tartjuk utánzatoknak, mert úgy látszik, hogy bennök Catullus is azért az elvet követi, mit Sappho hymnusaiban. Mert a XI. költeményben szól a nemzetekről, folyókról, hegyekről, tartományokról. s a költemény végén egy Sapphóból átvett hasonlatot találunk (l. XI. 21. 22. s LXII. 39.)

Vizsgáljuk a LXI. költemény szerkezetét pontosabban.

Pleitner²⁾ a költeményt négy részre osztja: a) 1—45-ig magában foglal 9 strophát, melyeket a leányok énekeltek, b) 46—113-ig összesen 14 str. az ifjak éneklük; c) (114)—183=14 str. az ifjak éneklük; és d) (184)—228=9 str. éneklük a leányok. Némely helyen metathesissel él, s a codexekben található rendet összezavarja. Az egyes részeket így osztja be: (a) 7+2 (b) 6+3+3+3+2 (c) 4+2+3+3+2 (d) 8+1. Ellis két nagy részre osztja a költeményt s mindenikben három kisebb részt különböztet meg. Az egész költemény schemáját így állítja fel (265 l.):

¹⁾ Az encomiumnak azt a hetes felosztását, melyet J. Pollux (Onom. IV. 66. Bekker kiad.) említi, tekintve a történelmi fejlődést, Terpander nem használhatta. Plútarchus sem említi ezt Terpanderről, csak azt hogy a 7 huru cithérát találta fel. Erről valamint a Westphál-féle encomion-beosztásról más alkalommal szólunk.

²⁾ De Epith. Catull. Dillingae 1858.

Mesodos

(vv. 11—20) 3222, 123 2232. // 2223. 123 3231.

Lássuk a költemény tartalmát. Az exordium terjed 1—45-ig. Az 1—15 versekben üdvözli a költő a menyegzők védnökét Hymenaeust, s kéri, hogy ezen ünnepélyen is jelenjék meg menyegzői diszben. Következik egy rövid, de műgonddal dolgozott rész (16—25), melyben Vinea Aurunculeja szépsége van festve.

A 26—35 versekben ismét Hymenaeushoz fordul, hogy le szállva a Heliconról a szüzet hívja férje szobájába s a az ifju házasok lelkét a szerelem lánczával kösse össze. Most egy felszólítás következik a szüzekhez, hogy dicsőítsék Hymenaeust. Ezt a részt az ifjak énekelték.

A 46—116 versekben a fordulat foglaltatik. És pedig a 46—75. v. tartalmazzák Hymenaeus dicséretit. Következik az elszállítás (deductio) leírása, mikor a menyasszonyt ünnepi diszszel viszik férje házába (77—100) s szépségét Sappho módjára festi a költő a 81—89 versekben; a 101—116 versekben szól a nő szerelmének állandóságáról s igéri, hogy mindig csak férjét fogja szeretni s vele megelégszik. Ezt a részletet a szüzek kara énekelté. A következő rész (117—186) az *ἔμφαλος*. A 117—121 versekben az ifjak kara, midőn a férj ajtájához megérkezett menyasszonyt fogadja, felszólittatik, hogy fennebb emelje fáklyáit; a 122—135 versek tartalmazzák a fescenninomot a concubinusra, a vőlegényre s a menyasszonyra; a 137—142 versek a menyasszony szépségének dicséretit tartalmazzák, s intetik mind ő mind a vőlegény, hogy a házasság töréstől óvakodjanak (143—144); a 145—160 versek intelmet tartalmazznak, hogy a menyasszony engedelmeskedjék férjének: „ne ille aliunde petitum iret;“ a 161—176 versekben a menyasszony felszólittatik, hogy lépjen be férje szobájába s élvezze annak forró szerelmét; e végett eressze el a vőlegény a menyasszony kezét (177—179) a rokon asszonyok vezessék őt férje szobájába (182—184). Ezt a részt az ifjak énekelték. A 187-től a 231-ig következik az *ἐπιλογος*. A 187—201. v.-ben a vőlegény hivatik be, ki késedelem nélkül megjelen s leiratik szépsége. Aztán mondja a költő, hogy élvezzék szerelmöket tetszés szerint, s kívánja, hogy nem sokára ifju Torquatus szülessék, kinek arcza atyjáé és erénye az anyjáé legyen s felszólítja a szüzeket, hogy végezzék dalukat, ismételten üdvözli az uj házaspárt, s ezzel a költemény véget ér.

A tartalomból kitűnik, hogy a költemény önként így oszlik fel:

ἄρχα 1—45 $\left\{ \begin{array}{l} \text{ἔπιφοιτα} \text{ 1—25} \\ \text{μεταφοιτα} \text{ 25—45} \end{array} \right.$ magában foglal 9 str. (5+4)

τροπά 46—116 $\left\{ \begin{array}{l} \text{κατάτροπα} \text{ 46—86} \\ \text{μετακατάτροπα} \text{ 87—116} \end{array} \right.$ mag. fog. 14 str. (8+6)

ἔμφαλος 117—186 tartalmaz 14 str.

ἐπιλογος 187—231 (σφραγίς 184—226
ἔξοδος 227—231 tart. 9 str. (8+1).

Megjegyzendő, hogy a 79 vers „Quem tamen magis audiens“ Lachmann elve szerint ¹⁾ a 110 v. után áthelyezendőnek s a hézagot, mit Ellis a 79. elébe, L. Mudler a 79 után és Baehrens a 78 után akarnak a codexek ellenére constatálni, törlendőnek tartjuk. Az egyes részeket ekképpen osztjuk be:

$$\begin{array}{ccc} \text{ἐν ἀρχῇ} & \text{ἐν τροπῇ} & \text{ἐν ὁμαλῶ} \\ 3+2+2+2. & 1+2+3+2+2+2+2. & 2+2+2+3+1+2+2 \\ & \text{ἐν ἐπιλόγῳ} & \\ & 3+2+3+1. & \end{array}$$

A XI. és XXXIV. költeményekről szoltunk már fennebb. A XXX. költeményt Anglus hasonlította legelőbb össze Sappho 68. töredékével (Bergk.)

κατθανοῖσα δὲ κεῖσ' οὐδέ ποτε μνημοσύνα σέθεν
ἔσσει' οὔτε τόθ' οὔδ' ὕστερον. οὐ γὰρ πεδέχεις βροδῶν
τῶν ἐν Πιερίαις, ἀλλ' ἀράνης κτῆν Ἄϊδα δόμοις
φοιτᾷσεις πεδ' ἀμαύρων νεκρῶν ἐκπεποταμένα.

s felhossa Hor. c. I. 11. I. 18. melyek közül hasonlólag egyik négy, a másik két három soros strophából áll. s e szerint ezt a verset is három négysoros strophára osztja; azonkívül mindegyik stropha két utolsó versét ismét négy sorra. Lachmann is első kiadásában három négysoros strophát ad, aztán a Bergk és Caesar Antiquit. 1845. 492. l. hat kétsoros strophát vesz fel. Ezt elfogadták: Haupt, Lachmann II. (III). kiad. Schwabe, L. Mueller, Baehrens, Ellis. Mert Sappho choriambicus költeményeit is Hephaestion tanúsága szerint (111. 117. 41 l.) az apographok két soros versszakokban irták le. Különben Anglus eljárása ép olyanak látszik, a milyen volna pl. Hesiod költeményeiben a rímhajtás. Legkevésbé sem lehet felteenni, hogy Catullus tervszerűleg írta volna ugy e költeményt, hogy minden 3—4 sor két-két kisebb sorra legyen osztható. Az egész inkább a véletlennek tulajdonítandó.

Sappho utánzatának tartjuk s egyszersmind metaphorának a 10. költeményt is. Hová irányul e költemény, nem tudjuk. A hajót, csónakot ez államalkotmány személyesítéseül gyakran találjuk a régieknél. Valószínűleg ezt is ilyennek kell tekintenünk. (Hor. c. I. 14 Alc. 18 tör. Bergk.)

A mérték használatában is Catullus közelebb áll Sapphohoz mint Horatius. Mi itt csak a legfőbbekre szoritkozunk. A hex. dactyl. használatában Catullus egészen az alexandriaiakat követi. De az epithalamiumban (LXII) az ötödik lábón a törvényes dactylust mindenütt megtartja, míg másutt igen gyakran használ spondeust. Ebben is Sappho utánzását látjuk.

¹⁾ Lachmann III. kiad. Ber. 1874.

A phalaecium metrumban Atil. Fort. szerint (293. l. k.) Catullus Sapphot és Anacreont utánozza. De azoknak e mértékben irt verseik közül sokkal kevesebb töredék maradt fenn, semhogy valami biztosat állithassunk. Roszbach, Westphal (II. 492.) s Ellis a phalaeciusokat is strophákra igyekeztek felosztani azon elvből indulva ki, hogy Sappho semmit sem irt, mi nem melicus. Ez csak hypothesis, s még nem is valószínű. A régiek hagyományja erről hallgat. S kérdés, vajon, hogy a költemény melicus legyen, okvetlén szükséges-e, hogy strophákra osztassék?

Glyconeusokat és pherecrateusokat csak systemákban s synaphiával összekötve használt Catullus, (l. Sapph. 44—50 tör. Bergk. Müller praef. LXXI l.) s bennök az első lábön mindig trochaeust, míg Sappho ugyanott spondeust és trochaeust egyenlően használ. Horatius legtöbbször spondeust használ. A sor utolsó lábján syllaba anceps vagy hiatus mindenütt meg van engedve, de gyakran elisiot is találunk (l. CXXXIV. 11—12. LXI. 118—119. 143—144, 150—151, 230—231) s egyszer tulajdonnevet is megtörve.

Az asclepiadesi mértéket, mint említők, Sappho mintájára kétsoros versszakokban használja.

A Sapphoi systemában az első lábön mindig trochaeust használ, a második lábön éppen úgy mint az aeolok, trochaeust is spondeust is. Trochaeus van a második lábön: LI. 13 XI. 6. 15. Atézerte tehát azt, a mit Horatius törvényé is emelt, hogy a latin nyelv a spondeusra alkalmasabb. Így áll a dolog a caesurával is, melyet az aeolok kerültek. Épp így el van hanyagolva a caesura XI. 6. 7. 11 míg más helyeken vagy a $\pi\epsilon\nu\theta\eta\mu\iota\mu\epsilon\rho\eta\varsigma$ vagy a $\tau\omicron\mu\eta\ \alpha\alpha\tau\alpha\ \tau\epsilon\rho\iota\omicron\nu\ \tau\epsilon\omicron\gamma\gamma\iota\omicron\nu$ meg van tartva. A verssorok szorosán vannak egymáshoz fűzve s elisioval is találkozunk. X. 19. 22. A harmadik sort a negyedikkel épen e törvény miatt szótöréssel köti össze a XI. 11—12 sorában (v. ö. Sapph. 1 tör. 11—12; 2, 3—4; 11—12 Bergk). Horatius a verssorokat teljesen elkülönítette s még a hiatus is megengedi.

II.

Catullus mint Callimachus utánzója.

A római elegiacus költők az alexandriaiak közül főleg Callimachust tartották szemök előtt s utánozták (Catull. 65. 15; 116. 2; Hor. Sat. I. 2, 105 Prop. (Müller kiad.) II. 1. 39—40; III. 32, 32; IV. 1.1; 2. 51—52; V. 1. 61—65, 6. 4; Ovid. amor. I. 15. III. 350; Rem. am. 759—60; Trist. I. 6; II. 367. l. Weidenbach. De Catull. Callim. imit. L. 1873. 1 l.) mint a ki

többek ítélete szerint leginkább kivált közülök. (Ovid. am. I. 15. 13; II. 4. 19 v. össze. am. I. 329. rem. 759. trist. II. 367. Quint. X. 1. 68. Dilthei Cydippa L. 1863. 3 s köv. 1.) Az idézetekből láthatni, hogy Catullus is világosan megvallja, hogy Callimachust utánozta. S ha azokat, melyeket a tudós philologusok Callimachus mesterséges költészete elveiül a ránk maradt kevés töredékből felállítottak, összehasonlítjuk a Catullusiakkal, világosan kitünik, hogy elegiáiban s Peleus és Thetis lakodalmában mind költészete elvében, mind az eszmék tárgyalásában s a kifejezés modorában Callimachust utánozta. Hogy mindezeket annál világosabban megérthessük, szükségesnek tartjuk, bár kevésben, de czélunknak megfelelően. szólan Callimachus költészetéről, elvéről és sajátosságairól.

Callimachus, mint egy új iskola megalapítója (Dilth. 5. 1.) mire törekedett költészetében, s mire fordította legfőképpen figyelmét, világosan megvallja a XXVIII. töredékben (Meineke), midőn azt mondja:

*ἐχθαίρω τὸ ποίημα τὸ κυκλικὸν οὐδὲ κελεύθω,
χαίρω τις πολλοὺς ᾧδε καὶ ᾧδε φέρε
μίσω καὶ περιφροῖτον ἐρώμενον, οὐδ' ἀπὸ κρήνης
πίνω σιχαίνω πάντα τὰ δημόσια.*

Callimachus költészetének czélja az volt, hogy az irodalomban jártasokat gyönyörködtesse. A miért az istenekről szóló legkevésbbé ismert mythusokat hangyaszigalommal gyűjtötte össze mindenünnen s költeményeiben ezeket dolgozta fel. A megelőző költők költészeti elvét, mint új iskola alapítója megvetette. Megvetette főleg a cyclicusok elvét, kik az istenek vagy hősökre írt hymusaikban a nép száján forgó mythusokat dolgozták fel, s ezeket szélesítették ki s keverték össze más istenek vagy hősök mondáival. Ő ezek eljárását megvetve, bár a járt út nagyon esalékony vala, határozott elvül tűzte ki magának, hogy mindig a tárgynál marad. És ezt az elvet mindenütt megtartja a legnagyobb pedanteriával. T. i. a) hymusaiban leginkább oly mythosokat tárgyal, melyeket mások alig érintettek; ezeket saját költői képeivel töltötte ki. Összehalmozott bennök szerelmi, mythologiai, geographiai mondákat, hely- és személynevek meghatározásait; (Naek. Hee. 85 l. Dilth. Cyd. 28 l.) s az istenek családi viszonyait, majd a nevek magyarázataiban tréfás megjegyzéseket, vagy egyes kisebb kalandokat szó elbeszélésébe, melyek részint arról tanuskodnak, hogy sokat utazott, tanulmányozott, részint arról, hogy kedélyes természetét bármily körülmények között megtartotta, s egyénisége bélyegét irataira is rányomta. A mely helyeken más íróktól tárgyalt vagy a nép száján forgó mythosokat említ, mindig kritikával teszi s határozott véleményt nyilvánít

(v. ö. Hymn. Jup. 7—8 s k.) míg más helyen a mythosba újabb történeti dolgokat is beléssz (v. ö. Hym. Apollora 90—96); s a mi fő, mindig előre körülírt, szorosan meghatározott körben mozog s tárgyától soha sem tér el. Ide tartoznak továbbá a közmondás-példabeszédszerű kifejezések, melyekkel igen szeretett élni, a mi mintegy sajátságakép említendő, s ilyekkel végzi rendszeren költeményeit. (Dilth. 76 l.)

E közmondásszerű kifejezéseket szereti magára alkalmazni, s viszont saját dolgait közmondás alakjába burkolni, mi, mint látni fogjuk, Catullusnak is egyik legfőbb sajátsága. Ugy látszik tehát a hymnusokból, hogy Callimachus nagy kedvellője s szorgalmas gyűjtője a mythusoknak.

Ugyanezen sajátságokkal találkozunk elegiáiban, melyekben legtöbbször szerelmes dolgokat ír le; tehát elegiái a genus amatoriumhoz tartoznak. Előzője volt Mimnermus. De Minermus az elegiáiban, melyek természetes bájuk, egyszerű tárgyuk s kevés változatosság által tűnnek ki, a bevezető részt elhagyva, mint a melyre az elegia egyszerűségénél és rövidségénél fogva nincs is szükség, tüstént magát a tárgyat veszi elé. holott Callimachus elegiái nélkülözik a természetes bájt már csak azért is, mert a tárgy keresett s így nem természetes; továbbá nélkülözik az egyszerűséget, mert, a mint ő maga megvallja, a költemény mester-séges szerkezetével, új dolgok elbeszélésével igyekszik az olvasók figyelmét felkelteni és lekötöni. Ezért jogosan teszi őt Horatius Mimnermus után (Ep. II. 2. 100). Ugy tűnik fel első pillanatra, hogy a bevezető részt ő is elhagyja, mint a megelőző elegiacusok, de a költemény kezdete után, melyben röviden jelzi a tárgyat, kitér a megelőző körülmények tárgyalására. (Dilth. Cyd. 28 l. s v. ö. Catull. LXVI.). És ez a sajátsága igenis figyelemre méltó, mert arra enged következtetni, hogy habár a cyclicusok s főleg Homér hosszadalmas leírását kerülte is, e sajátságot tőlök tanulta.

A költemény bevezető részében tehát magát a tárgyat, az elbeszélő részében a megelőző körülményeket festi, a végén ismét a tárgyra tér vissza. Kétségtelen hogy ezt a korszakos tárgyalási módot a cyclicusoktól tanulta. De tőlök, mint a kik a legkülönbözőbb történeteket, mythusokat egy sorba összehalmozva mintegy mesegyűjteményt nyújtanak, abban különbözik, hogy mindig tárgyánál marad s előre szorosan meghatározott határok között mozog.

Mivelhogy Callimachus költői tehetsége leginkább nyilvánul a költemény középső részében: az elbeszélő részben, szükségesnek tartjuk ezt tüzetesebben tárgyalni.

Callimachus az elbeszélő részben a dolgot kezdeténél fogva

irja le. Tehát az elbeszélő részbe szövi az exordiumot. (v. ö. Catull. LXVI. 26. 27; 35—36; Dilt. Cyd. 28 l.) Az elbeszélés fonalát nem bizza a véletlenre, hanem előre meghatározott elv szerint köti össze. E részlet legnagyobb részét a lyrai elbeszélések teszik.

Éppen ezért, jóllehet csak odafüggesztetteknek látszanak, az epikai elbeszélést teljesen háttérbe szorítják. Tehát az elbeszélés nem oly egyszerű, természetes menetben halad, a mint a régi görög elegiacusoknál, hanem itt-ott lyrai részletekben fennakad. S mégis azt kell mondanunk, hogy e sajátsága is, melyet a későbbi alexandriai költők örökség gyanánt átvettek, s a rómaiak utánoztak, a régi görög költők tanulmányozása eredménye. Mert ez által arra törekedett, hogy az epicumot a lyricummal vegyítve saját gondolatainak is tér nyílják. Ennek az eredménye az, hogy mivel a lyrai részekben a költőnek nagyobb szabadságra nyílik tér. különböző, de azon egy tárgyra tartozó dolgok foglalathattak össze, melyek művészi szerkezettel s kellő rendszerral egy teljes mozaik képet nyújtanak. S midőn így az elbeszélést a költő feldíszesítette, s saját gondolataival kibővítette, lehet-e csodálkoznunk azon, hogy gyakran retorikai figurákkal volt kénytelen élni és a végett, hogy az elbeszélés fonalát ismét felvehesse, gyakrabban ismételi, s hogy a lyrai részletek annyira sajátosságává lettek, hogy még a hymnusokban sem nélkülözhetette? (Lásd Hymn. Jupiterre 55—90, Apoll. 32—96, Dian. 110—182).

Még meg kell emlékeznünk a Callimachus-i rövidségről. Callimachus azt, a mi közkézen forgott (*τὰ δημόσια*, Hor. szerint *publicam materiam* a. p. 131. Dilt. 8 l.) megvetve, részint könyvekből, részint utazásai alkalmával a legkevésbé ismert mondákat összegyűjtve, hogy ezeket egy költemény keretébe foglalva tárgyalhassa, oly eszközt kellett használnia, melylyel célját érthette. Ez volt a rövid kifejezések használata. S Callimachus rövidségelve mindenki előtt ismeretes. Nagy mértékben segítette ebben, hogy költeményeit tudományos emberek számára írta. Az összegyűjtött mondákat, mint a művész agyagát, előre kidolgozta, kisimította, a különbözőket bírálva, az egyöntetűeket egybe foglalva, az egymásutánt előre megállapítva dolgozta fel egészsze egy költemény keretében, melynek határa, menete már előre meg volt állapítva. S mivelhogy szerinte az írás és költés e faja a leghelyesebb s minden költőnek ez lett volna kötelessége, a bőbeszédű Homérral s a cyclicusokat megvetve, nagy könyvet nagy rossznak tartott, (lásd 359 tör. Hecker. Comment. Callim. 33 l. Dilt. 25 l.); ezért gáncsolja Appollonius Rhodiust is, kinek a homériákat utánozva, *ὄσα πάρος γείδει* volt szándéka éne-

kelni (Dilth. 25 l.); ezért mondja Propertius is, (II. 1. 40. v. ö. III. b 12) hogy Callimachus versei szük kebelből fakadnak.

Gyakran megtörténik, hogy néhány sorban egy egész mese van elmondva. De ez nagyon szükséges volt arra, hogy az egyes részek egy teljes egészet alkossanak, az olvasók érdeklődését felkeltés, s figyelmét lekössék. Ide tartozik az is, hogy igen gyakran előre elmondtnak, a mik az epica törvénye szerint később lettek volna tárgyalandók, nehogy az olvasók figyelme kifáradjon, hogy az unalom elkerültessék s a mesterségesen megállapított rend a kitérésekkel vagy ismétlésekkel megzavartassék. Gyakran él rhetorikai figurákkal, felkiáltásokkal, kérésekkel, melyek hasznát s czélját említettük már fennebb.

Lássuk ezek után mi módon utánozta vagy törekedett utánozni Catullus Callimachust.

A mint már mondtuk, Catullusnak sajátosága a költőket, a kiket tanulmányozott, részint latinra fordítani, részint utánozni. Ugyanezt tette Callimachussal is.

Véleményünk szerint csak egyetlen egy költemény van Catullus ránk maradt költeményei között, a „Berenice haja“ című, melyet egészen Callimachusból fordított. Ezt az ő magyarázói kivétel nélkül mindnyájan elismerik. Éppen azért bizonyítgatását szint úgy mint a költemény tartalmát mellőzzük. Bővebben tárgyalta az egészet Weidenbach (id. munkája 20—27 l.). Ez a költemény azok közül való, melyeket a költő, mint maga mondja LXV. 21. Q. H. Ortalus barátjának küldött. (Lásd Weidenbach 19 l. Westphal. Catull. Bresla. 1867. 23 l.). Itt csak azokat a töredékeket soroljuk fel, melyek e költeményből fennmaradtak, összehasonlítóan a latin fordítással, hogy lássuk, miképp fordítja Catullus a görög szöveget.

Callim. 34 tör. (O. Schneider kiad.)

Εἶδε Κόρων μ' ἐβλεψεν ἐν ἤξει τὸν Βερενίκης

× × × × × × × × × × ×

βόστρονρον, ὃν τ' ἄρ' ἐλείνη ἑλασιν θῆκε θεοῖσιν

Catull. LXVI. 7 s köv. v.

Idem me ille Conon caelesti in lumine vidit

E Bereniceo vertice caesariem

Fulgentem clare, quam cunctis illa deorum

Levia protendens brachia pollicitast.

U. o. 13 s köv. v.

Dulcia nocturnae vestigia rixae

Quam de virgineis gesserat exuviis.

A hasonlatokat szerette Callimachus s nem egyszer alkalmazta; bizonyítja Aristaenetus paraph. Cydippae I. 10. (Dilth.

kiad. 131 l.): ὁ δ' οἷν τῆ παρθένῳ βράχεια νυκτομαχίσας ἐρωτικῶς
τό γε λοιπὸν εἰρηραίων ἀπέλασεν ἡδόνων.

Callim. 35b tör. O. Schneider kiad.

σὴν τε καρὴν ὤμοσα σὸν τε βίον

u. o. 40. (Invita): adiuro teque tuomque caput

Callim. 35^c tör. O. Schn.

Χαλύβων ὡς ἀπόλοιτο γένος

γαιόθεν ἀντέλλοντα, κακὸν φυτόν οἱ μιν ἔφηναν

u. o. 48 s köv.

(Jupiter) ut Chalybon omne genus pereat

Et qui principio sub terra quaerere venas

Institit ac ferrí frangere duritiem.

Callim. 35d tör. O. Schn.

πρὶν ἀσιέρι τῷ Βερενίκης.

u. o. 83 v. Quam iocunda mihi munera libet onyx.

Ezekből látható, hogy Catullus csaknem szóról szóra fordítja Callimachust. Ismételten mondjuk, hogy csak ezt az egy költeményt tartjuk fordításnak.

Az utánzatok között első helyen kell említenünk a LXIV-ik „Peleus és Thetis lakodalma“ című költeményt, melyről már oly sokat irtak Catullus magyarázói. Két részre oszlanak: a) a kik a költeményt fordításnak tartják. Ezt először Vossius állította kiadásában; elfogadta s még inkább kifejtette Riese (Rhein. Mus. 1866. 498—509 l.); Merkel szintén e nézethez csatlakozik (in prolusione de Or. Ibide 360 l.), ki azon kívül e költeményt egy nagyobb költemény részének tartja; Weidenbach nemcsak elfogadta ezt a nézetet, hanem egész dissertációját a költemény beosztására alapítja. b) Ezekkel szemben állanak Catullus régi magyarázói általában mint Muretus, Mitscherlich, Valkenarius és Doering. Doering e költeményhez irt bevezetésében a tárgyról így szól: „Omnino satis fidenter statuere possumus Catullum non ad unum aut alterum poetam imitandi studium intemperasse, sed undique apud Matinae more modoque per hortulos Graecorum circum volitasse et suavissima quaeque delibasse, id quod ex apertis quas in hoc carmine deprehendimus Graecorum poetarum imitationibus plus satis apparere puto;“ s alább: „In universum autem visus sum mihi animadvertere prae ceteris nostrum imitatum esse poetas Alexandrinos.“ Tüzetesebben értekezett a tárgyról Haupt, kit Mueller szerint (kiad. előszavában) most is legfőbb tekintélynek kell tartanunk, a ki hasonlóképpen azt állítja, hogy Catullus ezt az *ἐπιόλιον*-t az alexandriaiak mintájára költötte. Igazolása végett az alexandriai íróknak mindazon helyeit, melyek e költeményben kifejezett eszmékkal, vagy tárgyalásuk módjával egyeznek vagy hozzájuk hasonlók a legnagyobb szorga-

lommal összegyűjtötte s „Catullus qua arte poetas expresserit Alexandrinos“ czimű munkájában (Ind. lect. Ber. 1855) közzé tette. A tőle fejtegetett és megokolt nézetet elfogadták az újabbak közül Mueller, Ellis és Franke. Továbbá ide tartoznak azok is, kik a költemény egyes töredékeit idézik az írók egyes helyeihez, s azt állítják, hogy Catullus onnan vette által. Ezt teszik: Rhunkenius (Praep. ad. Hymn. Hom. in Cer. XII. 1.), Valkenarius (Theocritus Adonias. 127 v.-hez több helyet gyűjtött össze Theocritus idylleiből, melyeket Catullus utánzott. Theocrit. kiad. 406 l.) Mitscherlich Apollonius Rhodiusból több helyet gyűjtött össze, melyeket Catullus utánzott (Lect. ad Catull. v. ö Doering Praef. e költ.-hez).

Mint hogy mi is a régi s legtekintélyesebb újabb kori magyarázók elvéhez a legnagyobb részben szorosan ragaszkodunk, lássuk mit kell e tárgyra nézve, nézetünk szerint, szorosan tartanunk szemünk előtt. Először is azt kérjük azoktól, kik a költeményt fordításnak tartják, hogy valjon Catullus Callimachusnak csak fordítója volt-e vagy utánzója? Természetesen utánzója, mert józan észszel senki sem kételkedhetik, hogy Catullus elegiáiban Callimachus meghatározott költészeti elvét s eljárási módját a leghűbben megtaláljuk. S ha így áll a dolog, kérjük, mi okon választják el ezt a költeményt amazoktól, mely elvre, beosztásra minden tekintetben amazokkal a legszorosabban egyezik? Azért talán, mert a Callimachus töredékeiből bizonyos, hogy a Theseus mythusát többször tárgyalta? (Lásd Naeck. Hec. 55 s köv. és 65 l. Weidenb. 14 l.). De arról, hogy Peleus és Thetis lakodalmat tárgyalta volna, hallgat a hagyomány. Azok a töredékek is, melyeket Riese említett értekezésében felsorol, részint oly csekélyek, hogy alig szolgálhatnak alapul annak a feltevésnek, hogy e költemény csak fordítás, részint közülök nem egyről még az is bizonytalan, vajon a Theseus mythusából valók-e?

S ha így abban egyet értünk, hogy Catullus Callimachusnak utánzója s hogy a Callimachus elveiben a legtökéletesebben jártas volt, s elegiai költeményeiben, sőt még lyrai költeményeiben is alkalmazta, kitűnik a Callimachus hatása: nemde nem éppen az ellenkező következik-e a józan ész logikája szerint is, mint a miket ők okoskodnak ki?

De térjünk tárgyunkra.

E költemény ámbár epyllion, szerkezetében teljesen meg egyez az elegiák szerkezetével. (Westphal 12 l.). A költemény az Argonauták expedíciójával kezdődik, midőn az Argo először szállt az ismeretlen tengerre. Ez a bevezetés inkább illenék egy epicus költeménybe. De ennek leírásával nem sokat időz a költő, (1—11), mert mikor a zajgó örvényből fellebbentek a csudálkozó

Nereidák s meglátták a halandókat s ezek viszont amazokat, kik mellőlökig álltak ki a szürke habokból (19—21 v.):

Tum Thetidis Peleus incensus fertur amore
 Tum Thetis humanos non despexit hymenaeos
 Tum Thetidi pater ipse iugandum Pelea sanxit.

Ime mily röviden s mégis mily szépen vannak adva az egymást követő dolgok! Mig a költő visszavezeti az olvasókat a régiekre, mily művészi fordulattal kelti fel figyelmöket! A régi dolgok hosszadalmas leírásával nem időz sokáig, nehogy unalmassá váljék, hanem tüstént magára a tárgyra vezeti olvasóit; s az idézett három versben ki van fejezve az egész szerelmi viszony az istennő és a hős között. Peleus megszereti Thetist, Thetis Peleust s Jupiter maximus helyesli a házasságot. Ime a Callimachusi rövidség s költői művészet, melylyel a legkülömbözőbb s igen hosszadalmasan történt dolgok röviden vannak teljes egészébe összefoglalva! Callimachus Homért s a homéri dolgokat megvetette. A homéri költeményekben Jupiter parancsolja, hogy az istennők halandókkal lépjenek házasságra, s ezt elő is készítette. Itt homéri nézet van kifejezve. Hogy lehet hát hinni, hogy Callimachus Homért követte volna? Sőt elienkezöleg igen valószínű, hogy itt Catullus homéri képet fest Callimachus művészetével.

A következő felkiáltás (22—27 v.) ismét Callimachus utánzását mutatja; a 28 s köv. versekben ismétli s kifejti, a mit a 21. versben leírt.

Mivelhogy a költő a hősöket s főleg Peleust hívja fel s igéri, hogy gyakran fogja költeményeiben dicsőíteni, csudálkozik Weidenbach, (13 l.) hogy nem győzték meg e versek Hauptot, ki ezt a hymnusokban gyakran eléforduló zárverset alexandriai utánzatnak tartva részint a régi hymnusokból, részint Theocritusból példákat is hasonlít össze (10 l.),—hogy Callimachusnak tulajdonítsa ezt az epylliont, mivelhogy e versek oly költőt illetnek meg, ki hymnusokat is szokott írni. De elfeledte Weidenbach, hogy Catullus a görög irodalomban nagyon jártas volt, s a homéri költeményeket is nagyon kedvelte, s alkalom adtával fel is használta; elfeledte, hogy Callimachus is jön gyakran ellentétbe önmagával; mint midőn a 287. töredékben azt állítja, hogy: *οὐκ ἐν ᾄδεισμα διηρηκός*-t szokott költeni, a 138. töredékben pedig éppen ellenkezöleg írja:

*καὶ τὸν ἐπὶ ῥάβδῳ μύθον ὑφανόμενον
 ἦρηκός ἀείδω δευδεγμένως.*

(Lásd Hecker. Comment. Anthol. Gr. 1843. 49 l.)

De térjünk tárgyunkra.

A szülök beleegyezését szinte kérdés alakjában fejezi ki a költő.

Ezt a rhetorikai figurát Callimachus is gyakran használja. (Riese p. 508 v. ö. 71—75, 94—100, 116—123 v.).

A 30-ik sortól kezdve ugyanazon menetű az elbeszélés. Elmondatik, hogy a menyegző napjára a thessalok mindnyájan Pharsalusba gyültek össze, hozva gazdag ajándékaikat s szerencsekívánataikat; senki sem dolgozik e napon, ünnepet ülnek mindnyájan. Az elbeszélés nagyon hordja magán a homéri színezetet. Hasonló módon iratik le a fényes királyi terem, az istennő művészi himzésű párnája, az istennő bibor öltözete, melyen a hősök alakjai s csudatettei voltak hímezve.

Ezután a Theseus és Ariadna meséje elbeszélésére tér át a költő s ismét Callimachusra tér vissza, ki mint már említettük, Theseus mythusát többször tárgyalta. Az utánczást *Namque particulával* jelöli, s igen valószínű, hogy Callimachustól merített anyagot elbeszéléséhez. Ezt sejteti az előadási modor s a versszerkezet. Mert az 52—75. versekben Ariadna fájdalmait írja le, melyek gyötrik, midőn a csalfa Theseus a parton hagyta. Ez az elbeszélés tulajdonképp később kellet volna hogy következzen. De a költő Callimachus módja szerint az érdek felkeltése végett az egészet anticipálta. Vagy talán maga a himzés követte volna el a történelmi hűtlenséget? Alig hihető. Itt szándékos cselekvésről van szó.

Ezt a költeményt Catullus férfi korában írta (Schwabe 354 l.), tehát oly időben, mikor már a Lesbia hűtlensége miatt őt is gyötörték fájdalmak. És ha e részletet figyelemmel olvasuk, kiténik, hogy a költő benne saját fájdalmát festi élethűn.

A 76—123. sorokban — Callimachus módja szerint — a megelőző körülmények mondatnak el. Mi történt, miután Theseus Krétába jött. Az elbeszélés fonalát, mely kissé megszakada, felvéve, az utánczást ismét *nam particulával* jelzi. A mondai történetet hűbben adja mint előbb: elbeszéli miért küldtek az athenaeiek kiválasztott ifjakat — *funera Cecropiae nec tamen funera* — élőholtakat Krétába; miért tette ki magát ily veszélynek Theseus; aztán a Theseus és Ariadna szerelmét, a Minotaurus megölését, a labyrinthból való megszabadulás történetét s mindkettőjök megszökését adja mondai hűséggel, míg a végén emlegeti Ariadna elhagyott voltát. Ime, mily műérzékkel szövi be az *exordiumot* a *narratioba*, éppen mint Callimachus.

Tekintve Catullus már említett sajátságát, igen valószínű tehát az a feltevés, hogy Callimachustól veszi a tárgyat. Az elbeszélés válogatott, kisimitott s meglepően kellemes. Callimachus leíró modorával nem hagy fel, bizonyítják a gyakori felkiáltások. Hogy mily költői művészettel tud elbeszélésébe, melyben valakit utánoz, más költőkből is egyetmást beleszöni, bizonyítják a Ho-

mértől átvett 105—111 sorok. A mit Weidenbach (15. l.) a 86. s köv. versekhez említi, hogy a Cydippá-ban is Acontius az első látásra *κατὰ εἶος* gyul szerelemre, nem elég bizonyosság arra, hogy az egész költeményt vagy éppen ezt a részletet Callimachus szolgái fordításának tartsuk. Mert, hogy éppen Dilthe szavaival éljek, kit szavai bizonyosságául idéz Weidenbach, „congruenti ratione poetae veterum amoris quasi aculeos in ipso primo visu praecordia transfigentes talibus exprimunt acuminibus. (56. l.) s például felhozza Hom. II. XIV. 294. Theocrit. II. 82. III. 42 és Verg. Buc. VIII. 41.

A 116. versben ismét rhetorikai figurával él, hogy kevés versben annál hatásosabban festhesse mindkettőjük szökését a szülőktől s a Theseusót Ariadnától. Ez utóbbit csak is egy versben adja, hogy a kitérés végén növelje a hatást, s visszatérhessen a 124. versben oda, honnan az elbeszélés elején indult ki. Látjuk ismét a fájdalmában dühöngő Ariadnét a tengerparton. „Saepe illam perhibent“ szavakban jelzi, hogy idegen nyomokon jár s visszatér azután Homérhoz.

A 132—201 versekben az epikai elbeszélésbe, Callimachus módja szerint, be van szöve Ariadna panasza. Ezt a tárgyat az alexandriaiak közül valószínűleg többen is feldolgozták. Azért használna a költő más kifejezési módot, mint a melyet használni szokott, midőn csak egyet utánoz.

A kik a költeményt fordításnak tartják, azt hozzák fel, hogy a Cydippában hasonló módon vannak beletöltve a magányba rejtőző Acontius szerelmi panasza (Weidenb. 15 l.). Ez azonban semmi egyebet nem bizonyít, mint azt, hogy Catullus az alexandriaiak költői elveiben jártas lévén a lyrai rész betoldásával, azokat utánozta. Ekképpen kikerülte az epikai hosszúságot, melylyel a hű leírásban élnie kellett volna. Így míg megragadja a lelket, gyönyörködteti olvasóit, a rövidséget is eléri. Eppen ezért a gondolat választékos; a leírást bizonyos kellemes lágyság veszi körül, az érzelmek hevesebbek, lelkét megragadók. Egy időben uralják Ariadna lelkét a multa emlékezés, a jelen tudata s a jövőtől való rettegetés. Gondolk zása sem rendes, hanem majd ide majd amoda csapong; fél az istenektől, fél szüleitől s senkitől sem remélhet segílyt:

Omnia sunt deserta, omnia muta, ostentant omnia letum.
(187. v.) De mégis maradt egy hátra: kérni az istenek bosszuját Theseusra. Ezzel végződik Ariadna panasza.

Az istenek bosszuja nem késik: Jupiter meghallgatta s helyeselte kérelmét, minek leírását tisztán Homértól veszi.

A 207. verstől Theseusra tér át az elbeszélés. A 207—211 sorokban röviden jelzi, mit a következőkben bővebben kifejt. A

212. versben „Namque ferunt olim“ szavakkal utal a mintára, melynek nyomán írta le a Theseus családja szerencsétlenségét. Theseus elfelejtette atyja szavait, melyeket hosszasan ír le a 215—237. versekben. a fehér zászlót, mely szerencsés visszatértét lett volna jelző, nem huzatta fel, s az öreg Aegeus amint meglátta a gyászlobogót, a hegy tetejéről, hová a jelt lesni ment volt fel, a tengerbe ugrott. Így oly gyászra tért haza Theseus, mint a minőt Krétában hagyott. A következőkben (251—264 v.) Ariadna sorsának kifejlése van adva. Jön Bacchus a satyrkarral, s szerelemre gyulva nőül veszi Ariadnát. Ennek elbeszélésével s a bacchanalia pontos leírásával végződik az elbeszélés lyrai része.

A költemény e része magára egy elegia. Theseus szintúgy mint Ariadna lakolnak tettökért; de minthogy nézetök szerint mindennek a férfi a kormányzója s okozója, Ariadna az által, hogy Bacchus neje lesz, megvigasztalódik, míg Theseust sok veszély környezi. Így elég van téve az elegia követelményének, hogy a költemény vége csillapítsa le a felzajlott szenvedélyeket. Ime a költeménybe egy betoldott elegia.

A következő két vers ismétlése az 50—51 verseknek, s átmenetül szolgál a következőkre. Folytatódik a Peleus és Thetis lakodalma elbeszélése. Szétozslík a bámész nép, hogy helyet adjanak az isteneknek, kiknek gyülekezete homéri módon iratik le. Ajándékaikkal jönnek Chiron, Peneus, Prometheus, Jupiter nejeivel s gyermekeivel, kivéve Phoebust és testvérét, kik az istenek közül egyedül vetették meg Peleus és Thetis nászünnepeit. Lakomára dülnek az asztalokhoz, a párkák pedig hymenaeust zengenek. A parkáknak, öltözetőknek leírásában, jellemzésében ismét Homéert utánozza s e részleten leghatározottabban rá van nyomva a homéri hatás bélyege. (Lásd a festői leírást a Zephyrusról (269—277) a párkák öltözetéről (307—319).)

A párkák éneke (323—391.) ismét Callimachus módja szerint van írva.

Ötvennyolcz versben vannak előadva a házaspár jövő történetei, Achilles sorsa, élete egész haláláig, de úgy, hogy azt az idő nem fogta igazolni. Ha mind ezeket az epos követelte tárgyias-sággal írta volna le, túl lép az epyllion határán

A 382—83. versekben Homér módjára ismét. A 384. verssel kezdődik a befejező rész. „Hatással és gondnal végződik a költemény“ mondja Haupt. Régen ünnepek alkalmával az istenek meglátogatták a halandókat, de miután a földet gazság fertőztette, s az emberek megsértették az igazságot, ők is megvetették az embereket, kerülük társaságukat. A bevezetés Callimachus, ki mint említettük, hasonló módon fejezte be költeményeit.

A költemény tartalmának ily hosszas elbeszélésére azért volt szükségünk, hogy kimutathassuk:

- a) hogy a költeményt Catullus Callimachus mintájára írta;
- b) hogy a költemény nem fordítás hanem utánozás;
- c) Callimachus „Theseus és Ariadna” költeményét gondosan szem előtt tartotta, hasznára fordította, utánozta;
- d) nem csak Callimachus gondolatait, leirási modorát, hanem helyen-helyen más írók műveit is szem előtt tartotta, utánozta s használta;

e) s mind ezeket nem szolgálilag írta ki, hanem józan ítéllettel kisimitotta s velük mintegy képekkel ékesítette fel saját gondolatait s leírását.

Lássuk most röviden a költemény beosztását.

Westphal így állítja össze:

A			B		
(1—30)	(31—46)	(47—51)	(52—131)	(132—201)	(202—264)
C					
(265—266)		(267—277)		(278—381)	
Epilog: 382—408.					

Westphal követi Ellis ezen felosztásában

(1—30)	(31—49)	(50—51)	(52—264)	(265—266)	(267—381)	(382—408.)
--------	---------	---------	----------	-----------	-----------	------------

Nézetünk szerint Ellis közelebb jár a valósághoz. Mert két fő dolog van, mit Catullus célul tűzött: Peleus és Thetis lakodalma és a Theseus és az Ariadna monda leírása. Tehát okvetetlen három vagy öt, vagy hét vagy kilencz vagy tizenegy részletre kellett osztania. Az egész költeménynek központja az Ariadna keserve, megelőzi és követi a Theseus mondája, a melyet ismét megelőz és követ az Ariadna mondája. Az Ariadna és Theseus mondját körülveszi a Peleus és Thetis epithalamiuma.

A költeményt tehát így osztjuk be:

I. Peleus és Thetis epithalamiuma. 1—51

a) Argonauták 1—15

b) Peleus és Thetis szerelmök és az egybekelés megállapítása. 15—30.

c) A menyegzői ünnepély.

II. Ariadna és Theseus mondjája. 52—204. mint elegia az epyllionba betoldva. Mivelhogy ebben ismét kettő a fő dolog: mindkettőjük mondjája s Ariadna keserve, hogy a részlet Callimachus elve szerint kikerekedjék, három vagy öt apróbb részt kellett megkülönböztetnie, így:

a) $\left\{ \begin{array}{l} \alpha \text{ Ariadna dühöngése a tengerparton } 52—75. \\ \beta \text{ A Theseus megérkezése utáni dolgok } 76—124. \end{array} \right.$

b) Ariadna keserve 125—201.

c) β' Aegeus meghagyásai s Theseus lakolása 202 --250.
 α' Ariadna további sorsa 251—264.

II. Peleus és Thetis epithalamiuma. 265—408.

a) Az istenek gyűlése s a párkák ruházata 265—322,

b) A párkák éneke 323—381.

c) Befejezés 382—408.

Általában ez a schema:

(Pel. és Thet. epit.) (Ariadna és Theseus) (Pel. és Thet. epit.)¹⁾

Elvre nézve ezzel teljesen megegyez a LXV. költemény beosztása, melynek rövid tárgyalására áttérünk.

Ezen Q. H. Ortalushoz irt elegiáról a legkülönbözőbb nézetek vannak, melyek tárgyalásával s hosszas fejtegetésével tért foglalni nem akarunk. Legyen szabad csak azt említenünk, hogy a 9. verset „alloquar etc.“ nem tartjuk a Catullusénak, hanem egy szerencsétlen betoldásnak. Mert nem lehetséges, hogy oly nagy legyen a hézag, mint e vers értelméből következtetni lehetne. Ezt a verset csak a cod. Dat. adja. S ha ezt mint toldalékot elvetjük, igen valószínű, hogy csak egy vershézag marad, minthogy az az értelem kiegészítésére tökéletesen elégséges. A cod. Veronensisben, mely a legjobb Catullus-codexünk, nincs interstitium; de az értelem okvetetlen megköveteli. Miképpen kell e hézagot kitölteni, más kérdés. Aligha valaki valaha a helyest megtalálhatja. Tág tere lesz ez talán mindig a találgatásnak. E nézettel is csak azt érjük el, hogy rövidebb hézagot kell felvennünk.

De lássuk a költeményt.

Q. H. Ortalus, a híres szónok, kinek ezt az elegiát küldte Catullus, ugyanaz, a kit a LXXXV. költeményben mint ellenségét megtámad. Schwabe (271 l.) kimutatta, hogy a költő és Ortalus között nem volt benső barátság. Mi volt hát a költemény keletkezésének alap-oka és főtárgya? Weidenbach, (30) tegyük hozzá: Schwabe után (lásd 180. l.), azt mondja, hogy Catullust testvére halálának megéneklése ösztönözte e költemény írására. Ortalus Catullust elhallgatásáért dorgálta valószínűleg. Ő okúl fájdalmát hozza fel, melyet testvére halála okozott. E fájdalomtól gyötörve önti ki fivére elvesztése feletti panaszát, melyet az alexandriaiak módjára a költemény közepébe illesztett, mint legillőbb helyre. Ez adja meg a költemény szépségét, báját, s mondjuk ki, értékét is. Egészen a szív mélyéből fakad minden szava: körülette mintegy gyúpon körül foglal helyet a levél két része. A tárgya-

¹⁾ V. ö. Callim. Hecale beosztását (Naeck).

[Prooem. (Thes. taur, Marath.) (Hec. hosp. fetus.) (Thes. taur. Marath.) Peroratio] Baehrens Catull. Ver. lib. L. 1874.

lásban, kifejezési modorban s beosztásban is az alexandriaiakat követi. Nézd a nehézkés ismétlést az 5. 6. versekben, a dagályos nyelvet a 13—14 és 21—24. sorokban. Szerkezetét tekintve a lyrai részletet ismét a költemény közepében találjuk beszurva. Világosan tehát ez a beosztás:

(Levél Ort.-hoz) (fivére halála) (Levél Ort.-hoz)

Csak azt legyen szabad még megemlíteni, hogy mi is a 19—24. verseket fordításnak tartjuk Callimachusból. De azért nem értünk egyet Rossbachhal, ki ezeket a többiektől elválasztva töredéknek tartja. Nézetünk szerint Callimachust, s alig csalódunk ha állítjuk, hogy Cydippáját tartotta a szeme előtt a költő s arra céloz. S az éppen dísze a verseknek, mint mondja Dilthe (65. l. 1. jegy.), hogy görögből vannak átvéve.

Hasonló beosztása van a LVIII-ik költeménynek, melyet hosszasabban tárgyalni szükségesnek tartjuk, mert a magyarázók közül igen sokan két részre akarják osztani minden codex-hagyomány ellenére, mit Rennberus tett először (1793). Véleményök szerint a költemény első része Manliushoz, a második rész pedig Alliushoz, ki egészen ismeretlen, lett volna írva.

E szétválasztási elvnek oka: α) hogy a codexek a 11. versben különböző neveket adnak. A D. codexben manli az L.-ben m allii a G- és C-ben mali van írva. Leghelyesebb a D. codex olvasása, melyet a magyarázók közül igen sokan el is fogadtak. De a kik elfogadták, a költeményt, s ez igen sajátosságos, két részre osztják, mint Froelich, Bergk (Rhein Mus. XV. 513.), Heyse, Rosbach, Herzberg, Gruppe (Minosában 503 a hol még ezen felül nem is tartja a költeményt Catullusénak, míg az 504. lapon a költemény második feléről igen elvetőleg nyilatkozik); Schwabe, Usener, Westphal és Baehrens.

β) A második ok az, hogy a 31—40. versekben mondja Catullus, hogy nem küldheti a kívánt költeményeket; a harmadik γ) hogy Manlius, a mint az 1—8 versekből világos, neje holtá után miut özvegy ember kér Catullustól vigaszul verseket, míg a 155. versben azt írja: „Sitis folicies et tu simul et tua vita;“ a negyedik, δ) hogy az, a ki az 1—40 versekben Manlius, a 41. verstől kezdve nem lehet Allius; az ötödik, ϵ) hogy a második rész sokkal nagyobb műgonddal van dolgozva, mint az első.¹⁾

Ellenben Haupt, Müller, hogy ezeket említsem, elfogadták Lachmann conjecturáját, ki az említett helyen és a 30. versben, hol a V. cod. mali-t ad, Mani-t ajánlott, a költemény két részre osztása ellen határozottan tiltakoznak. Ezeknek elvét fogadta el részben Ellis is, ki Malliast írván azt mondja, hogy Mallius és Allius egy és ugyanaz; hogy a 41—160. sorokat az előbbiektől

¹⁾ Lásd Ellis Catull. Veron. lib. Oxoniae 1867. 162 l.

szétválasztani nem lehet, csakhogy különböző időben irattak. Így érvel:

a) Malliust ad az L. cod a 11. és 36 versekben.

b) Közönséges volt a Sabinoknál, hogy két nemzetségi nevek volt u. m. az atyáé és anyáé.¹⁾

A szétválasztásról azt mondja, hogy már csak azért sem lehetséges, mert mindkét részben sok a közös, milyenek: a gazda szívelyessége s segélye, a fivér halála feletti gyász és Lesbia szerelme. Azt állítja, hogy azért fordul Mallius Catullushoz, hogy viszonzozza szivességét, minthogy ő is már elébb részeltette volt benne, s házat is rendelkezésre bocsátotta, hová Lesbiával titkon összekerülhessenek. S mivelhogy egy és ugyanazon költeményben Mallius mint kesergő özvegy és nő, vagy legalább szerelmes van említve, a költeménynek különböző időben kellett iratnia, másban az 1—40 sorok és ismét másban a 155—160 soroknak. Valószínűnek tartja, hogy ez időben irattak a 41—154. sorok is, s azt állítja, hogy az első rész Veronában, az utolsó pedig Rómában iratott.

Lássuk, hogy legrövidebben és legegyszerűbben miképp oldhatjuk meg a kérdést. Elfogadjuk Schwabe nézetét (I. 332. és 344 l.) hogy a költemény, nézetünk szerint az egész költemény, L. Manlius Torquatushoz, Lucius fiához a szónokhoz van írva, ki patriciusi származásával nagyon büszkélkedett (Cic. pró Sulla 8.24); ki a 704/50 évben praetor volt. később Pompeiushoz csatlakozva 707/47-ben az afrikai háboruban esett el, (Bell. Afr. 96) kinek nászát Vinea Aurunculejával Catullus a LXII. költeményében éneklimeg; ki nagy kedvelője levén a költőknek, szorgalmasan olvasta, tanulta, s igen sok verset tudott könyv nélkül is (Cic. Fin. I. 7. 25.). Ez utóbbi tulajdonságára nagyon ráillik a mit Catullus mond a 7—8 versekben:

Nec veterum dulci scriptorum carmina Musae
Oblectant cum mens anxia pervigilat²⁾

Csaknem egy időben vesztette el Manlius nejét és Catullus fivérét. Azért mondja, hogy mindkettőjüket egyenlő szerencsétlenség környez. Világos tehát, hogy e költeményt Catullus fivérének halála után a bithyniai utjából visszatérve írta. Mivel pedig a 27. s köv. versekben írja:

Quare quod scribis Veronae turpe Catullo
Esse, quod quivis de meliore nota
Frigida deserto tepefactet membra cubili
Id, Manli, non est turpe, magis miserumst.

¹⁾ Lásd a bizonyításul felhozott helyeket 164 l.

²⁾ Schwabe I. 337. és 341—42 l.

Ezekből és a 33—34 már említett versekből világos, hogy Manlius nem tudja, hogy Catullus Rómába jött, Veronába küldötte a levelét. Manlius már nem volt Rómában, hanem valamely falusi villájából küldte levelét, Veronába, mit Catullus Rómában kapott meg.

Mielőtt a 41—160 sorok tárgyalását megkezdendők, meg kell emlékeznünk Ellis hypothesiséről. E vélemény nézetünk szerint legkevesebb lendületet sem ad a dolognak, sőt éppen a kérdések számát, s a megismerés lehetetlenségét növeli. Azon nézetnél, hogy a 155—160 versek minden codex ellenére elkülönítettének, nincs szerencsétlenebb, mert töredéknek kellene tartanunk, mit sem a codexek nem igazolnak, sem a compositio. A fennebb tárgyaltak pedig eléggé igazolják, hogy az egész költemény Romában készült.

A 41—160 versekről, melyeket némely magyarázók és kiadók elkülönítve LXVIII^b. szoktak jelölni, a tudósok ítélete nagyon különböző. Muretus nagyon dicséretleg szól róluk: „pulcherrima omnino haec elegia est atque haud scio an ulla pulchrior in omni latina lingua reperiri queat. Nam et dictio purissima est, et mira quadam affectuum varietate permixta oratio et tot ubique aspera verborum ac sententiarum lumina, ut ex hoc uno poemate perspicere liceat, quantum Catullus ceteris in hoc genere omnibus praestare potuerit si vim ingenii sui ad illud excolendum contulisset¹⁾. Ellenben Gruppe e részt durvának, alaktalannak és dagályosnak tartja Westphal pedig az egész költemény szépségét, szabályosságát, arányos beosztását azzal igyekszik kimutatni, hogy az encomium¹⁾részei szerint osztja be Erre majd vissza fogunk térni.

Már említettük, hogy a kik Lachmann coniecturáját elfogadják, a szétválasztást ellenzik, a kik pedig a 11. és 30. versekben a D codex olvasását elfogadják s Manli-t írják, s a 66 versben All-i-t corrigálnak, a költeményt szétválasztják. Ellis hypothesise önmagára összedül. Mi a codexet követjük, a 66. versben elfogadjuk a correctiot, de a költemény szétválasztása ellen tiltakozunk. Mert miután Catullus Veronából Rómába ment s Allius vendégbarátságával élve Lesbiájával ismét összejöhetett, nem csodálkozhatunk, hogy a jóra fordult viszonyt barátjával tudatja s egyszersmind Allius iránt hőbb érzelmekre ragadtatik. Azonkívül ha tekintetbe vesszük, hogy Catullus költeményei nem hosszas munkának, hanem legtöbbszörre a pillanat behatásának a szüleményei, igen valószínű, hogy habár az előtt költött verseket, mint ő is mondja, s egyszersmind másoknak is a munkáit, nem

¹⁾ Catull. et in eum comment. M. Antonii Mureti 1559. 128. 1.

küldhette el barátjának, de mégis, hogy őt maga iránt kiengesztelje ezt a költeményt írta s hozzá kötötte az előbbihez. Tehát habár a költemény két részre oszlik, mindkettő egy költészeti elv szerint van költve, egy és azon férfihez van írva, s így a szétválasztás szükségtelen.

E feltevést igazolják a) a költemény szerkezete, (lásd alább) mivelhogy a 40. v. után a muzsák felszólítása van betoldva, de ne feledjük, hogy e szavakkal: „Non possum reticere“ az átmenet teljesen igazolt. Azon kívül, hogy Ellis szavaival éljek, nem saját módja szerint irt volna Catullus, ha a költeményt ezen verssel „Ultero ego deferens copia signa foret“ végezte volna. b) A költeményben az utánzatok inkább csak értelmiek, nagyrészt az emlékezet eredményei. c) A testvére halála feletti gyászt a költemény középső részébe találjuk illesztve. A művészi szerkezetet felhozni az ellen, hogy nem a pillanat hatása eredménye a költemény, nem lehet, mert a fennebb tárgyalt elegia is éppen úgy a pillanat hatása alatt született s mégis egy a szerkesztési elve azzal, melyet már hosszúsága miatt is hosszabb ideig kellett dolgoznia, értve a LXIV. költeményt.

Ugy hisszük, így magyarázhatjuk ki legegyszerűbben a költemény rejtélyét. Valóságot nézetünknek nem tulajdonítunk, mert az talán mindörökre rejtély marad, de bizonyára sokkal valószínűbb, mint az eddig felállított nézetek valamennyien.

Nincs más hátra, mint vizsgálni a költemény szerkezetét. Az első rész 1—40-ig a legvilágosabban tünteti fel a fennebb tárgyalt szerkezetet. Nem szenved kétséget, hogy a testvére haláláról szóló részt költői elvből helyezte középre. A véletlennek semmi esetre sem tulajdoníthatjuk. Mert az 1—19 versekben van foglalva a levél Manliushoz, a 20—24 versek tartalmazzák a testvér halála feletti panaszt, mely a leghőbb érzellemmel szerkesztve a lyrai részletet teszi, s a 25.—40 vv. ismét a levelet Manliushoz. Tehát, éppen mint fennebb, a versnek ez a beosztása:

(Levél Manl.-hoz.)(a testvér feletti gyász) (Levél Manl.-hoz.)

Íme a lyrai rész ismét a közepén! S ez a rész, meg kell vallanunk, a legegyszerűbben, de legkellemesebben van szerkesztve. Ez különben Catullus lyrai költeményeinek egyik sajátja. Ez a részlet a legkevésbé van kisimítva, mert a 4 versben ugyanazon gondolat kétszer van ismételve:

o misere frater adempte mihi.

Tu mea tu moriens fregisti comoda frater — ily szembeötlőn hanyag ismétlést Catullus összes verseiben sehol sem találunk. Megjegyzendő továbbá, hogy a 33. versben: Nam quod scriptorum etc. a nam particulát ellipsis-szel kell magyarázni. E versek értelmét már fennebb fejtegettük.

A második részben (40—160 v.) dicséretével és hálája nyilatkozataival halmozza el a költő Alliust, ki segítségül szolgált, hogy Lesbiával titkon összejöhessen. A régi és újabb magyarázók különböző véleményét már említettük. Azokat kell említenünk, melyek e költeményrészlet helyes megértéséhez szükségesek. Ebben a részben tűnik ki legvilágosabban, mily gonddal és előre meghatározott elv szerint írta Catullus költeményeit s mily ügyesen tudta egy kis költemény keretében a legkülönbözőbb dolgokat, melyek csak eszmei kapcsolatban állanak, a legszebb rendben összehozni s egymással megegyeztetni. Mily nagyra becsülte a költő Allius szívességét, e rész minden egyes sora visszajutatóra. Nem tudjuk melyiket csodáljuk inkább, az idegen gondolatok átvételét s saját elvéhez alkalmazását-e, vagy azoknak egymás mellé való sorozását, szóval a szerkezetet. A hálanyilatkozatok s szerelme legfelsőbb fokáról, száll alá szép egymásutánban a fájdalom legmélyebb fokáig, honnan ismét emelkedve biztos léptekkel tér vissza oda, honnan kiindult volt. Utjában mint a méhe szedegeti a régi írók legszebb helyeit s alkalmazza céljához. Az alexandriai mezt nem vetkőzi le: a kifejezések gyakran áradozók; ismétléssel az elbeszélés fonala felvétele végett gyakran él; célját soha sem tévesztve mindent úgy egyeztet össze, hogy a honnan kiindult, oda térjen vissza.

Hogy ezt annál világosabban megérthessük, vegyük szemügyre a tartalmat.

Alliusnak s szívességének magasztalásával kezdődik, melyet barátja előtt nem titkolhatott el, s nehogy nevét és tettét az idő fátyollal borítsa, közhírré is teszi (40—50. v.). Az 51—72 versekben Lesbia iránti szerelmét írja le. Leírását homéri eszmékkel festi, de alexandriai burokban. A szemből kiomló könnyükről szóló metaphora Homér módjára kiterjesztett, az értelmi ellentétek kisimitvák, míg a 63. versben Callimachus elve szerint az előbbiekre visszatérve, egy Homérból átvett részlettel igazoltatik, mily nagy volt Allius segítése.

A következő versekben kinyilvánítja, miben volt segítségére Allius: házat bocsátotta rendelkezésükre, hol a szerelmesek összejöhessenek. Innen kezdődik a leszállás fokoként, mely a testvér haláláról szóló részletben éri el legalsó fokát. Igen alkalmasan van beleszöve a Laodamia mythususa. Mert míg Laodamia forró szerelméhez a Lesbia titkos ajándékai fűződhetnek, a trójai parton elesett férj halála igen alkalmas volt, hogy testvére haláláról is megemlékezhesék. A mythus átvétele csak értelmileg van jelölve a 73. versben (*coniugis ut quondam etc.*) és a 83. versben *nam particulával*. Ezen kívül a Laodamia mythususa mintegy példa Lesbia számára, hogy valamint Laodamia férje elveszte után, ő is úgy fog lakolni, ha ismét elhagyja hűtlenül Catullust. Protesilaus

halála s a hely hol ez történt, emlékeztetik a költőt testvére halálára, kiről a 92. 106 versekben emlékezik meg. Ezzel végződik az alászállás, s a 101. verssel kezdődik az emelkedés, hogy ugyanazon rendben térjen vissza oda, a honnan kiindult. A 101—104 versben ismétli a 87. 88. verseket. Protesilaus haláláról röviden megemlékezve áttér a Laodamia szerelme nagysága leírására. Ismét idegen eszmékhez folyamodik, s az átvételt jelzi is (ferunt) s ugyanazon elv szerint jár el, melyet fennebb a 41—52 versekhez említettünk. Még a hasonlatban is fokozás nyilvánul. Mert Laodamia szerelmét még azon cyllenei mélységnél is mélyebbnek mondja, melyet Hercules ástott volt a mocsár kiszáritása végett. Mennyivel volt mélyebb, két példával bizonyítja. De ő mindezen nehézségeket legyőzte, éppen úgy mint Lesbia (ki férje oldala mellől jár hozzá szerelmi kalandokra.). Így tér vissza ismét a Lesbia szerelme tárgyalására (131—148). Előbbször is Lesbia eddigi hűtlenségét ostorozza s jóllehet erősen, mégis anyyira lekötve tartja most is a nő szépsége, hogy minden áron keresi a mentő körülményeket, s azzal vigasztalja magát, hogy még Juno istennőnek is túrnie kellett férje kicsapásait. De hát nem elég-e hogy férje oldala melől éjjel titkon megszökik, hogy vele összejöhessen? Ennél már többet kívánni sem lehet.

A 149. s. köv. versekben visszatér a költő oda, honnan kiindult. Ismételve nyilatkoztatja háláját Allius iránt, áldást kér a házra, urára és asszonyára s a költeményt bevégezi.

Tekintve a tárgyalást, a lyrai elem az epicus felett túlnyomó. A Lesbia szerelme, a testvér halála egészen lyrai módra vannak tárgyalva, az Allius dicséretiben és a Laodamia mythusában az epicus elem nagyrészt hiányzik, legalább attól nagyon távol állanak.

A beosztást illetőleg A. Weise azt hiszi, hogy e költemény történetesen van három költeményből egygyé olvasztva, melyek lettek volna: Lesbiáról, a prologgal Alliushoz (41. — 50.) (51.—72.) (130.—148.) Laodamiáról (73—90) (101—118.) és testvére haláláról szólók. A 149—160. verseket megtartja epilógusnak.

Usiner így osztja be:

Prooemium

(41.—50.) 50.—62) (65.—72.)

Mesodus

(73. 86.) (87.—100.) (101.—104.) (105.—116.) (117.—128.)
(129.—130.)

Epilógus.

(131.—140) (141.—150.) (151.—160.)

Az egyes részek így viszonylanak egymáshoz: 10. 12. 10. 14. 14. 4. 12. 2.) 10. 10. 12. mely szerint a prooemium és

epilogus egymásnak így felelnek meg: *A. B. A, A. A. B.* a mesodus pedig így oszlik két részre: *A. A. C. B. B. D.*

Westphal e költeményt encomiumnak tartja, melyet a nomusok mintájára irt Catullus. Így osztja be:

Proem.	Archa.	Katatropa.	Omphalos.	Metakat.
40.—50.	50.—72.	73.—86.	87.—100.	101.—130.
	Sphragis.	Epilogus.		
	131.—148.	149.—160.		

Az egyes részek e felosztásnál így viszonylanak: 10. 22. 14. 14. 30. 18. 12. Ellis szerint a 46. vers után 3 vers, a 141. után 18 vers kiesett. Az egész költeményt így osztja be:

14.	12.	14.	//12.	/12.	10.	14.	<u>4.</u>	<u>10.</u>	<u>4.</u>	14.	12.	10.	14.	12/12
					36.		18.			36.		36.		

Usener beosztásában nincs meg a symmetria. Westphal beosztását a Catullus többi elegiájában nem találjuk. Ellis beosztását oly hypothesisre alapítja, melyet a codexek nem igazolnak. Igen sok verset tart kiesettnek. Helyesen mondja Weidenbach, hogy három dolog van, melyeknek megéneklését a költő tárgyul tűzte: Allius iránti hálája, Lesbia szerelme s a kegyelet testvére iránt. Mivel pedig azon költeményekben melyek két tárgyuk, a részek úgy vannak beosztva, hogy egyik: a lyrai rész, a költemény közepébe a két epikai részlet közé van illesztve, három tárgyunál mint már kifejtettük, vagy 11 vagy 9 vagy 7 vagy legalább 5 részletet kellett megkülönböztetnie, hogy egy keretbe teljesen s úgy illjenek bele, hogy a honnan a költő kiindult, oda térjen vissza. Ezt tartva szemünk előtt, ha felveszszük, a mit a codd. is igazolnak, hogy a 46. v. után 3 vers, a 141 után pedig 2 vers kiesett, a legegyszerűbben s a legarányosabban így oszlik be a költemény:

(Alliushoz.)	(Lesbia szerelme.)	(Laodamia.)	(Fivére. f. gy.)
41.—50.	51.—70.	71.—90.	91.—100
(9+3) 12.	20.	20.	10.
(Laodam.)	(Lesb. sz.)	(Alliushoz.)	
101.—130.	131.—148.	149.—160.	
30.	(18+2) 20.	12.	

Catullus lyrai költeményeiben is találunk Callimachustól átvéve, de (dicséretére) csak gondolatot vett át s ezt is jelzi a fent említett módok szerint; (V. ö. c. III. 5. Callim. Hymn. Dian. 221; c. VIII. 3. Callim. Hymn. Cer. 123.) a XCV. 10-ben pedig a Callimachus itéletét fejezi ki. (Dilth. 19 l.)

Még a versmértékről kell röviden emlékeznünk, hogy azután mi is visszatérjünk oda, honnan kiindultunk. Catullus mint már említettük, a hexametrumot és distichont egészen az alexandriaiak,

főleg Callimachus mintájára szerkeszti. Míg a hendecasyllabusokat mesterien kezeli, a hexametrum szabályait nem ritkán megszegi. Az egytagu végszótag előtt egyaránt használ egy, két, három, négy, öt tagu szókat; az ötödik lábon a törvényes dactylust gyakran helyettesíti spondeussal; sőt a LXIV. 78—80. verseiben három sor tiszta spondeus (spondiazontes). Itt még utólagosan azt jegyezzük meg, hogy a LXIV. 205. s köv. verseiben a mérték oly szabatos szerkezetet mutat, hogy már ez is homéri utánzatra vall. Mindezek ellenére Catullus a hexametrum kezelésében elég gyakorlottságot mutat, míg a distichonokban csaknem egészen járatlannak látszik. Mert habár a semiquinaria caesurát törvényesen megtartja is, sokszor igen nagy erőltetésébe kerül s durva. A vers második felében a rendes dactylus helyett négy helyen spondeust találunk. (LXXVI. 26. XCI. 6. XCII. 2. XCIII. 2.)

A distichonokban gyakori az interpunctio, miért nehézkések, a pentametrumok pedig a sok *olisio* miatt dagályosok.

Látjuk tehát, hogy mi módon fordította és utánozta Catullus azokat a görög költőket, kiket mintául választott magának. Mind a kettőtől fordított költeményeket, hogy költészetük elveibe mindinkább beleélje magát, s az utánzásnál hasznára fordíthassa: a hol utánoz, nem szolgálilag utánoz, hanem másoknak is, főleg Homérnak elveit a kellő helyeken alkalmazta, melylyel az utánzás kötelékeit megtörve új ösvényre lépett. Sapphoi a hymnaeus szerkezete, Callimachus az elegiáké, Sapphoi abban a leírás, Callimachus ezekben; így áll a dolog a versmértékkel is. Tehát mindenütt öntudatosan előre meghatározott elv szerint utánoz. Így mutatta meg az utódoknak az utat, melyen haladniok kell, hogy irodalmokat a görög irodalom színvonalára emelhessék, mi az Augustus korában lett elérve. A miért Catullus minden tekintetben méltán megérdemelte az utódoktól ráruházott „doctus” nevet.

MÁTHÉ GYÖRGY.

SZAKOSZTÁLYI ÉRTESEITŐ.

A szakosztály működéséből kiadványaink első füzetének megjelenése óta a következők méltók a fölemlítésre:

Szakülés a nyári szünidőig minden hóban tartatott. És pedig a f. évi április 24-dikén dr. Brassai Sámuel ny. egyetemi tanár és egyleti tag az árja indusok nyelvének szerkezetéből, hangtanából és irodalmából közölvén ösmertető részleteket, az indusok gnomicus költészetébe tartozó Hitopadesa vagy Jó tanács bevezetésének és az I. könyv első meséjének az eredeti után készített s a jelen füzetben közölt fordítását olvasta fel.

A május 17-diki szakülésen Hegedüs István ref. gymn. igazgató tanár és egyleti tag „Bánk Bán jelleméről“ cím alatt a fennebb közölt megjegyzéseket olvasta fel dr. Ferenczi Zoltán, egyleti tagnak „Észrevételek Bánk Bán jelleméről a Katona József tragoediájában“ című és kiadványaink I. füzetében megjelent értekezésére vonatkozólag. Felolvasó és az Észrevételek írója közt tanulságos szóbeli vita fejlődött ki, melynek végén azonban mindkét fél megmaradt eredeti álláspontján Bánk Bán jellemének megítélésében.

Ugyanezen gyűlésen mutatta be a titkár G. Mihálycz Ödön miskolczi főgymn. tanár és egyleti tag „M. Tullius Cicero De Officiis-e, irodalomtörténeti szempontból“ című értekezését. Szerző kiemelve azon páratlan tehetséget, melylyel Cicero a görög bölcsészeti eszméket oly könnyedén, annyi sikerrel bírta átültetni nemzete irodalmába, jelezte, hogy a nagy szónok magasabb szempontból mivelte a philosophiát, mint honfitársai általában; majd rátért annak a meghatározására, hogy a kérdéses mű mikor keletkezett, foglalkozott azon írókkal, kiket Cicero műve megírásánál követett, végül fejtegette, hogy az író mennyiben felelt meg feladatának, melyet maga elé tűzött.

Folyó évi június 21-dikén előbb zárt ülés tartatván a rendes úton tagokul választottak: dr. Lindner Gusztáv egyet. ny. r. tanár és Rieger Imre képezdei tanár, mindkettő Kolozvárt; Máthé György okleveles tanárjelölt Budapesten.

Ugyanezen napon tartott szakülésen dr. Csernátoni Gyula gymn. segédtanár és egyleti tag olvasta fel „Petőfi hatásának pár titka“ című

értekezését. Majd Hegedüs István választmányi tag mutatta be Máthé György egyleti tag „Catullus mint Sappho és Callimachus utánzója“ című művét. Mindkét dolgozatot jelen füzetben veszik olvasóink.

A választmány intézkedései közül említésre méltók a következők :

Kérelem intéztetett az Erdélyi Muzeum-Egylet igazgató választmányához, hogy a szakosztály számára a folyó évre megállapított 1000 frt átalányon kívül bocsáttassék rendelkezésére az az 1000 forint is, melyet a szakosztály az 1883-dik évben nem használt fel, valamint a szakosztályi tagsági és előfizetési díjak is. Az igazgató választmány a kérelem első felére nézve tagadó értelemben határozván, a f. évi május hóban tartott közgyűlés kimondotta, hogy szakosztályunk szükségleteire ez évben 1500 frt folyósítsassék, helyben hagyván e mellett az igazgató választmány ama határozatát, hogy a szakosztályi tagsági és előfizetési díjak állandóan a szakosztály bevételét képezzék.

A választmány június hó 19-én tartott ülésén elhatározta, hogy kiadványaink könyvárusi úton füzetenként is árusíttassanak, ivét 15 krajczárral számítva; továbbá, hogy minden szerzőnek 5 darab tiszteletpéldány adandó a kiadványok azon füzetéből, melyben műve megjelent. Külön nyomatokat szabadságában áll minden szerzőnek a maga költségén kiállíttatani, de ugyanazon munkából többet nem, mint 50 példányt.

Kolozsvárt, 1884 július 1.

A TITKÁR.

SZAKOSZTÁLYI ÉRTESEITŐ.

A szakosztálynak a nyári szünet után f. é. szeptember 20-ikán volt első szakülése, melyen a következő felolvasások tartottak: „A svábtükör a királyföldi szászoknál“, dr. *Lindner Gusztáv* egyetemi tanár és egyl. tagtól. Továbbá: „A Bögre (*Aulularia*), Plautus vígjátéka fordítása Csiky Gergelytől.“ Ismertette dr. *Brassai Sámuel* ny. egyetemi tanár és egyl. tag.

Az október 18-dikán tartott szakülésen ugyancsak dr. *Brassai Sámuel* „Ismerkedjünk“ cím alatt olvasott fel birálatot ily című fordításról: „Bevezetés az összehasonlító nyelvtanba, különös tekintettel a classicus nyelvekre. E. Egger nyomán dolgozta Bartal Antal. Budapest. 1883.“ Azután *Hegedüs István* ref. gymn. igazgató és egyl. tag olvasta fel *Pindaros* IV. pythiai ódájának fordítását. Mind a négy dolgot jelen füzetünk hozza.

A választmány október hó folyamában két ülést tartott, melyeknek néhány birálati jelentésen kívül fő tanácskozási tárgya a Nagy-Szebenben őrzött és a *Svábtükör Landrechtjét, a magdeburgi Weichbildet*, valamint az *yglavi jogot* tartalmazó *Altenberger*-féle codex kiadása volt. E codexet dr. *Lindner Gusztáv* a fennebbiek szerint ösmertetvén, szakszerűen le is másolta s kiadás végett a szakosztálynak ajánlotta fel. A választmány azon meggyőződésben, hogy a fontos jogforrás kiadása által hasznos szolgálatot tesz úgy a tudománynak mint hazánk ismertetésének, elhatározta a codex kiadását, mire az ezen ügyben kibocsátandó részletes értesítés előtt is felhívjuk a közönség figyelmét. A mű a jövő év elején fog megjelenni önállóan, de a szakosztály tagjai kedvezményes áron szerezhetik meg.

Kolozsvárt, 1884. november hó 1-én.

A TITKÁR.